سنڌ جي قومي تحريڪ
۽ سنڌين جو اتحاد

مصنف:
رڪ سنڌي

اي – ايڊيشن 2008ع

فهرست

1. سنڌ جي قومي تحريڪ □ سنڌين جو اتحاد
2. سنڌ قومي اتحاد □ پورهيت ڌريون
3. سنڌي مهاجر فساد
4. ڪاري رات جو سفر
5. موجوده فساد □ نيون حڪمت عمليون
6. سياڻي ڪنهن جو وارو آهي؟
7. اڪيلا نه آهيون
8. آپريشن اڻ پورو آهي
9. اسان □ توهان لاءِ چئلينج
10. گهر جي به خبر لهو ......
11. ناراض نه ٿيو ته .... !
12. ڪراچي صرف اردو ڳالهائيندڙن جو شهر آهي؟
13. ايم ڪيو ايم طرفان ٻيهر هڙتال □ عوام جو ردعمل
14. سڄي ڪراچي دهشتگرديءَ جو شڪار آهي؟
15. ايم ڪيو ايم جي طوفاني پرچار جو توڙ ڪڍڻ جي ضرورت

16. بدامني ڦهلائيندڙن کي انعام ڏيڻ جو اعلان
17. حڪومت ايم ڪيو ايم ڳالهين ۾ تعطل: گهرو ويڙهه جي سازش
18. اڪين ۾ قيد ٿي ويل شهر جي ڪهاڻي
19. سنڌ اندر وهندڙ رت ۾ فرق
20. سنڌي ۽ اردو ڳالهائيندڙن ۾ پنهنجائپ وڌڻ گهرجي
21. بهارين جي لڏپلاڻ ۽ غير فطري جوڙجڪ جي بقا جو سوال
22. مهاجرن جي لڏپلاڻي ذهنيت کي ڪو ٿاڪو لڳڻ گهرجي
23. ضلعي حڪومتون ۽ اختيارن جي ورڇ
24. سنڌ ۾ ٻوليءَ وارو تڪرار: پيرا ڪنهن ڏانهن وڃن ٿا؟

سنڌ جي قومي تحريڪ ۽ سنڌين جو اتحاد

سنڌ ۽ سنڌي ڪڏهن به ختم نه ٿيندا، اهو تاريخ جو فيصلو آهي. پر اهو فيصلو تيستائين برقرار رهي نه ٿو سگهي، جيستائين اسان سنڌ ڌرتي جا سپاڳا فرزند پنهنجي مسلسل جهد ۽ جستجو، ڪوشش ۽ ڪاوش ذريعي سنڌ کي اهو پنهنجو ساڳيو مقام نه ٿا ڏياريون. جيڪو سندس اڄ کان ڏيڍ سو سال اڳ انگريزن جي فتح کان اڳ ٽالپرن جي دؤر ۾ هيو. يا ان کان اڳتي ڪلهوڙن، سمن، سومرن، ڏاهر، چچ، راءِ سهاسي جي دؤر ۾ هيو. جنهن وقت سنڌ پنهنجي قسمت جا فيصلا پاڻ ڪرڻ جي اهل هئي. هو ڪنهن ڌارئي حڪمران جي ذاتي پسند يا نا پسند جي محتاج نه هئي. پر وارين رياستن ۽ قومن سان پنهنجا برادرانه ۽ دوستانه لاڳاپا رکڻ لاءِ مرڪز جي هڪ طرفن قانون، حڪمن، احڪامن جي محتاج نه هئي. ان ئي دؤ ۾ سنڌ خوشحال هئي، سنڌ جا ماڻهو هر قسم جي ڌارئي يلغار ۽ ڦرلٽ جي خطري کان بي اونا ٿي، پنهنجي قسمت، پنهنجي ديس جي قسمت سنوارڻ لاءِ ڏينهن رات محنت ۽ مشقت ڪندا هيا. نيون تخليقون ڪندا هيا، پراڻين ۾ سڌارا آڻيندا هئا. سنڌ جي پيڙهه ۾ پنهنجو پگهر داخل ڪري، ان کي مضبوط ۽ مستحڪم ڪندا هئا. پر جڏهن سنڌ مٿان ڌارين قومن ۽ انهن جي جابر حڪمرانن دولت جي حرص ۾

هوس ۽ اچي، پنهنجين سرحدن کي ڦهلائڻ
لاءِ مٿس قبضا ڪيا، ان جي آزادي ۽
خودمختياري ڇني ورتي ته سنڌ جي ماڻهن
جا تخليقي جوهر جنگ ۽ غلامي جي ڪارن
ڪڪرن هيٺ پوساڻجي تباهه ۽ برباد ٿي ويا.
هنن جو صلاحيتون جيڪي آزاديءَ ۽ امن واري
دؤر ۾ نسري نکري رهيون هيون، سي
ختم ٿي ويون. خوشحال سنڌ ۾ بربادي‌ءَ جو
ڀوت خوني ناچ نچڻ لڳو. ان ئي وقت ۾
ڌرتيءَ جي ڌڻين پنهنجو تاريخي تسلسل ٻيهر
واپس وٺڻ لاءِ، ڪجهه وقت لاءِ تخليق ۽
تحقيق جا هٿيار هيٺ رکي، تخليق ۽ تحقيق
وارن هٿن ۾ هٿيار مضبوطي سان جهلي ورتا
ته جيئن آزادي واپس اچي، جيئن امن واپس
اچي، جيئن تخليق ۽ تحقيق تان پابندي ختم
ٿئي ۽ جيئن خوشحالي اچي. ڇو جو
خوشحالي، آزادي کان سواءِ، امن، آزادي
کان سواءِ قائم ٿيڻ هڪ خواب آهي، جنهن
جي ڪا به تعبير ٿيڻي ناهي.

اڄ منهنجي سنڌ، جيڪا اڄ کان ڏيڍ
صدي اڳ پنهنجي آزادي ۽ خودمختياري
وڃائي چڪي آهي، سا اڃا تائين ان ئي حالت
۾ آهي، جنهن وقت انگريزن جي فتح وقت
هئي. سنڌين جا تخليقي جوهر، سنڌين ۾
اڀُتي وڌڻ جا امنگ ۽ آرزو، سندن ذهني
صلاحيتون، غلامي جي زنجيرن منجهه
زنگجي چڪيون آهن. پورهيتن جا هٿ ڪٽجي

چڪا آهن. تخليڪارن جون تخليقون اڻ پوريون رهجي ويون آهن. ڇو جو سنڌ جي تاريخ جو تسلسل غلامي جي ڪاري نانگ پنهنجي زهريلي ڦڻ جي ذريعي روڪي وڌو آهي. سنڌي ماڻهو روز روز نازل ٿيندڙ نين نين آفتن کي منهن ڏيڻ لاءِ ڏنل ٻار جيان ڇرڪ پري، هڪ ٻئي ڏانهن ان اميد ۽ آسري تي نهاري رهيا آهن ته ڪو سنڌن والي واهي ٿئي، ڪو سنڌن واهرو ٿئي، ڪو ڪين آسرو ڏئي، ڪو سندن رهبري ڪري، ڪو سندن مسيحا ٿئي. پر ڪين خبر هجڻ گهرجي ته هاڻ ڪو به وحي نه ايندو، ڪو به نبي نه ايندو، ڪو به رهبر نه ٿيندو. ڪين پنهنجو مسيحا، پنهنجو رهبر، پنهنجو سهارو پاڻ ٿيڻ گهرجي. هو پاڻ رهبر آهن، هو پاڻ مسيحا آهن. ڪين ڪنهن ڏانهن نه ڏسڻ گهرجي، ڪو به پرجهلو نه ٿيندو. هنن کي پنهنجو ويساهه، پنهنجي اتحاد جي طاقت ۽ قوت ۽ رکڻ گهرجي.پاڻ پرو ٿي، هٿ هٿ ۽ ملائي اڳتي وڌڻ گهرجي. سڄي دنيا سندن اٿندڙ قدمن جي آجيان ڪندي، سندن سڏ جو پڙاڏو ٻنجندي. جيڪڏهن هو متحد ٿي پنهنجا هٿ دعائن لاءِ کڻڻ بدران هٿيارن ڏانهن وڌائيندا ته آزاديءَ جي شهزادي سندن قدم چمندي. امن ۽ خوشحالي جا سدا ساوا ٻوٽا سنڌ جي اڱڻ تي پنهنجي سمورين تازگين ۽ سرهاڻين سان اپري پوندا. سنڌ جو چپو چپو انهن جي

سرهاڻ سان واسجي ويندو.

اهو سڀ تڏهن ٿيندو، جڏهن سنڌي متحد هوندا. سنڌين جو اتحاد، سنڌ کي ڏيڍ سوءُ سالن جي غلاميءَ جي زنجيرن منجهان ڇوٽڪارو ڏياريندو.

سنڌي ماڻهو ڏيڍ سوءُ سالن کان پنهنجي غلاميءَ جا نيئر چنڻ کاڻ آتو آهي. سنڌي ماڻهن جي غلاميءَ جو هيءَ دؤر جيترو ڊگهو ۽ ٽڪائيندڙ رهيو آهي ۽ ان جي جکڙ سنڌي ماڻهن مٿان هر طرف کان مضبوط ۽ مستحکم ٿيندي رهي آهي. اوترو ئي سنڌي ماڻهن کي ان جکڙ منجهان پاڻ کي ڇوٽڪارو ڏيارڻ کاڻ همت ۽ حوصلي، لاڳيتي جهد ۽ جستجو رستي پنهنجي راهه تلاش کرڻي آهي.

کافي وقت کان سنڌي ماڻهو ان جکڙ مان جند آزاد کرائڻ لاءِ مختلف تنظيمن جي مختلف پرگرامن رستي جهد ۽ جستجو کندو آيو آهي. پر اڃا تائين هو اها واٽ ۽ دڳ ڳولهي نه سگهيو آهي، جنهن جي اختيار کرڻ سان هو پنهنجي غلاميءَ جا نيئر چني، آزاديءَ ۽ خوشحاليءَ جا ڏينهن ڏسي سگهي.

سنڌي ماڻهو گڏيل برصغير ۽ سنڌ جي مٿئين طبقي جي سياسي چالاکين ۽ چالبازين جو شکار بنجي آزاديءَ جي ان جدوجهد کي غلط موڙ تي هلڻ کان روکي

نه سگهيو، جنهن جدوجهد اڳتي هلي سنڌي قوم جي گڏيل اٿنت قومي وجود کي مذهب جي چڪيا تي چاڙهي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏيو. جنهن ڪري سنڌ نه صرف انگريزن جي سڌي غلامي مان نڪري، انهن جي دلالن پنجابين ۽ پناهگيرن جي ڏاهيل پنجوڙ يعني پاڪستان جي جبري الحاق ۾ جڪڙجي وئي. پر ان قدم سان سنڌي قوم جو هڪ اهم حصو صرف هندو مذهب جو پوئلڳ هجڻ ڪري، پنهنجا اباڻا ڪک ڇڏي سرحد پار هليو ويو. اهو صرف ان ڪري ٿيو جو هڪ ته سنڌ اندر سياسي طور تي ڪا فعال ۽ متحرڪ انقلابي تنظيم ڪا نه هئي، جنهن ڪري سڄو سياسي ميدان سنڌ جي وڏيرن ۽ زميندارن کي پيل ڪرڻ لاءِ کليو ملي ويو. ٻيو ته سنڌ جا ماڻهو سياسي طور نه باشعور هئا ۽ نه متحد هئا. جيڪڏهن ان وقت سنڌي عوام باشعور ۽ متحد هجي ها ته هوند هيءُ ڏينهن نه ڏسڻا پون ها، جيڪي پاڪستان جي جبري الحاق ۾ شامل ٿيڻ کان پوءِ سنڌين کي ڏسڻا پيا.

پاڪستان جي جبري الحاق ۾ شامل ٿيڻ کان پوءِ سنڌ اهڙي بدترين غلامي جي وَر چڙهي وئي، جيڪا ان کان اڳ انگريزن جي دؤر ۾ به نه هئي. انگريزن جي دؤر ۾ سنڌي ثقافت ۽ ٻوليءَ کي انگريزن منجهان ڪو به خطرو ڪو نه هيو، اٿلندو انگريزن جي

دؤر ۾ سنڌي ٻولي وڏي پئماني تي ترقي ڪئي. پيو ته انگريزن جي دؤر ۾ سنڌين کي اقليت ۾ اچڻ ۽ ان رستي پنهنجو قومي تشخص هميشه لاءِ وڃائڻ جو ڪو به خطرو ڪو نه هيو. جڏهن ته پاڪستان ٺهڻ کانپوءِ سياسي ۽ معاشي غلاميءَ کان سواءِ اسان پنهنجو قومي تشخص ۽ پنهنجو الڳ ثقافتي تشخص وڃائڻ جي ويجهو اچي پهتا آهيون.

پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ سنڌ کي مڪمل طور هڪ مفتوح ملڪ واري حيثيت ڏني وئي. ان جي وطني سرحدن، ثقافتي سرحدن ۽ سياسي ۽ اقتصادي مفادن جو ڪو به احترام نه ڪيو ويو.

سنڌ جو سرحدون پهرين ڏينهن کان ڌارين ماڻهن جي آمد لاءِ ڏينهن رات کليل رهيون، جنهن ڪري نه صرف ڀارت مان لکن جي تعداد ۾ اردو ڳالهائيندڙ پناهگير سنڌ ۾ اچي وارد ٿيا، پر پنجاب ۽ سرحد مان پڻ هر روز هڪ وڏي لوڏ اچي سنڌ تي قابض ٿيڻ لڳي. جنهن ڪري سنڌي ماڻهو تيزيءَ سان پنهنجي ڌرتي تي اقليت ۾ تبديل ٿيڻ لڳا. 1947ع کان اڳ سنڌ ۾ 2 سيڪڙو ڌاريا ماڻهو رهائش پذير هئا، هن وقت انهن جو تعداد وڌي 48 سيڪڙو تي ويو آهي. جيڪڏهن ان ٻوڏ جي آڏو بند نه ٻڌو ويو ته سنڌي ماڻهو واضح اقليت ۾ بدلجي ويندا. پوءِ ڌاريا ماڻهو سنڌين کي سنڌ ڇڏي وڃڻ

تي مجبــور ڪنــدا. جنهن قســم جــا آواز هن وقت بــه ڌارين مــاڻهن جي تنظيمن طرفــان پڌڻ ۾ اچن ٿا.

پاڪستان ٺهڻ ڪـانپوءِ نــه صــرف ڌارين ماڻهن سنڌين کي اقليت ۾ آڻي، سندن وجود ختم ڪرڻ جي ڪوشــش ڪـئي پــر ان ســان گڏوگــڏ ســنڌ جي اقتصــادي وســيلن تي پڻ قبضــو ڪــري، انهن کي پنهنجي قبضــي هيٺ آڻڻ جــو عمــل شــروع ڪيــو. پاڪســتان ٺهڻ شــرط ســنڌي هنــدن جــون ڇــڏيل زمينــون، دوڪــان، صــنعتون ۽ ڪاروبــار پــارت ڪــان ايندڙن جي حوالي ڪيــو ويــو. ســنڌ جي ٽنهي بيراجن سکر، گڊو ۽ ڪوٽڙي بيراج جون تيـار ٿيندڙ نيون زمينون لکين ايڪــڙن جي حســاب ســان پنجــابي جــنرلن، چــوڌرين ۽ مهــاجر ڪليمينٽن منجهــه انعــامن اڪــرامن طــور ورهــايون ويــون. ســنڌ جي ٽن اهم شــهرن ڪـراچي، حيدرآباد ۽ سکر ۾ صنعتون لڳـائي، انهن جــو ســڄو ڪنـٽرول مـالڪ ڪـان مـزدور تـائين پـاهرين مـاڻهن جي حـوالي ڪيـو ويـو. ســنڌ جي معــدنيات لوهــه، ڪــوئلي، جپســم، ميٺ، لوڻ وغـيره جـون کـاڻيون غـير سـنڌين جي حوالي ڪيون ويون. سنڌ مان ملندڙ تيل تي پڻ ڌارين مــاڻهن کي قــابض ڪــرايــو ويــو. جن اتي ســنڌي مــاڻهن کي صــرف مــزدوري ڏيڻ به گوارا نه ڪئي. ســنڌ جــون نوڪـريــون پڻ ونــڊ ورهاســت ڪــري ترتيبــوار پنجــابين ۽

مهاجرن جي حوالي ڪيون ويون. جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو سنڌي هاري، هارپ جي حق تان بي دخل ٿي ويا، مزدورن کي ڪارخانن منجهه داخل ٿيڻ کان روڪيو ويو، وچولو طبقو نوڪرين کان محروم رهجي ويو. جنهن ڪري سنڌي عوام جي هر طبقي ۾ بک ۽ بيروزگاري وڌڻ لڳي ۽ هو عمل جي ميدان مان ڌڪبو بي عمل ٿيندو رهيو.

سنڌ جي خوشحاليءَ ۽ شادابيءَ جو انحصار سنڌو درياهه تي رهيو آهي. سنڌ بنيادي طور هڪ زرعي ملڪ آهي. پنجاب جي استحصالي ٽولي سنڌ کان پنهنجي شادآبي ۽ خوشحالي کسڻ لاءِ، سنڌ جي زرعي معيشت کي تباهه ۽ برباد ڪري لولو لنگڙو ڪرڻ لاءِ سنڌ کان سنڌو درياهه جهڙي سوغات کسڻ جي ڪوشش ڪئي. پنجاب، سنڌ جو پاڻي روڪي، ان کي مڪمل طور پنهنجي رحم ڪرم جو محتاج بنائڻ لاءِ سنڌو درياهه مٿان ناجائز طور تي ڊيم ٺاهڻ، واهه ۽ بئراج ڪڍڻ شروع ڪيا. جنهن ڪري سنڌ، جنهن کي سنڌو درياهه جي پاڻي تي 75 سيڪڙو حق هيو، سا ان حق کان محروم رهجي وئي. نتيجي طور سنڌ جي زرخيز زمين پاڻي نه ملڻ ڪري غير آباد ٿي سم ۽ ڪلر جي ور چڙهي وئي. جنهن جي ڪري سنڌ جي زرعي معيشت تباهه ۽ برباد ٿي وئي. هوڏانهن سنڌ جي پاڻيءَ تي پنجاب

سرسبز ۽ آباد ٿيڻ لڳو. اڄ وري سنڌ جو رهيل کهيل پاڻي ڦٻائڻ ۽ ان کي مڪمل طور برپٽ ۽ تبديل ڪرڻ لاءِ ڪالا باغ ڊيم جو منصوبو ٺاهيو ويو آهي. ان ڪان سواءِ ٿل ۽ ڏجل پراجيڪٽ پڻ ان سلسلي جي ڪڙي آهن، ته سنڌ کي پاڻي جي ڦڙي ڦڙي لاءِ سڪائي پنجاب جو محتاج بنايو وڃي.

پاڪستان جي حڪمران ٽولي بس رڳو اتي ڪا نه ڪئي پر اڳتي وڌي سنڌي قوم تي هڪ اهڙي وار ڪرڻ جو منصوبو سٽيو، جيئن نه رهي بانس نه وڄي بانسري. اهو هيو سنڌي ٻولي جو خاتمو. جيئن نه رهي سنڌي ٻولي ۽ نه ان بنياد تي سنڌي ماڻهو پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي سگهن يا هن ڌرتي تي پنهنجي دعويداري داخل ڪري سگهن. ان ڪري پاڪستان ٺهڻ ڪانپوءِ سنڌي ٻوليءَ کي ختم ڪرڻ لاءِ ننهن چوٽيءَ جو زور لڳايو ويو. لياقت علي خان وزيراعظم ٿيڻ شرط هزارن جي تعداد ۾ سنڌي ميڊيم اسڪول ختم ڪري، ڪراچي منجهان عملي طور تي سنڌي ٻولي کي نيڪالي ڏئي ڇڏي. ان بعد ايوب خان جا تعليمي سڌارا، سنڌي فائينل جو ختم ٿيڻ، 1972ع وارو لساني بل وغيره اهڙا عمل هيا، جن رستي سنڌي ٻوليءَ کي ختم ڪرڻ جي واضح حڪمت عملي اسان جي سامهون اچي ٿي. سنڌي ٻوليءَ کي پنهنجي وطن ۾ ٻئي درجي جي ٻولي جو

درجو ڏنو ويو. ان کي سنڌ جي قومي ۾ واحد سرڪاري زبان بڻائڻ بدران، ان مٿان اردو کي مڙهي ۾ ان ئي سنڌ جي ٻي ٻولي قرارڏيئي اهڙو ماحول پيدا ڪيو ويو جو سنڌي ٻولي ڏينهون ڏينهن عمل جي ميدان مان ڌڪبي وئي سوڙهي ٿيندي. هن وقت ٻه سنڌي ٻوليءَ کي ختم ڪرڻ ۾ آهستي آهستي ان جي جاءِ تي اردو کي آڻڻ لاءِ مرحليوار ڪم ٿي رهيو. مختلف ننڍن ۾ وڏن شهرن ۾ سنڌي ميڊيم اسڪول بند ڪري اتي اردو ڪوليا پيا وڃن. سنڌي ٻوليءَ جي ڪتابن، رسالن اخبارن سان ٻيائي واري ڪار جاري آهي.

سنڌ جي الڳ وطني حيثيت جيڪا ڪيس ممتاز ڪيو بيٺي آهي، ان کي آهستي آهستي مٽائڻ لاءِ پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ واري وقت کان ئي ڪوششون ٿي رهيون آهن. ان منصوبي تحت پهريان ئي مرڪزي گادي جي هنڌ جي بهاني، سنڌ کان ڪراچيءَ کي زوري الڳ ڪيو ويو. جنهن خلاف سنڌين جي هر طبقي آواز بلند ڪيو، پر پاڪستاني حڪمرانن ان آوازکي گولين ۾ جيلن رستي دٻائي ڇڏيو. اهڙيءَ طرح سنڌي ماڻهو پاڪستان ٺهڻ کانپوءِ پنهنجي واحد وڏي شهر ۾ بندرگاهه کان محروم ٿي ويا. اهو سڀ ڪجهه اتي ختم ڪو نه ٿيو، پر اڃان ٻه اڳتي وڏي ونيونٽ جي منصوبي ذريعي، سنڌ کي

زوري هڪ يــونٽ ۾ شــامل ڪــري، ان جي
علحده وطني حيـثيت کي مڪمـل طـور ختم
ڪيو ويو. جنهن ڪري سنڌ هڪ علحده وطن
جي حيـثيت ســان دنيــا جي گــولي تــان في
الحال غـائب ٿي وئي. سـنڌ جـو نـانءُ نشـان
نشري ۾ اشاعتي حـوالي سـان ماضـيءَ جي
ياد بنجي ويو. سنڌي ماڻهن جا فيصلا ســنڌ ۾
ٿيڻ بــدران لاهــور منجهــه ٿيڻ لڳــا.اولهــه
پاڪستان هڪ يونٽ جي حيـثيت ۾ عظيم تـر
پنجاب ٿي ويو. سنڌي مـاڻهو پنهنجي گهـر تي
دعويــداريءَ ۾ حقــداريءَ واري تصــور ڪــان
محروم رهجي ويا. جڏهن سنڌي عـوام سـنڌ
جي ان طرح نيسـت و نـابود ٿيڻ واري عمـل
خلاف سراپا احتجاج بنجي ويا ۾ متحـد ٿي ان
خلاف جدوجهد جي ميدان منجهـه ڪـاهي پيـا
ته حڪمرانن لفظي طـور پنهنجـو اهـو حڪم
واپس وٺي سنڌ جي اڳين حيثيت بحال ڪئي.
ان بعد به پردي جي پويان ساڳيو عمل جاري
رهيـو، سـنڌ کي ٽڪـر ٽڪـر ڪـرڻ لاءِ نيـون
سازشون تيار ٿيڻ لڳيون، نوان گهات گهڙجڻ
لڳــــا. اڄ وري حڪمــــران پنهنجي پــــراڻي
منصــوبي کي عملي جــامو پهــرائڻ لاءِ زور
شور سان تياريون ڪري رهيا آهن. ســنڌ کي
ٽڪـرن ۾ ورهـائڻ لاءِ سـنڌ انـدر خانـه جنگي
ڪرائي رهيا آهن.
سنڌ مٿـان وڏل غلاميءَ جي سـنگهرون
اڄـان بـه سـگهاريون ڪـرڻ لاءِ، مسـتقبل ۾

سـنڌي مـاڻهن طرفـان سـنڌ دشـمن عملن خلاف جدوجهد ڪرڻ واري خطري کي منهن ڏيڻ لاءِ حڪمـران طبقـا هڪ وڏي سـازش سٽي رهيا آهن. جيئن جڏهن به سنڌي مـاڻهو پنهنجو حق حاصل ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ اچن تـه ڪين ڪچيءَ ۾ ئي تباهـه ۽ بربـاد ڪيـو وڃي. سنڌ تي پنهنجو قبضـو مسـتقل ۽ مسـتحڪم ڪرڻ لاءِ سنڌ منجهه فوجي ڇانوڻين جو ڄـار وڇـايو پيـو وڃي. ان منصـوبي تحت سـڄي سـنڌ ۾ 22 فـوجي ڇـانوڻيون ٺـاهڻ جـو پروگـرام ٺـايو ويـو آهي. جنهن تحت پـنين عاقل ۾ فـوجي ڇـانوڻيءَ جي تعمـير مڪمـل ٿي چڪي آهي ۽ ٻين هنڌ ابتدائي ڪم شـروع ڪيو ويو آهي. نه صرف فـوجي ڇـانوڻين جي تعمير جاري آهي پر 1977ع کان وٺي لاڳيتـو سـنڌ کي هڪ وڏي جنگي ميـدان ۾ تبـديل ڪري اسان جي هر ننـڍي وڏي شـهر منجهـه فوجي ڪئمپون قائم ڪيون ويون آهن. جـيئن وقت اچڻ تي سنڌي ماڻهن جو محاصرو تنـگ ڪري ڪين گوڏا کوڙڻ تي مجبور ڪيو وڃي.

حڪمـران ٽـولن جي ان سـڄي سـنڌ دشمن عمل کي روڪڻ ۾ سندن سازشـن ۽ مڪارين کي مٽي ۾ ملائڻ لاءِ سنڌي قوم جو ڪهڙو عمل رهيو. شـروع کـان اڄ تـائين جي حالتن تي نظر وجهجي ٿي ته خبر پوي ٿي ته اسان جو عمل ان خلاف بلڪل سطحي ۽ نه جهڙو رهيو. اسان وٽ ڪا به نظرياتي پـارٽي

ڪا نه جڙي سگهي، جيڪا عوام کي صحيح سچو دڳ ڏسي، انقلابي سائنسي نموني جدوجهد جو آغاز ڪري سگهي. هر پارٽي تنظيم تي زميندار، وڏيرا انهن جي مفادن جا رکوالا پاسبان چائنيل رهيا. جيڪي ڪڏهن به اهو نه پيا چاهين ته عوام کي صحيح سچي انقلابي تعليم واٽ ملي. هنن پنهنجن مفادن جي سلامتيءَ لاءِ عجيب قسم جا نعرا پروگرام ڏئي عوام کي اصلي انقلابي جدوجهد جي ميدان تان ڪوهين دور ڌڪي ڇڏيو. عوام مٿئين طبقي جي غدارين بي ايمانين ڪري، ڌارين ڦورن آڏو چوڪنيو جڪڙجي تباهه برباد ٿيندو رهيو.

سنڌ اندر وڏيرڪي سياست، محلاتي سازشن غير سائنسي پروگرام هجڻ ڪري، سنڌي ماڻهو مختلف ٽولين چونڪڙين منجهه ورهايل رهيا. اسان وٽ ڪا به اهڙي پارٽي تنظيم موجود ڪا نه هئي، جيڪا اڪيلي سر انهن حالتن جو مقابلو ڪري سگهي. اسان جي سڄي قوم عجيب قسم جي ذهني مانڌاڻ اضطراب رهي، مايوسي جو شڪار ٿيڻ لڳي. هر طرف بي يقيني موت جهڙي ماٺ چائنيل رهي. سنڌ سطح تي يا سنڌ جي مسئلن لاءِ ڪم ڪندڙ تنظيمن جو عمل، جيڪو اصل سنڌي ماڻهن کي متحد منظم ڪرڻ طرف هجي

ها، ان اڻلندو سنڌي ماڻهن کي اڪيلــو ڪــري
انتشـــار ۽ مبتلا ڪـــري ڇـــڏيو. اســـان جي
تنظيمن، جن جي جدوجهد جو رخ اســان جي
گڏيل دشمن ڌارئي حڪمـران ۽ ڦـورو ڌانهن
هجڻ گهـرجي هــا، انهن جي زبــانن، قلمن ۽
بندوقن جو رخ هڪ ٻـئي طـرف رهيـو. جنهن
ڪري سـنڌ جـو دشـمن وچ مـان پـاڻ بلڪـل
صاف صاف بچائي، سنڌ کي وڏي اطمينان ۽
سـڪون سـان تباهــه ۽ بربـاد ڪنــدو رهيــو.
ايتريون گوليون دشمن اسان کي ختم ڪـــرڻ
لاءِ ڪو نه استعمال ڪيـون، جيـتريون اسـان
هڪ ٻـئي کي ختم ڪــرڻ لاءِ هلايــون. هــر ڌر
پــاڻ کي ســنڌ جـــو اڪيلـــو وارث ۽ مـــالڪ
سمجهڻ لڳي. هر ڌر صـرف پـاڻ کي حـق ۽
سچ تي ۽ باقي ٻين کي سنڌ دشمن، ڪـــوڙو،
ڪــذاب ۽ واجب القتـل سـمجهڻ لڳي. سـنڌ
سطح تي يا سنڌ جي حقن واري حصول جي
پروگرام تحت ڪم ڪنـدڙ تنظيمن ۾ اصـل ۾
هجڻ ته اتفاق ۽ اتحاد گهرجي هـا. پـر هنن ۾
ايڏو ته نفاق ۽ اڻبڻت رهي جو انهن جـا ليـڊر
هڪ ٻئي جي ڳالهه ٻڌڻ ته ڇا پر منهن ڏسـڻ
به گوارا نه ڪــرڻ لڳـا. سياســي ۽ نظريـاتي
اختلاف، ذاتي دشمنين ۾ تبـديل ٿي ويـا. ائين
محســوس ٿيڻ لڳـو تـه اسـان هي تنظيمـون
پنهنجي دشمن کي شڪست ڏيڻ لاءِ ڪــو نـه
نــاهيون آهن، پــر اُهي اصــل ۾ هڪ ٻـئي کي
ختم ڪــرڻ لاءِ نــاهيون آهن. هــر سياســي ۽

نظرياتي مخالف، ڌارين جو ايجنٽ ۽ سـنڌين
جو دشمن نظر اچڻ لڳو. سنڌ جا ڳڀرو جوان
۽ مســتقبل جـــا معمـــار تنظيمن جي انهن
اختلافن ۽ دشـــمنين جي ڪـــري پنهنجين
حياتين تان هٿ ڌوئي ويٺا.

اســـــان جي انهن تنظيمي اختلافن ۽
ڇڪتاڻ جـو نـتيجو اهـو نڪتـو جـو سـنڌ انـدر
ڌاريو ڦورو ڀاڙ ڪي وڌيڪ مضــبوط، منظم ۽
مستحڪم ڪرڻ لڳو. هن پنهنجي مڪـارين ۽
سازشن جي ڄار کي اڃا به وڌيڪ ويڪــرو ۽
وسيع ڪري ڇڏيو. اسان جي نفاق مان فائدو
وٺندي، اسان جي دشـمن ان کي خـوب هـوا
ڏني، ان نفـاق کي پنهنجي مفـادن لاءِ خـوب
استعمال ڪيو. اسان جيئن پوءِ تيئن ورهاســين
نستا ۽ ڪمـزور ٿينـدا. ڪنهن بـه مسئلي تي
حڪمران ڌر سان مهاڏو اٽڪائڻ جهڙا ڪو نه
رهياســين. اســان جي ان انتشــار ۽ نفــاق،
دشمن کي هر اهو سنڌ دشـمن عمـل ڪـرڻ
تي همٿايو، جيڪو هوئنن هو اسان جي اتحـاد
ڪري هوند نه ڪـري سـگهي هـا. سـنڌ انـدر
ڏسندي ڏسـندي ٻڌن ڪن ڌارين مـاڻهن جـون
تنظيمون وجود ۾ اچي ويون، جن کي مسـلح
۽ منظم ڪيو ويو. سنڌ جي حقن جي حصول
لاءِ اٿندڙ آواز کي چٿڻ ۽ چيپـاٽڻ لاءِ رياسـتي
طـاقت جـو بي انتهـا اسـتعمال ڪيـو ويـو.
1977ع کان پوءِ لاڳيتـو سـنڌ انـدر وسـيع تـر
فوجي آپريشن ڪـري ڳـوٺن کي تباهـه ڪيـو

ويو. سوين ماڻهن کي ڏاڙيل قرار ڏئي مـاريو ويو. انهن جا گهر ساڙيا ويـا، عورتـون ۽ ٻـار ٽاٽن ۾ واڙيا ويـا. سـنڌ جي ڳـڀرو جـوانن کي تعليمي ادارن انـدر گـولين سـان اڏايـو ويـو. ڪيـترائي نوجـوان حـق ۽ سـچ جـو آواز بلنـد ڪرڻ جي ڏوهه ۾ زندان جي حوالي ڪيا ويا، ڳريون سزائون ڏنيون ويون، ڪوڙا هڻيا ويـا، بي دريافتا سالن جـا سـال قيـد ڪيـا ويـا. ان سڄي صورتحال سنڌ جي ساڃهه ونـد طبقن کي ڪجهه سوچڻ ۽ ڪرڻ تي مجبور ڪيو.

سـنڌ جي اديبن، شـاگردن، اسـتادن، مزدورن، هارين، ٻـارن، ٻـڍن، مـردن عـورتن ان ظلم خلاف هڪ ٿي جدوجهـد ڪـرڻ جـو آواز بلند ڪيـو. سـنڌ جي ليـڊرن کي، سـنڌي جي تنظيمن کي سـنڌ جي واسـطي متحـد ۽ منظم ٿيڻ جو سـڏ ڏنـو. عـوام اتحـاد لاءِ آتـو هـو، پـر انهن جـا ليـڊر پنهنجي ذاتي انـا، وڏ ماڻهپي، شخصـي مفـادن، دشـمن جي ڊپ ۽ لالچ ڪان نه صرف هڪ ٻئي ڪان ڪوهين دور هيا پر هڪ ٻئي جا ذاتي دشمن ٿيـو وينـا هئـا. عوام منجهه اتحاد لاءِ جذبو ۽ اتساهه ايڏو ته چوٽ چڙهيل هو، جو ڪنهن به سـنڌي قـوم جي فرد سان ڪو به ظلم يا ناانصافي ٿيندي هـئي تـه هـو بنـا ڪنهن تنظيمي حڪم جي، نظريـاتي اختلاف جي هونـدي بـه بنـا ڪنهن ڳالهه ٻولهه واري اتحـاد يـا باضـابطا فيصـلي جي، ان ظلم ۽ ناانصـــافي خلاف هڪ آواز

ٿي، هڪ وجود ٿي جدوجهد ڪرڻ لڳو. ان وقت ماڻهن پنهنجن ليڊرن، پنهنجن تنظيمن جي وچ ۾ اختلافن، پرگرام جي فرق ۽ ذاتي ٽڪرائن جي ذري برابر به پرواهه ڪا نه ڪئي. ان وقت هو صرف ئي صرف سنڌي قوم جا فرزند هجڻ ناتي هڪ ٿي ويندا هئا.

سنڌي عوام جو اتحاد قائم ڪرڻ لاءِ جذبو ۽ اُتساهه ان ڳالهه مان چٽو ٿي بيهي ٿو ته جڏهن به ڪو سنڌ سان هاڃو ٿيو، جڏهن به ڪا سنڌي عوام سان ويساهه گهاتي ٿي ته عوام تنظيمن ۽ انهن جي ليڊرن ڏانهن ڏسڻ بدران گڏيل نموني پڻ هرتو اڻ لڪيل اتحاد قائم ڪري پاهر نڪري آيو. ان وقت اهو نه ڏٺو ويو ته اها ويساهه گهاتي ڪهڙي ڌر سان ٿي آهي. پر صرف سنڌي هجڻ جي ناتي، ظلم خلاف، ظالم خلاف عوام پاڻ هرتو جدوجهد ۾ ڪاهي پيو. ان قسم جي اتحاد لاءِ پيدا ٿيندڙ پاڻ هرتي جوش ۽ جذبي جا اسان کي 1980ع کان پوءِ ڪافي مثال ملن ٿا. جڏهن 1983ع ۽ 1986ع ۾ ايم آر ڊي جي پليٽ فارم تان سنڌ ۾ جمهوريت جي بحاليءَ لاءِ تحريڪ هلائي وئي ۽ فوجي جنتا سنڌي ماڻهن تي ظلم ۽ تشدد شروع ڪيو ته سنڌ جي مختلف تنظيمن جا ڪارڪن، تنظيمي حڪمن جي انتظار ڪرڻ کانسواءِ ميدان تي نڪري سنڌي ماڻهن جا پرجهلا ٿيا. ان وقت اهو ڪو

نه سوچيو ويو ته اسان جــون پــارٽيون ايم آر
ڊي ۾ شامل كــو نــه آهن. ان كــري ان جي
پليٽ فارم تان ٿيـنـدڙ جدوجهـد ۾ كـيئن ٽـپي
پئجي. پــر ســوچيو صــرف اهــو ويــو تــه ان
تحريڪ دوران حكمران ٽولـو سـنڌ ۾ جيكي
كجهه كــري رهيــو آهي، ســو ســنڌ دشــمني
تحت كــري رهيــو آهي. ان بعـد وري جــڏهن
ٽوڙي ڦاٽڪ تي 17 آكٽــوبر 1984ع ۾ جيـئي
ســنڌ اســٽوڊنٽ فيڊريشــن جي نوجــوانن جــو
فوجي جنتا قتـل عـام كـيـو تـه ان قتـل عـام
خلاف سنڌ جو هر ماڻهو بنا كنهن پــارٽي جي
تفريــق جي ٻــاهر نكــري آيــو. ان قتــل عــام
خلاف ســـنڌ پيپلـــز اســـٽوڊنٽ فيڊريشـــن پڻ
احتجاج كيو ۾ ان جــو مركــزي صــدر شــهيد
اقبال هيسـباڻي ان احتجـاج دوران هڪ سـال
قيد كاٽي آيو. سپاف بابت عام طور تاثر اهو
ويٺـل هــو تــه ان جــا جســاف ســان ايــڏا تــه
نظرياتي اختلاف ۾ دشــمنيون آهن، جــو انهن
ٻنهي تنظيمن ۾ اتحاد ٿيڻ صــرف هڪ خــواب
آهي، جنهن جي كا به تعبير كــا نــه آهي. پــر
اهڙي ڏكئي وقت ۾ بنا كنهن ڳالهين ٻــولهين
يـــــا باضـــــابطا اتحـــــاد جي، ان تنظيم جي
كاركنن جو جدوجهد ۾ شــامل ٿي وڃڻ، ان
ڳالهه جو ثبوت آهي ته سنڌي مــاڻهن منجهــه
اتحــاد ۾ اتفــاق لاءِ كـيـڏو نــه عظيم جــذبو ۾
اُتساهه موجــود آهي. جــڏهن عــوامي نئشــنل
پارٽيءَ جي مركــزي سينئر نائب صــدر شــهيد

فاضـل راهـو کي شـهيد ڪرايـو ويـو تـه ان وحشي قتل □ ڪلـئي ظلم □ ناانصـافي خلاف سنڌ جو چپو چپو سراپاً احتجـاج ٿي اُٿي پيـو. ان قتـل خلاف بنـا ڪنهن باضـابطا ٺاهـه جي سـنڌ جي هـر سياسـي پـارٽي جي ڪـارڪن احتجاج ڪيو. جيئي سنڌ محاذ کان پاڪسـتان پيپلـز پـارٽيءَ تـائين، پاڪسـتان ڪميونسـٽ پارٽيءَ کان سنڌ دوست انقلابي تنظيم تـائين هر ڌر جي ڪارڪن ان احتجاج □ ڀرپور حصو ادا ڪيو. نه صرف مٿيـان واقعـا پـر هڪ اهم واقعي جنهن تي ســنڌ انــدر هڪ ٻــئي جي مخالف جماعتن جي ڪارڪنن عظيم الشـان اتحاد جو مظاهرو ڪيو. جيڪو سنڌ جي عوام جي دلين □ اتحـاد قـائم ڪـرڻ لاءِ پيـدا ٿيـل جوش □ جذبي جو زنده مثال آهي، سـو آهي سـائين جي ايم سـيد جي گرفتـاريءَ وقت جيئي سنڌ □ پيپلـز پـارٽي جي ڪـارڪنن جـو گـڏيل احتجـاج. هن احتجـاج □ ٻنهي تنظيمن پنهنجن ٻن ڪارڪنن هر هڪ اعجاز ڪونهـاري (پ پ) □ مستاني برهماڻي (جيئي سنڌ) جي سـر جي قربـاني ڏئي، سـنڌ □ اتحـاد جي ضـرورت □ ان لاءِ عـوام جي دلين □ موجـود تڙپ □ گڏيل احساس ڪي وڌيڪ زوردار □ پُر اثر انداز □ پيش ڪيـو. بعـد □ قـادر مگسـيءَ جي گرفتاري خلاف سـنڌ □ 3 ڏينهن مڪمـل هڙتـال □ اهـڙن ٻين واقعن تي ٿيـل گـڏيل احتجاج مان ثابت ٿئي ٿو تـه مختلـف تنظيمن

جي ليڊرن ۾ اڳواڻن جي نسبت ۾ انهن جي ڪارڪنن جي دلين منجهه اتحاد جي قيام لاءِ ڪيڏو نه زبردست جذبو ۽ اُتساهه موجود هيو. ڪافي وقت کان سنڌي عوام جو گڏيل مطالبو صرف سنڌي قومي جو اتحاد قائم ڪرڻ متعلق رهيو. عوام جي مختلف حلقن، تنظيمن جي سچن ۽ باعمل ڪارڪنن جي ڏباءَ ۽ اڻٿڪ ڪوشش اتحاد جي عمل کي تيز کان تيز تر ڪيو. اتحاد لاءِ جيڪا پيش قدمي ليڊرن کي ڪرڻي هئي، سا عوام پاڻ هر تو تاريخ جي سڏ تي ڪري رهيو هو. عوام اهو سڀ ڪجهه ڪري رهيو هو، جيڪو هن کان اڳ ليڊرن کي ڪرڻو هو. عوام ليڊرن کان جدوجهد جي ميدان ۾ اڳتي هو ۽ ليڊر ان کان ڪوهين ميل دور هئا. جيڪي اصل ۾ اڳواڻيءَ ۽ رهبريءَ جا دعويدار هئا.

* * *

سنڌ جون انتهائي ڏکوئيندڙ حالتون، سنڌ ۾ ڪم ڪندڙ تنظيمن کي هڪ ٻئي جي ويجهو آڻي رهيون هيون. سنڌ ۾ وسيع تر اتحاد، تاريخي ضرورت بڻجي چڪو هئو. حالتن مختلف تنظيمن ۽ انهن جي اڳواڻن کي مجبور ڪيو ته هو پاڻ ۾ ٿيندڙ ويڙهه ۽ جهيڙا پٽ ڇڏي، پنهنجن تنظيمي ۽ نظرياتي اختلافن کي پاسيرو رکي، تاريخي ضرورتن جي پورائي لاءِ ڪن اهڙن بنيادي مسئلن تي

پاڻ ۾ اتحاد ڪن. جيڪي سيني لاءِ گڏيل ۽ فوري حل طلب مسئلا هجن. اسان جي تنظيمن جي وچ ۾ اهڙيون ڪيتريون ئي هڪجهڙايون هيون، جن جي بنياد تي اتحاد ٿي سگهي پيو. سنڌ جا ڪيترائي اهڙا مسئلا ۽ مشڪلاتون هيون، جيڪي فوري حل طلب هيون ۽ انهن جي حل لاءِ مڙني تنظيمن وٽ هڪجهڙو مؤقف هيو. ڪافي وقت کان اهڙن مسئلن لاءِ مختلف ڌريون پنهنجن پنهنجن پليٽ فارمن تان اڪيلي سر جدوجهد ڪري رهيون هيون. پر جيئن ته انهن ڌرين ۾ ڪا اهڙي اڪيلي ڌر موجود ڪا نه هئي، جيڪا سنڌ سطح تي عوام جي وسيع قوت پاڻ سان رکندڙ هجي، جو ٻين جي سهڪار کان سواءِ اڪيلي سر اهي مسئلا حل ڪرائي سگهي. ان ڪري ضرورت ان ڳالهه جي هئي ته ٽڙيل پکڙيل قوت کي هڪ هنڌ متحد ۽ منظم ڪجي. جيئن گڏيل طاقت ۽ قوت سان سنڌي قوم جو وجود بچائي ان کي آزادي ۽ خوشحالي سان همڪنار ڪري سگهجي.

اتحاد جي سلسلي ۾ پهريون پر هڪ اهم قدم ان وقت کنيو ويو. جڏهن محترم جي ايم سيد نظربندي جي حالت ۾ جناح اسپتال ۾ زير علاج هيو ۽ اتفاقاً ان ئي وقت سنڌ جا ٻه رهنماءَ جناب رسول بخش پليجو ۽ جناب ڄام ساقي پڻ ان ئي اسپتال ۾

قيدي هجڻ جي حالت □ زير علاج هيا. سنڌي اڳواڻن اهو موقعو غنيمت سمجهندي، سنڌي عوام جي اتحاد لاءِ پهريون قدم جناح اسپتال ڪراچي منجهان کنيو. جناح اسپتال □ جناب جي ايم سيد (جيئي سنڌ تحريڪ)، جناب رسول بخش پليجي (عوامي تحريڪ)، جناب ڄام ساقي (ڪميونسٽ پارٽي) □ جناب ڊاڪٽر ارباب کهاوڙ (وطن دوست انقلابي پارٽي) گڏجي اتحاد جي قيام لاءِ پهرين گڏجاڻي ڪئي. هن پهرين گڏجاڻي □ مڙني رهنمائي پنهنجن پارٽين جي وچ □ No War Pact (جنگ بندي) ڪئي. جنهن تحت فيصلو ڪيو ويو ته ڪا به تنظيم يا ان جي ذيلي تنظيم هڪ ٻئي خلاف بهتان بازي نه ڪندي، هڪ ٻئي جا پروگرام خراب نه ڪنديون، هڪ ٻئي مٿان تعليمي ادارن □ هٿياربند حملا نه ڪنديون. هر تنظيم کي پنهنجي پروگرام پيش ڪرڻ □ ان لاءِ اسٽيج استعمال ڪرڻ جي آزادي هوندي. تنظيمن وچ □ پئدا ٿيندڙ اختلاف بندوق بازيءَ بدران ڳالهين ٻولهين رستي محبت □ پائيچاري واري ماحول □ نبيريا ويندا. اتحاد لاءِ انهن گڏجاڻين کي جاري رکڻ □ ڳالهين کي اڳتي وڌائڻ لاءِ وڌيڪ ڳالهين جا دؤر شروع ٿيڻا هئا، پر پنجابي حڪمران طبقي سنڌي اڳواڻن جي ان اتحاد کان بدحواس ٿي، انتهائي خوف □ حراس □ اچي جناب جي ايم سيد کي بيماريءَ جي

حالت ۾ سن موڪلي ڇڏيو ۽ جناب ڄام ساقي ۽ جناب رسول بخش پليجي کي اسپتال مان ڪڍي جيل اماڻي ڇڏيو. جنهن ڪري اتحاد لاءِ ٿيندڙ ابتدائي ڪوششون اڌ ۾ رڪجي ويون. پر پوءِ به اتحاد طرف اهو بظاهر ننڍڙو قدم، انهن ڏکوئيندڙ حالتن ۾ هڪ اهم قدم ثابت ٿيو.

اتحاد طرف کنيل هن ننڍڙي قدم، عوام ۾ سرهائي جي لهر پکيڙي ڇڏي، مايوسي ۽ بددلي کي يقين ۽ محڪم ارادي ۾ بدلائي ڇڏيو. سنڌ جي تعليمي ادارن اندر هلندڙ خونريز جنگ، جنهن ڪيترن ئي سنڌي ڪونڌرن کي هڪ ٻئي جي خون جو پياسو بنائي ڇڏيو هو، سا بند ٿي وئي. مختلف تنظيمن جي ڪارڪنن منجهه هڪ ٻئي ڏانهن ويجهڙائي پيدا ٿي. جنهن اڳتي هلي اتحاد لاءِ اجا وڌيڪ سازگار ماحول پيدا ڪيو.

وقت جي تقاضا کي محسوس ڪندي، سنڌ اندر مختلف سطحن تي اتحاد لاءِ ٻيهر ڪوششون ڪيون ويون. شروع شروع ۾ اتحاد قائم ڪرڻ لاءِ باضابطا ڪوششون انهن تنظيمن شروع ڪيون، جيڪي سنڌ جي آزادي ۾ يقين رکن پيون ۽ سندن ڪم جو دائرو فقط سنڌ تائين پکڙيل هيو. انهن تنظيمن ۾ جيئي سنڌ تحريڪ، سنڌ دوست انقلابي تنظيم، سنڌ ساگر پارٽي، سنڌ نيشنل ڪانگريس ۽ سنڌ انقلابي تحريڪ شامل

هيون. انهن 5 تنظيمن وڏي جفاڪشيءَ بعد 1986ع جي شروع ۾ هڪ اڻ لکيل راڄوٽي اتحاد قائم ڪري ورتو. هي اتحاد صرف هڪ نقطي ”سنڌ جي آزادي“ تي قائم ڪيو ويو. ان سان گڏ هن اتحاد سنڌ اندر ڌاري آبادڪاري روڪائڻ، فوجي ڇانوڻين ۽ ڪالاباغ ڊيم جا منصوبا رد ڪرائڻ ۽ سنڌي ٻولي کي قومي ٻولي جو درجو ڏيارڻ ڪاڻ پڻ مهم جو آغاز ڪيو. انهن تنظيمن جي اڳواڻن انهن نقطن کي بنياد بڻائي سڄي اندر جدوجهد جي شروعات ڪئي، انهن مسئلن تي پمفليٽ، اسٽيڪر، هينڊ بل ڇپائي، سنڌ جي ماڻهن کي صورتحال کان آگاهه ڪيو ۽ جدوجهد لاءِ ميدان تيار ڪرڻ شروع ڪيو. هنن تنظيمن انهن نقطن جي بنياد تي سنڌ جي 9 ضلعن اندر جلسا منعقد ڪري، سنڌي ماڻهن کي متحرڪ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. پر پوءِ به اهو اتحاد پنهنجا بنيادي مقصد ماڻي نه سگهيو. ڇو جو هڪ ته ان اتحاد ٻن سالن جي وڏي عرصي اندر هڪ مستقل ۽ باضابطا اتحاد جي شڪل اختيار ڪا نه ڪئي ۽ ٻيو ته ان منجهه باقي ٽڙيل پکيڙيل سياسي ڌرين کي شامل ڪري، ان کي وسيع ڪرڻ جي ڪوشش ڪا نه ڪئي وئي. ان ڪري هي اتحاد سنڌ اندر خاطر خواهه مقبوليت حاصل ڪري ڪو نه سگهيو ۽ نه وري وڏي پئماني تي ماڻهن کي پاڻ

ســـان ملائي ۾ منظم ۾ متحـــرڪ ڪـــري سگهيو. هن راڄوڻي اتحاد ۾ شـامل ڪيـترين پارٽين جو اتحاد ذاتهن گهـرو ۾ جـذباتي لڳـاءُ نه رهيو. پر پوءِ به هن اتحاد جـا ڪيـترا مثبت پهلو به سامهون آيا. هڪ ته هن اتحاد، آزادي پسند تنظيمن ۾ گهرو رابطو پيدا ڪيو، جنهن ڪــري سـندن وچ ۾ هڪ ٻـئي لاءِ پيــدا ٿيــل بدگمانيون ۾ شڪ دور ٿيـا. انهن تنظيمن جي ڪارڪنن منجهـه ويجهـڙائي پيـدا ٿي ۾ اٽبٽت وارو ماحول مـاٺو ٿيـو. هن اتحـاد بـاقي ٻـاهر رهيل پـارٽين ۾ تنظيمن ڪي مجبـور ڪيـو تـه هــو بــه ســندي قــوم ڪي متحــد ڪــرڻ لاءِ پنهنجون قوتون صرف ڪن. هن اتحــاد اڳـتي هلي هڪ وسيع تر اتحاد لاءِ ميدان تيار ڪيو.

جــذهن عــوامي نيشــنل پــارٽيءَ جي مرڪزي سينئر نائب صدر جناب فاضل راهــو ڪي جنوري 1987ع ۾ وحشيانه نموني شـهيد ڪيـو ويـو تـه ان وحشـيانه قتـل خلاف سـنڌ جون مڙئي تنظيمون ۾ پــارٽيون هڪ آواز ٿي احتجاج ڪرڻ لڳيون. سنڌ جي هر فرد پارٽي اختلافن ڪـان بـالاتر ٿي گـڏيل احتجـاج ڪيـو. جنهن مان سنڌي قوم ۾ ٻڌي قائم ڪرڻ جي ضــرورت جــو احســاس وڌيڪ شــدت ســان محسوس ٿيو. جڏهن شهيد فاضل راهوءَ جي چاليهي تي سندس ڳـوٺ راهـوڪيءَ ۾ سـنڌ جي مڙني پارٽين جا اڳواڻ ڪـني ٿيـا تـه اتي جنــاب رســول بخش پليجي مــڙني دوســت

ڌرين کي اتحـــاد جي کـــوٺ ڏني ۽ ان لاءِ
محمد ابراهيم جويي کي ماڊريٽر مقـرر کيـو
ويـو. پـر اهـو سـڏ صـرف اسـٽيجيءَ سـڏ ئي
رهجيو ويو ۽ ان جي وڏيڪ پوئواري نه جناب
پليجي ۽ نـه جنـاب جـويي صـاحب کـئي. ان
بعد اتحاد جي سڏ کي وري ٻيـو دفعـو نهـايت
وزنـــدار نمـــوني 21 مـــئي 1987ع تي ســـنڌ
هاري ڪاميٽيءَ طرفان ڪامريـڊ جتـوئي جي
ورسي جي موقعي تي چمبڙ ۾ ورجـايو ويـو.
اتحـاد لاءِ وڏيڪ پيش قـدمي جـو ڪم سـنڌ
هـاري ڪـاميٽي تي رکيـو ويـو. سـنڌ هـاري
ڪـاميٽي جي رهنمـاءِ جنـاب غلام رسـول
سهتي نهايت سچائيءَ ۽ خلـوص سـان اتحـاد
لاءِ ڪم شـروع کيـو ۽ مختلـف پـارٽين جي
رهنمائن سان ملي، انهن کي اتحاد ۾ شـامل
ٿيڻ تي رضامند ڪري ورتو. اڃان هن اتحـاد
جي قيام لاءِ ابتدائي ڪوششون هلندڙ هيـون
ته جنـاب پليجي صـاحب جيـئي سـنڌ تحـريڪ
کي هن اتحـاد کـان پـري رکڻ ۽ اتحـاد کي
پنهنجي ذاتي مقصـدن ۽ پنهنجن تهيـل رخن
تي هلائڻ لاءِ اخباري بيانن، تقريرن ۽ انٽروين
رسـتي جيـئي سـنڌ تحـريڪ تي حملا ڪـرڻ
شروع ڪيا. ان کان سـواءِ پليجي صـاحب ان
اتحـاد کي پنجـاب مخـالف رخ ڏيڻ بـدران
مهـاجر مخـالف رخ ڏيڻ لاءِ چـالاڪين ۽
چالبازين جو وسيع ڄار وڇائڻ شروع ڪيو.
جناب رسـول بخش پليجي صـاحب جي

ان لائين اختيــار كــرڻ كــري جيــئي ســنڌ تحـريڪ، ســنڌ ســاگر پــارٽي، ســنڌ دوســت انقلابي تنظيم، ســنڌ انقلابي تحـريڪ ۽ ســنڌ نيشــنل كــانگريس ســميت كيــتريون ئي هارين، مزدورن ۽ شـاگردن جـون جمـاعتون ان اتحاد ۾ شامل ٿيڻ کان رهجي ويون.

اتحاد جي قيام لاءِ ٿيندڙ پهرين گــڏجاڻي ۾ صرف وفاقي سطح جون 9 پارٽيون شامل ٿي ســگهيون. اهــڙي طــرح انهن 9 سياســي پارٽين ۽ مختلف ادبي، سـماجي ۽ شـاگردن، هارين جي فرنٽن گـڏجي ”سـنڌي عـوام جـو قــومي اتحــاد“ وجــود ۾ آنــدو. هن اتحــاد ۾ شامل اهم ڌريون هي هيون:

(1) عوامي نيشنل پارٽي (2) وطن دوست انقلابي پارٽي

(3) كميونسٽ پارٽي (4) پاكستان نيشنل پارٽي

”سـنڌي عـوام جـو قـومي اتحـاد“ جي جدوجهد جو بنياد هيـٺين چئن نقطن تي رکيـو ويو.

(1) سنڌ ۾ ڌاري آباد كاري روكائڻ
(2) كالا باغ ڊيم منصوبو رد كرائڻ
(3) فــوجي ڇــانوڻين خلاف جدوجهــد كرڻ
(4) سياسي قيدين جي آزادي۔

جناب رسول بخش پليجي صاحب اتحاد

كي پنهنجي مقرر كيل لائين تي هلائڻ لاءِ شعوري طور هيٺيون كوششون ورتيون:

- هي اتحاد صرف نج سنڌي ماڻهن جو هجي.
- هن اتحاد جو پهريون نمبر دشمن مهاجر كي بنايو ويو.
- هن اتحاد كي آزادي پسند تنظيمن خلاف رخ ڏنو ويو.

جناب پليجي صاحب جي ان مؤقف سان اتحاد ۾ شامل ٿيندڙ كجهه تنظيمن اختلاف ڏيكاريو. انهن ۾ وطن دوست انقلابي پارٽي شامل هيون. هنن ٻنهي ڌرين جو مؤقف هيو ته اتحاد كي صرف نج سنڌي ماڻهن جو اتحاد بنائڻ بدران ان ۾ سنڌ ۾ رهندڙ اردو آبادي جي ان حصي كي به شامل كيو وڃي، جيكي پاڻ كي سنڌي سمجهن ٿا ۽ سنڌ جي مفادن خاطر اسان سان گڏ جدوجهد كرڻ لاءِ تيار آهن. هنن ٻنهي ڌرين اتحاد جو پهريون نمبر دشمن مهاجر كي قرار ڏيڻ بدران، اصل دشمن پنجاب جي حكمران طبقي، فوجي جنتا ۽ سندن آقا آمريكي سامراج كي قرار ڏيڻ گهريو. هنن ٻنهي ڌرين اتحاد كي آزادي پسند تنظيمن خلاف رخ ڏيڻ جي شديد مخالفت كئي ۽ اتحاد ۾ آزادي پسند تنظيمن سميت سنڌ نيشنل فرنٽ ۽ پيپلز پارٽيءَ كي شامل كرڻ

تي زور پريو.

جڏهن جناب پليجي صاحب ڪميونسٽ پارٽي ۾ وطن دوست انقلابي پارٽي جي ان مؤقف کي مڃڻ کان سخت انڪار ڪيو ته اهي ٻئي ڌريون اتحاد مان ٻاهر نڪري آيون. هاڻ باقي اتحاد ۾ وڃي جناب پليجي صاحب جي عوامي نيشنل پارٽي ۽ پاڪستان نيشنل پارٽي بچيون. جنهن بعد ”سنڌي عوام جي قومي اتحاد“ کي ميدان عمل ۾ لاٿو ويو. هن اتحاد سنڌ ۾ ڪالا باغ ڊيم ۽ فوجي ڇانوڻين خلاف هزارين ماڻهن جا مظاهرا ۽ جلسا ڪرايا. سنڌ جي هر ننڍي وڏي ڳوٺ ۾ اتحاد جي چار نقاطي پروگرام تحت جلسا ٿيا ۽ جلوس نڪتا. هن اتحاد پهريون دفعو سنڌ جي ٽن وڏن شهرن سکر، حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ لکين سنڌي ماڻهن جا مظاهرا ڪري، سنڌي عوام منجهه خوداعتمادي، ڀروسو ۽ يقين پيدا ڪيو. هن اتحاد سنڌي ماڻهن کي پهريون دفعو خالص سنڌ جي مسئلن تي وڏي پئماني تي تحرڪ ۾ آندو، جيڪو اڳ قومي حوالي سان تمام گهٽ اڳتي آيو هو.

هي اتحاد پڻ تاريخي ضرورتن جو پورائو نه ڪري سگهيو. ان جا هيٺيان سبب هيا:

ته هي اتحاد نج سنڌي ماڻهن جو هجڻ ڪري، سنڌ ۾ رهندڙ اردو ڳالهائيندڙن کي

پاڻ منجهه سمائي نه سگهيو. ان ڪري اردو ڳالهائيندڙ اسان جي اصل دشمن يعني پنجاب جي ڪئمپ ڏانهن ڏڪجڻ لڳا. هن اتحاد پنهنجا اتحادي پئدا ڪرڻ ۽ دشمن کي اڪيلو ڪرڻ بدران دشمن کي اتحادي ناهي پاڻ کي اڪيلو ڪري ورتو. اڻ سڌي طرح هي اتحاد پنجاب جو ڪم آسان بنائي رهيو هو، ته جيئن هو سنڌ ۾ مستقل طور آباد ٿين ڌرين کي ويڙهائي، ڪمزور ڪري، پاڻ کي صاف صاف بچائي، پنهنجي ڦرلٽ کي جاري رکيو اچي.

هن اتحاد، پنهنجو پهريون نمبر دشمن مهاجر کي بنائي سنڌي ماڻهن جو پنهنجي اصل دشمن پنجاب تان توجهه هٽائڻ جي ڪوشش ڪئي. جنهن ڪري سنڌي ماڻهن جي جدوجهد متاثر ٿي. ٻيو ته مهاجر کي پنهنجو دشمن بنائڻ ڪري سنڌ اندر خانه جنگي ٿيڻ جو خطرو پئدا ٿي ويو.

هن اتحاد کي آزادي پسند تنظيمن جو مخالف رخ ڏيئي محدود ڪيو ويو ۽ ان ۾ باقي تنظيمن جي شموليت کي ٻنجو ڏنو ويو. شعوري ۽ لاشعوري طور تي آزادي پسند تنظيمن جي اثر کي گهٽائڻ ۽ سنڌي ماڻهن کي قومي جدوجهد تان هٽ ڪٽي صرف چند مسئلن واسطي جدوجهد ڪري رعايتون وٺڻ ۽ مصلحت پسندي اختيار ڪرڻ لاءِ تيار ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي.

مـٿين سـببن كـري ”سـنڌي عـوام جـو قومي اتحاد“ سنڌي ماڻهن جي صحيح طرف رهنمـائي كـرڻ كـان قاصـر رهجي ويـو. ان كري ضـرورت پئـدا ٿي تـه انهن مـٿين ٻنهي اتحادن يعني آزادي پسندن جو راڄوٽي اتحـاد □ سنڌي عوام جـو قـومي اتحـاد ٻـدران هڪ اهـــڙو وســـيع تـــر قـــومي اتحـــاد ٺـــاهڻ لاءِ كوششون كيون وڃن، جيكو سـنڌي عـوام جي صـحيح طـور رهنمـائي كـري سـگهي □ انهن جي بنيـادي گهـرجن □ ضـرورتن جـــو پورائو كـري سگهي.

*   *   *

سنڌ □ وسيع تر اتحـاد قـائم كـرڻ لاءِ، آزادي پسند تنظيمن سان گـڏ ”سـنڌي عـوام جي قــومي اتحــاد“ مــان نكتــل ٻــه ڌريــون، كميونســـٽ پـــارٽي □ وطن دوســـت انقلابي پـارٽي كوششـون وٺڻ شـروع كيـون. نيٺ گـڏيل كوشـشـن سـان مـڙئي سـنڌ دوسـت ڌريون وسيع تر اتحاد قائم كرڻ لاءِ 4 اپريـل 1988ع تي سن □ گڏجاڻي كــرڻ تي متفــق ٿي ويـون. سـنڌي عـوام جـو قـومي اتحـاد (سـپنا) □ شـامل هڪ ڌر پاكسـتان نيشـنل پـــارٽي پڻ ان گـــڏجاڻي □ شـــامل ٿيڻ تي رضامندي ڏيكاري. جنهن كـري رسـول بخش پليجو صـاحب پنهنجي عـوامي نيشـنل پـارٽي سـميت ”سـپنا“ □ اكيلـو رهجي ويـو. جنهن

بعـد پليجي صـاحب ان گـڏجاڻي کي ناڪـام
ڪرڻ لاءِ مختلف ڏرين وٽ پنڌ ڪيا، پر مڙئي
پارٽيون ۾ انهن جـا رهنمـاءَ سـنڌ جي حقيقي
دشمن خلاف اتحاد ڪرڻ لاءِ تيـار هيـا. جنهن
ڪـري مجبـورن پليجي صـاحب 3 اپريـل تي
سن اچي سائين جي ايم سـيد سـان ملاقـات
ڪـئي ۾ گـڏجاڻي ۾ شـموليت جي خـواهش
ظـاهر ڪـئي. پليجي صـاحب جي هـاڻ اهـا
ڪوشش هئي ته ڪنهن نـه ڪنهن نمـوني ان
نئين ٺهندڙ اتحـاد تي پنهنجي گـرفت مضـبوط
ڪـــئي وجي ۾ ان کي پنهنجن مقصـــدن ۾
مـــرادن لاءِ اســتعمال ڪيـــو وجي. ان لاءِ
ضـروري هيـو تـه جنـاب جي ايم سـيد کي
پنهنجي مقصدن ۾ مرادن لاءِ اسـتعمال ڪيـو
وجي. ان لاءِ ضروري هيـو تـه جنـاب جي ايم
سـيد کي پنهنجـو هم خيـال بنـايو وجي يـا ان
مٿان پنهنجا اثر وهاريا وڃن.

4 اپريـل 1988ع تي سـن ۾ سـنڌ جي
نمائنـدگي ڪنـدڙ مختلـف پـارٽين جـا هيٺيـان
اڳواڻ شريڪ ٿيا.

جيئي سنڌ تحريڪ: عبدالواحد آريسر ۾ ٻيا
عوامي نيشنل پارٽي: رسـول بخش پليجـو
۾ ٻيا
سنڌي بلوچ پختون فرنٽ: يوسـف ٽـالپر ۾
ٻيا
وطن دوست انقلابي پارٽي: ڊاڪٽر اربـاب

کهاوڙ
پاڪستان ڪميونسٽ پارٽي: ڄام ساقي
سنڌ ساگر پارٽي: مولانا عزيزالله ڀوهيو
سنڌ نيشنل ڪانگريس: قاسم پٽر
سنڌ دوست انقلابي تنظيم: ادريس چانڊيو
سنڌ انقلابي تحريڪ ۽ ٻيون تنظيمون.

اتحاد قائم ڪرڻ لاءِ ٿيل هن پهرين گڏجاڻيءَ ۾ جدوجهد ڪرڻ لاءِ هيٺيان چار نقطا طئه ڪيا ويا.

(1) ڪالاباغ ڊيم ٺهڻ نه ڏبو
(2) سنڌ ۾ فوجي ڇانوڻيون ختم ڪرائڻ
(3) سنڌ ۾ڌاري آبادڪاري بند ڪرائڻ
(4) سنڌ جي سياسي قيدين جي آزادي

هن اتحاد کي اڃان به وسيع ڪرڻ لاءِ ان ۾ رهيل پارٽين ۽ گروپن کي شامل ڪرڻ لاءِ اتحاد طرفان جناب رسول بخش پليجي ۽ مئڊم حميده کهڙو تي ٻڌل هڪ ڪاميٽي جوڙي وئي ۽ ان تي اهو ڪم رکيو ويو ته هو رهيل پارٽين جن ۾ پيپلز پارٽي، نيشنل پيپلز پارٽي، قومي محاذ آزاديءِ سميت مختلف هم خيال شخصيتن، اديبن، دانشورن وغيره کي اتحاد ۾ شامل ٿيڻ لاءِ دعوت ڏئي. اتحاد جي ايندڙ گڏجاڻي 20 مئي 1988ع تي سن ۾ رکي وئي. اتحاد جون باقي گهرجون پوريون

ڪرڻ □ جدوجهد جو رخ مقرر ڪرڻ لاءِ ساڳي تاريخ مقرر ڪئي وئي.
جناب رسول بخش پليجي صاحب دعوتن ڏيڻ جو اهڙو طريقيڪار اختيار ڪيو جو هوڏانهن غلام مصطفيٰ جتوئي کي ته دعوت ڏني وئي پر ممتاز ڀٽي □ مخدوم طالب موليٰ کي دعوت ڏيڻ جي ضرورت محسوس نه ڪئي. اتحاد جي گڏيل فيصلي هوندي به قومي محاذ آزادي کي باضابطا دعوت نه ڏني وئي. اهڙيءَ طرح اردو ڳالهائيندڙن جي ترقي پسند □ سنڌ دوست ڌرين کي اتحاد کان پري رکڻ جي شعوري ڪوشش ڪئي وئي. جناب پليجي صاحب اتحاد □ پنهنجي مضبوط لابي پيدا ڪرڻ □ ان رستي اتحاد جي پاليسين تي اثر انداز ٿيڻ لاءِ عوامي نيشنل پارٽي جي هٿ ٺوڪين ننڍن ننڍن فرنٽن کي الڳ الڳ دعوتون ڏنيون، اتحاد جي جنرل ڪائونسل □ 9 غير اهم ميمبرن جو اضافو ڪيو. جڏهن ته پين تنظيمن پنهنجن هارين، مزدورن، شاگردن، ٻارن، شاگردياڻين جي فرنٽن کي جنرل ڪائونسل □ علحده علحده ميمبر شپ ڪا نه ڏياري. پليجي صاحب 20 مئي 1988ع جي گڏجاڻي کان اڳ جناب جي ايم سيد سان گهاٽا لاڳاپا پيدا ڪرڻ لاءِ وٽس هر روز پنڌ ڪيا □ پنهنجن مختلف فرنٽن جا وفد سن موڪلي سائين جي ايم سيد تي اثر انداز ٿيڻ □ ان کي

پنهنجين پاليسين تي هلائڻ لاءِ وڏا جتن ڪيا. پليجي صاحب ڪوشش ڪري سيد صاحب کي سنڌ جي باقي ترقي پسند ڌرين کان پاسيرو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. پر هو وڏي پئماني تي ايئن ڪرڻ ۾ ڪامياب وجي نه سگهيو.

نيٺ 20 مئه 1988 جو اهو ڏهاڙو به آيو، جنهن لاءِ سنڌ جي هر ماڻهو جو اکيون آسروند هيون. 20 مئه تي سنڌ جي مڙني جمهوريت پسندن، ترقي پسندن، قومپرستن جو منهن سان ڏانهن هيو. جتي اڄ سندن مستقبل لاءِ هڪ تاريخي فيصلو ٿيڻو هو.

20 مئه تي سن ڪانفرنس ۾ سنڌي قوم جو وسيع تر اتحاد ٺاهڻ لاءِ سنڌ ۾ ڪم ڪندڙ سياسي، ادبي، ثقافتي تنظيمن سان گڏ هارين، مزدورن، شاگردن، عورتن ۾ ٻارن جي تنظيمن جي 88 نمائندن شرڪت ڪئي. هن ڪانفرنس ۾ سنڌ ۾ ڪم ڪندڙ مڙني تنظيمن جي نمائندن شرڪت ڪئي. صرف پاڪستان پيپلز پارٽي ۾ نيشنل پيپلز پارٽي صرف ان ڪري شامل ٿيڻ جي سعادت کان محروم رهجي ويون، جو هنن کي "وفاق" جي دلربا نعري ۾ پنجاب طرفان اقتدار جي تحفي ملڻ ايئن ڪرڻ کان روڪي وڌو.

سن ڪانفرنس ۾ 12 سياسي جماعتن سان گڏ انهن جي مختلف هارين، شاگردن، مزدورن، ٻارن، عورتن جي فرنٽن ۾ مختلف

ادبي، سـماجي تنظيمن فـردي طـور تي 9 صــوبائي قــومي اســيمبلي جي ميمــبرن سميت مختلف اهم شخصيتن شرڪت ڪئي. هن ڪـــانفرنس جن سياســي جمـــاعتن شموليت اختيار ڪئي سي هيءُ آهن:

(1) جيئي سنڌ تحريڪ (2) عوامي نيشنل پارٽي
(3) وطن دوســت انقلابي پـــارٽي (4)ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان
(5) سنڌي بلوچ پختون فرنٽ (6) سنڌ دوست انقلابي تنظيم
(7) پاڪستان نيشنل پارٽي (8) نيشنل ڊيموڪريٽڪ پارٽي
(9) جمعيت علماءِ سنڌ (10) سنڌ ساگر پارٽي
(11)سنڌ انقلابي تحريڪ (12) سنڌ نيشنل ڪانگريس

ڪـانفرنس پليجي صـاحب سـندس ڌر جو مؤقف هيو ته هي صرف سنڌي ماڻهن جـــو اتحـــاد هجي ان ڪنهن بـــه اردو ڳالهائيندڙ کي شامل نه ڪيو وڃي. ان ڪـري اتحـاد جـو نـالو ”سـنڌي قـومي اتحـاد“ رکيـو وڃي. جڏهن ته اڪثريت راءِ ان جي هئي تــه اتحاد اردو ڳالهائيندڙن کي پڻ شـامل ڪيـو وڃي. جيئن هـو دشـمن جي ڪئمپ داخـل

ٽيڻ ڪـان روڪي سـگهجن. متفـق راءِ سـان اردو ڳالهائينـدڙن لاءِ اتحـاد ۾ شـموليت لاءِ شرط رکيا ويا تـه هـو ذار قـوميت جـو نعـرو هٽڻ بنـد ڪن، پـاڻ کي سـنڌي سـمجهن، مذهب کي سياست کان جدا رکن، سـنڌ جي مفـادن کي پنهنجن گـروهي مفـادن مٿـان ترجيح ڏين. سنڌين جي اتحاد جي نقطن جي حمايت ڪن. اتحاد جي نالي متعلق گرماگرم بحث ٿيـو. ان ڪـري ان مسـئلي تي ووٽنـگ ڪـرائي وئي. جنهن جي نـتيجي ۾ 73 ووٽن مان 53 ووٽ ”سنڌ قـومي اتحـاد“ جي حـق ۾ آيا ۽ 20 ووٽ ”سنڌي قومي اتحاد“ جي حق ۾ پيا. پليجي صاحب دشـمن جـو تعين ڪـرڻ وقت پڻ مسئلو اٿاريو. پليجي صاحب جي ڌر جو مؤقـف هيـو تـه اسـان جـو دشـمن نمـبر پهريون مهاجر آهي، ان ڪري اتحاد ان خلاف جدوجهـد ڪـري. جـڏهن تـه اڪـثريت ان راءِ کي رد ڪندي، پنهنجـو دشـمن نمـبر پهريـون پنجاب کي قرار ڏنو. اهڙي طرح 20 مئه جي تاريخي اجلاس ۾ ”سنڌ قـومي اتحـاد“ وجـود ۾ اچي ويو.

(مختلف اخبارن ۾ ڇپيل 20 جون 1988ع)

✶✶✶

سنڌ قومي اتحاد ۽ پورهيت ڌريون

سنڌ قومي اتحاد ٺهڻ کان پوءِ، جلد ئي پنجاب جي حڪمران ٽولي، اتحاد خلاف نوان گهاٽ گهڙڻ شروع ڪيا. فوجي حڪمران آمر ضياءَ، اتحاد ٺهڻ کان 9 ڏينهن پوءِ جوٽيجي حڪومت کي ڊاهي نين چونڊن ڪرائڻ جو اعلان ڪيو . ان اعلان کان اڳ اتحاد کي سنڌ ۽ ان کان ٻاهر سياسي، سماجي، ادبي حلقن ۾ جيڪا مخالفت توڙي موافقت ۽ اهميت ملي رهي هئي، سا نين چونڊن جي اعلان، ايجيٽيشن جي واٽ ٻدران پارليامينٽري راهه کلي پوڻ ڪري گهٽ ٿيڻ لڳي. عوام 11 سالن جي طويل آمريت کانپوءِ آزادانه اليڪشن جي راهه کلي پوڻ ڪري، ان رستي پنهنجن مسئلن ۽ مشڪلاتن جو حل نڪري اچڻ واري واٽ ڏانهن متوجه ٿيڻ لڳو. اليڪشن جي اعلان کان اڳ پيپلز پارٽي جيڪا بظاهر خاموش هئي، سا پڻ سياسي ميدان ۾ زور شور سان حصو وٺڻ لڳي. سنڌي ماٺهو جيڪي اليڪشن جي اعلان کان اڳ، اتحاد کي پنهنجن اميدن جو مرڪز سمجهي رهيا هئا ۽ پنهنجي قيادتن ۽ تنظيمن کي اتحاد ۾ شامل

ٽيڻ ۾ ان کي مضبوط ڪرڻ لاءِ ڏيڻ وجهي رهيا هئا. انهن کي چونڊن جي صورت ۾ نئون ماحول ملي ويو. اليڪشني سياست جي شهسوارن، پڻ نئين صورتحال ۾ اقتدار تائين رسائي حاصل ڪرڻ، اقتدار جي اصل وارث پنجاب جي خوشنودي حاصل ڪرڻ لاءِ اتحاد کان پاسيرو ٿي ڪري، پنهنجا پرڙا ساهڻ شروع ڪيا. اهڙي ريت اتحاد ۾ اقتدار پرست ٽولن، فردن ۾ پارٽين جا اليڪشن ڪري راتو رات موقف تبديل ٿي ويا. هو اتحاد ۾ دلچسپي وڃائڻ بدران، ايجيٽيشن جي سياست ڪرڻ بدران، پارليامينٽري قسم جي سولي جدوجهد ۾ اقتدار تائين رسائيندڙ واٽ کي وڏيڪ اهميت ڏيڻ ۾ ان ۾ بهرو وٺڻ لڳا. اتحاد اندر موجود سومرا فئملي ۾ هارون خاندان، جيڪي مٿئين طبقي جي نمائندگي ڪندڙ فرد هئا، انهن پنهنجي روايتي غداري ۾ سنڌ دشمني جو ثبوت ڏيندي وڃي آمر ضياءَ جي ڪئمپ ۾ داخل ٿيا. انهن ويڪائو سنڌ دشمن ماڻهن جي ان قدم، اتحاد کي ٿهڻ سان ئي پهريون دفعو هڪ وڏي بحران ۾ اٿل پٿل جو شڪار بڻائي ڇڏيو. عوام منجهه اتحاد بابت شڪ شبها وڌڻ لڳا. اتحاد جي سياسي حريف پاڪستان پيپلز پارٽيءَ ان ڳالهه کي بنياد بڻائي، اتحاد خلاف سخت پروپيگنڊا جو طوفان ڪڙو ڪري ڏنو ته اتحاد جنرل ضياءَ جي روايتي دشمن پ پ جو اثر ختم ڪرڻ

لاءِ برپا ڪيو ويو آهي. سومرا فئملي ۾ هارون خاندان ڪي اتحاد اندر وٺي اچڻ جو سهرو جناب جي ايم سيد ۾ جناب رسول بخش پليجي جي سر تي هو. جن ماڻهن اتحاد تي پنهنجي گرفت مضبوط ڪرڻ لاءِ ان ڪي مٿئين طبقي جي هٿن ۾ ڏيڻ لاءِ ڪميونسٽ ڌرين ڪي اتحاد اندر غير موثر ڪرڻ لاءِ فيصلا پنهنجي منشا مطابق ڪرائڻ لاءِ اتحاد اندر بنا ڪنهن تميز جي مٿئين طبقي جي ماڻهن ڪي جججهي تعداد ۾ نمائندگي ڏيڻ شروع ڪئي.

سنڌ قومي اتحاد ۾ شامل اليڪشني سياست ڪندڙ پارٽين ۾ فردن اليڪشن جي اعلان کان پوءِ اتحاد جي جدوجهد کان هٽي، اليڪشني سياست تي وڌيڪ توجهه ڏيڻ شروع ڪيو. اتحاد جي تنظيم ڪاري رڪجي وئي ۾ سنڌ قومي اتحاد ڪي پڻ اليڪشني اتحاد ۾ تبديل ڪرڻ جون ڪوششون ڪيون ويون. اتحاد ۾ شامل جاگيردارن ۾ وڏيرن اتحاد ڪي اقتدار تائين پهچڻ لاءِ ڏاڪڻ طور استعمال ڪرڻ شروع ڪيو. سنڌ قومي اتحاد ۾ شامل اقتدار پرست پارٽين ۾ فردن باضابطه طور اليڪشن ۾ بهرو وٺڻ جو فيصلو ڪيو. نه صرف ايترو پر اتحاد کان ٻاهر جي ماڻهن جي پڻ حمايت ڪئي وئي، جن جو ماضي داغدار هو ۾ هو ويجهڙائيءَ واري دور ۾ آمر فوجي حڪمران جا ساٿي

رهڻ ڪري، سنڌ دشمنيءَ ڪان مشـهور هئـا. اتحـاد جي ان عمـل ڪـري سـنڌ جي عـوام منجهه اهو تاثر پختـو ٿيڻ لڳـو تـه هي اتحـاد، سـنڌ جي مسـئلن تي جدوجهـد لاءِ نـه پـر اليڪشن لڙڻ ۾ پ پ مخالفت ۾ جڙيو آهي. اهو تاثر ان وقت وڌيڪ پختو ٿيڻ لڳو، جـڏهن اتحـاد طرفـان حمـايتي اميـدوار اتحـاد جي پروگرام بدران، پيپلـز پـارٽي جي مخـالفت ۾ وڌيڪ وجڻ لڳـا. اليڪشـن واري دور ۾ اجـا اتحاد تازو جنم ورتو هو. ان جي ڪا به تنظيم ڪاري ڪا نه ٿيل هئي ۾ نه وري اليڪشـن ۾ حصو وٺڻ لاءِ ڪا مناسـب مرڪـزي رٿابنـدي ڪئي وئي هئي. جنهن ڪري اتحاد جا حمايت يافته اميدوار پيپلز پـارٽي جي بهـتر رٿابنـدي، منظم ڪـاري، اليڪشـن مهم جي مضـبوط منصـوبابندي، ڀـٽي جي شـهادت ۾ سـندس نيـاڻي جي مظلـوميت هٿـان شڪسـت فـاش ٿيا. جنهن ڪري ويـتر تـازو جنم ورتـل اتحـاد، ڪجهه وقت لاءِ غير موثر رهجي ويو.

اتحاد ۾ شامل، عـوامي نيشـنل پـارٽي، اليڪشن ڪان اڳ ئي سنڌ قـومي اتحـاد ڪـان ان بنياد تي الڳ ٿي وئي ته جيئن، اتحـاد ڪـان ٻاهر رهي، پ پ پ سـان سـوديبازي ڪـري سنڌ ۾ ڪجهه سيٽون حاصـل ڪيـون وڃن ۾ ٻيـو تـه پنجـاب جي حڪمـران طبقي وٽ پنهنجي پوزيشـن واضـح ڪـئي وڃي. جـيئن اقتـدار ۾ رسـائي حاصـل ڪـرڻ ۾ پنجـاب

طرفان ڪا رنڊڪ پيش نه اچي سگهي. پر جن آسرن اميدن ۾ خواهشن تحت عوامي نيشنل پارٽي اتحاد کان علحده ٿي هئي، سي پ پ پ ۾ پنجاب جي شاطر حڪمران طبقي متي ۾ ملائي ڇڏيون. پارٽيءَ جو رهنماءُ رسول بخش پليجو صاحب، اليڪشن مهم ۾ پ پ پ جي غير مشروط حمايت ڪرڻ، پنجاب جي ظالم حڪمران طبقي جي ثنا خواني جا ڍڪ پرڻ، سنڌ جي قومي ڪيس کي ڪمزور ڪرڻ، پنجاب جي استحصالي، ظالمانه ڪردار جي پرده پوشي ڪرڻ، سنڌ جي حقن لاءِ جدوجهد ڪندڙ تنظيمن تي پنجاب کي خوش ڪرڻ لاءِ جارحانه حملا ڪرڻ بعد به اليڪشن ۾ هڪ پنهنجي سيٽ به حاصل ڪري نه سگهيو. پليجي صاحب اتحاد ڇڏڻ وقت، جيڪي الزام اتحاد مٿان هنيا هئا، انهن جو حقيقتن جي دنيا سان ڪو به واسطو نه هو. اصل ۾ شروع کان پليجي صاحب جا اتحاد ۾ اچڻ جا جيڪي مقصد هئا سي وقت اڳتي هلي ثابت ڪيا. پليجي شروع ۾ اتحاد ۾ سرگرم بهرو وٺي اتحاد تي قبضو ڪري، ان رستي پنهنجو سياسي قد وڌائڻ ٿي چاهيو ۾ ان رستي پنجاب اڳو پاڻ کي سنڌ جو اڪيلو وارث تسليم ڪرائڻ ٿي گهريو. ٻئي طرف اتحاد کي اقتدار جي ڪرسي تي پهچڻ لاءِ پنجاب جي حڪمران طبقي سان سودي بازي ڪرڻ

لاءِ استعمال ڪرڻ گهريو ٿي. پيو ته پليجو صاحب، حاڪم پنجاب جي خوشنودي حاصل ڪرڻ ۽ انهن اڳيان پاڻ کي سچو ۽ پڪو پنجاب دوست ثابت ڪرڻ لاءِ اتحاد کي پنهنجي منشا مطابق هلائڻ ٿي چاهيو. يعني اتحاد کي پنجاب مخالف رخ ڏيڻ بدران مهاجر مخالف رخ ۾ هلائڻ ۽ سنڌ جي عوام طرفان ٿيندڙ جدوجهد مان پنجاب کي بچائي ڪڍڻ ۽ جدوجهد کي منجهائي ٽڪائي فنا ڪرڻ. جڏهن پليجو صاحب اتحاد ۾ شامل ٻين ترقي پسند، سنڌ دوست تنظيمن جي اڳڀرائي ڪرڻ ۾ ناڪام ويو ته هن پنهنجي آقا جي اشاري تي بي بنياد الزام گهڙي اتحاد کان پنهنجو پلئه آجو ڪرايو.

سنڌ دشمن، پنجاب دوست ٽولن اتحاد کي اصل مقصد تان هٽائڻ ۽ ان جي جدوجهد کي غلط موڙ ڏيڻ لاءِ وڏي پئماني تي هڪ منظم رٿابندي تحت سنڌ ۾ سنڌي مهاجر فساد ڪرايا ويا. جنهن ڪري سنڌ قومي اتحاد پنهنجي اصل ٽارگيٽ تي جدوجهد ڪرڻ بدران نسلي ۽ لساني فسادن جي ڄٻڻ ۾ ڦاسي ويو. پنجاب جي حڪمران ٽولي اتحاد طرفان پنجاب مخالف جدوجهد کي مهاجر مخالف جدوجهد ۾ تبديل ڪري ڇڏيو. جنهن ڪري جن مقصدن لاءِ اتحاد جوڙيو ويو هو. انهن مقصدن لاءِ جدوجهد ڪرڻ بدران، اتحاد نئين پيدا ٿيل صورتحال کي منهن ڏيڻ ۾

پنهنجي توانائي ضايع ڪرڻ لڳو.

اليڪشن ٿيڻ ڪان پوءِ، جڏهن پاڪستان پيپلز پارٽي ملڪي اقتدار جون واڳون پنهنجن هٿن ۾ ورتيون ته سنڌ قومي اتحاد پڻ نئين صورتحال سان منهن ڏيڻ لاءِ پاڻ کي تيار ڪرڻ لڳو. پ پ پ اقتدار ۾ اچڻ ڪان پوءِ مهاجر قومي موومينٽ سان ناهه ڪيو ۾ ٻئي طرف گڏريل حڪومت جي پاليسين تي ٿورڙي ڦير گهير سان عمل ڪرڻ شروع ڪري ڏنو. ڪالا باغ ڊيم لاءِ ڪو واضح موقف اختيار نه ڪرڻ، فوجي ڇانوٽين جي تعمير جيئن پوءِ تيئن جاري رهي، سنڌ ۾ ڌاري آبادڪاري روڪڻ لاءِ ڪا به ڪوشش ڪا نه ورتي وئي، سنڌ جي شهرن ۾ سنڌي ماڻهن جو قتل عام بند ڪرائڻ ۾ قاتلن کي ڪيفر ڪردار تائين رسائڻ بدران، انهن سان ناهه ڪري ڪين سياسي ۾ انتظامي تحفظ ڏنو ويو. پنجاب ۾ ايم ڪيو ايم جي خوشنودي حاصل ڪرڻ لاءِ سنڌ قومي اتحاد طرفان سنڌ جي حقن لاءِ هلندڙ جدوجهد کي ڪچلڻ شروع ڪري ڏنو. جمهوري آزاديون هڪ طرفيون جاري رهيون.

چونڊيل حڪومت اچڻ ڪان پوءِ سنڌ قومي اتحاد، نئين صورتحال هيٺ، پنهنجون نيون پاليسيون جوڙڻ شروع ڪيون. نيون پاليسيون جوڙڻ تان سنڌ قومي اتحاد ٽن مختلف خيال ڪئمپن ۾ ورهائجي ويو. هڪ

ڪميونسٽ پارٽي آف پاڪستان، جنهن پ پ
پ حڪومت جي غير مشروط حمايت ڪــرڻ
شروع ڪئي. نه صرف غير مشروط حمــايت
پــر پ پ پ جي غلــط قــدمن جي مخــالفت
ڪرڻ، ســنڌ جي مسئلن تي جدوجهد ڪــرڻ
کي بــه جمهــوريت ۾ چونــڊيل حڪــومت جي
مخـــالفت تصـــور ڪـــرڻ لڳي. ڪميونســـٽ
پـــــارٽي، پ پ پ ڏانهن جمهـــــوريت جي
خوشيءَ ۾ اصولي موقف اختيـار ڪـرڻ ڪـان
بــه لنــوائڻ لڳي. ســي پي جي ان موقــف
کي سنڌ قومي اتحاد ۾ شامل ڌرين اڪثريت
راءِ سان مسترد ڪيو. جنهن جي ڪــري ڄــام
ساقي، سنڌ قومي اتحـاد ڪـان علحـدگيءَ جــو
فيصلو ڪيو. اصل ۾ جنــوري 1989ع ۾ ڄــام
ساقي جو اتحاد مان نڪــري وڃڻ، اتحــاد کي
هڪ پارٽي ۾ تبديل ڪرڻ واري سوال تي نــه
هو، ڇو جو ڪن ڌرين طرفان پيش ڪيل اهــا
رٿ اڪـــثريت راءِ ســـان مســـترد ٿي چڪي
هئي. ڄام ساقي جو اتحاد مان نڪــرڻ ۾ وڏو
دخل، ڪميونسٽ پارٽي جي روائــتي مظلــوم
قــومن جي دشــمن سياســت تي ٻــڌل هــو.
ڪميونسٽ پارٽي، جيڪا شروع ڪـان پنجـابي
مهاجر موقعي پرست ۾ پاڪســتاني شــاونزم
جي شــڪار دانشــورن جي مــوقعي پرســت
پــارٽي رهي آهي. ان جـــو هميشـــه مظلـــوم
قومن جي جدوجهـد ڏانهن منفي رويــو رهيــو
آهي. ان ڪــري ڄــام ســاقي جــو اتحــاد ڪــان

نڪرڻ ڪن به اصولي بنيادن تي ڪو نـه هـو،
پر پنجابي ۽ مهاجر قيادت کي خوش ڪرڻ ۽
انهن آڏو پـاڻ کي سـچو ۽ پڪـو پاڪسـتاني
ثابت ڪـرڻ لاءِ اتحـاد کـان علحـدگي حاصـل
ڪرڻ هو.
سنڌ قـومي اتحـاد جي انـدر ٻي ڪئمپ
جي نمائندگي جيـئي سـنڌ تحـريڪ ۾ ڪجهـه
جـاگيردار ۽ زميـنـدار ڪـري رهيـا هئـا. جيـئي
سـنڌ تحـريڪ ۾ انهيءَ جي حمـايتن طرفـان
غير اصولي، غير سائنسي بنيادن تي چونـڊيل
حڪومت خلاف سخت موقف اختيار ڪرڻ ۾
پ پ جي مخـالفت ۾ اچي ان جي دشـمن
سان (جيڪي ساڳي وقت سنڌ جا دشمن پڻ
آهن.) هٿ ملائڻ ۾ اتحاد قائم ڪري تحـريڪ
هلائڻ لاءِ سـنڌ قـومي اتحـاد کي اسـتعمال
ڪـرڻ لاءِ ڪوشـشـون ڪيـون ويـون. هن
ڪئمپ جي قيادت پ پ پ جي مثبت قدمن
جي پڻ مخـالفت ڪـرڻ شـروع ڪـري ڏني.
شروع کان جيـئي سـنڌ تحـريڪ، جيڪـا عملاً
مٿئين طبقي جي مفادن جي نگهبـاني ڪنـدڙ
جمـاعت آهي، ان اتحـاد تهڻ کـان وٺي اهـا
ڪوشـش ڪـرڻ شـروع ڪـئي تـه اتحـاد کي
پورهيت طبقي ۽ هيٺئين طبقي جي نمائندگي
ڪنـدڙ تنظيمن جي هٿن ۾ وڃڻ کـان روڪيـو
وڃي. ان ئي خيال کان تحـريڪ جي سـرواڻ
محترم جي ايم سيد، اتحاد تي پنهنجي گرفت
مضـبوط ڪـرڻ لاءِ هميشـه اتحـاد ۾ ويٺـل

تنظيمن بــدران وڏيــرن، جــاگيردارن ۽ ٻين
مٿئين طبقي سان واسطو رکنـدڙ فـردن کي
وڏيڪ اهميت ڏيڻ شــروع ڪــئي. ان ڏس ۾
هن پنهنجي تنظيم جي بااصــــول، ســچن ۽
کـرن قـومي ورڪـرن کي پڻ پوئـتي ڌڪڻ ۾
ڪـا ڪسـر ڪـا نـه ڇـڏي. اتحـاد انـدر ٿينـدڙ
فيصـلن مٿـان اثـر انـداز ٿيڻ، فـردي آمـريت
قـائم ڪـرڻ، جمهـوري اصـولن جي پيچڪـڙي
ڪــرڻ جي ايم سـيد جـو پراڻـو شـيوو رهيـو
آهي. ان ڪـان وڌيڪ خطرنـاڪ ڳالهـه جيڪـا
اتحاد لاءِ بڻي، سا هـئي محـترم جي ايم سـيد
جي انتقــامي سياســت. ســيد صــاحب جي
انتقامي سياست، جيڪا پٽي خانـدان ۽ پ پ
پ مخالفت ۾ ايتري ته وڌي وئي جو محــترم
سيد، اتحاد کي سنڌ جي مسئلن لاءِ جدوجهـد
ڪرڻ بدران ان کي پ پ ۽ پٽي مخــالف رخ
تي جدوجهــد ڪــرڻ لاءِ اســتعمال ڪــرڻ لاءِ
ڪوششون وٺڻ شروع ڪيون. هــاڻي حميـده
کهڙو، محترم سيد جو آشيرواد حاصل ڪــرڻ
ڪانپوءِ اتحاد کي انتهائي رجعت پرست، ســنڌ
دشمن ۽ پنجاب دوست وڏيرن ۽ جـاگيردارن
جي حوالي ڪرڻ لاءِ اتحاد انـدر پـير پاڳـاري،
غلام محمــد مهــر ۽ ســلطان احمــد چانــديو
جهڙن مـاڻهن کي نمائنـدگي ڏيڻ لاءِ هٿ پـير
هڻڻ شروع ڪيا. پ پ مخالفت ۾ اڇي مائي
حميده کهڙو، نـواز شـريف، سـرور اعـوان ۽
اڪبر بگٽي جهڙن ڪٽر رجعت پرست مــاڻهن

ســان انــدروني طــور تي اتحــاد كــرڻ جــون كوششون شروع كيون عملاً سنڌ قــومي اتحاد كي اسلامي جمهوري اتحاد جي جهولي كــيرائڻ جهــڙو كــڌو كم كــرڻ شــروع كيــو. ســندس مــڙني اهــڙين كوشـشـن كي اتحــاد شــامل تــرقي پســند، ســنڌ دوســت ڌرين سختي سان مسترد كري ڇڏيو.

ســنڌ قــومي اتحــاد انــدر ٽــئين فكــر يــا كئمپ جي نمائندگي كندڙ ڌر ســنڌ دوســت انقلابي تنظيم آهي. جنهن پيپلـــز پـــارٽي جي حكومت ڏانهن پنهنجو اصــولي موقــف پــڌرو كيــو. ســندس ان موقــف مــوجب، ڇونــڊيل حكـــومت كي مارشـــل لا آءِ جي آءِ كـــان كجهه قدر بهتر سمجهيو ويو ان جي مثبت قــدمن جي حمــايت كــرڻ ان جي منفي ســنڌ دشــمن قــدمن عملن جي مخــالفت كــرڻ جي پاليســي جــوڙڻ تي زور ڏنــو ويــو. سنڌ دوست انقلابي تنظيم، اتحاد كي پنهنجي اصــــلي مقصــــدن تحت هلائڻ ، ان كي ري ايكشــنري اتحــاد تبــديل نــه كــرڻ جي پاليسي تي ثابت قــدميءَ ســان جنــگ كــئي. سنڌ دوست جي قيادت وقت سر ســجاڳ تي پنهنجـــو آواز بلنـــد كـــري، انهن مـــڙني مكارين، منافقتن، چالاكين چالبــازين جــو پانڊو ڦاڙي وڌو. جيكي ڳجهه ڳوهــه اتحــاد شامل رجعت پرست ڌريون كــري رهيــون هيــون. ســنڌ دوســت انقلابي تنظيم، پنهنجن

ٻين اتحادين جن ۽ وطن دوست انقلابي
پارٽي، سنڌ هاري ڪاميٽي، سنڌ انقلابي
تحريڪ ۽ جيئي سنڌ اندر موجود ترقي پسند
عنصرن جي مدد سان نه صرف اتحاد کي
ٽٽڻ يا غلط هٿن ۾ وڃي تباهه ٿيڻ کان بچائڻ
لاءِ ڪوشش ڪرڻ شروع ڪئي ۽ سنڌ
قومي اتحاد کي حقيقي پنجاب مخالف رخ
ڏيڻ، مهاجر مسئلي جو سائنسي حل ڳولڻ،
سنڌ جي قومي مسئلن تي جدوجهد هلائڻ ۽
اتحاد کي رجعت پرست قوتن کان بچائڻ لاءِ
پڻ وڏي پئماني تي ڪوششون وٺڻ شروع
ڪيون.

هن وقت سنڌ قومي اتحاد، مختلف
خطرن ۾ ويساهه گهاتين منجهه وڪوڙيل
آهي. هڪ پاسي رجعت پرست، مفاد
پرست، مفاهمت پسند ڌريون، سنڌ قومي
اتحاد کي ڳڙڪائڻ لاءِ واڳون وارو وات ڦاڙيو
بيٺيون آهن ته وري ٻئي طرف ترقي پسند،
عوام دوست ڌريون سنڌ قومي اتحاد کي
پنهنجو اصل ڪردار ادا ڪرڻ لاءِ جدوجهد
جي ميدان ۾ آهن. هاڻ خاص ڪري هن موڙ
تي اتحاد ۾ شامل تنظيمن ۽ پارٽين جي
ڪارڪنن ۽ ٻين پورهيتن جو فرض آهي ته
هو مٿئين طبقي جي چالاڪين ۽ چالبازين تي
نظر رکندي، پنهنجي دائمي سجاڳي، ترقي
پسند، جمهوريت دوست شعور ۽ عوامي
جي طاقت سان اتحاد جي سفر کي اڳتي

وڏائين حقيقي طـور تي اتحـاد ڪي سـنڌي ماڻهن جي تاريخي ضرورت مطابق ســامراج دشمن، جاگيردار دشمن آزادي پسند اتحاد بنائڻ لاءِ جدوجهد ڪن.

سنڌ قومي اتحاد، چند جاگيردارن، پيرن وڏيــرن جـــو اتحـــاد نـــه آهي، پـــر ان جي تشڪيل سنڌي پورهيتن، هارين، مــزدورن، شاگردن پارن جو رت پگهر شـامل آهي. سنڌ قومي اتحاد قائم ڪرڻ جو سـهرو، چنـد تنظيمن جي ليڊرن اڳواڻن تي نـه آهي، پـر ان جا خالق اهي ڪارڪن عام مـاڻهو آهن، جن پنهنجي پــارٽين جي ليــڊرن جـــو گهــيراءُ ڪري، ڪين ان ڳالهه تي مجبـور ڪيـو هـو تـه هو سـنڌ جي آجـپي واري جدوجهـد لاءِ متحـد ٿين. ان ڪـــري هن وقت بـــه مـــڙني تنظيمن جي ڪــارڪنن عـــوام جـــو فـــرض آهي تـــه پنهنجي تخليق ڪي بچائڻ لاءِ اڳتي وڌن.

اصل اتحاد ٺاهڻ ايتري وڏي ڳالهه نـه هونـدي آهي، جيـترو ان ڪي بچـائڻ پنهنجي صحيح واٽ تي ثابت قدمي سـان هلائڻ. اهـو سـپ تـڌهن ٿي سـگهي ٿـو. جـڏهن اتحـاد شامل ڌريون ڪشاده دلي سـان اهـو اصـول قبول ڪن تـه اتحـاد ڪـو تنظيمن جـو پـاڻ ضم ٿي وڃڻ جو نالو نه هوندو آهي. پر اتحاد اصل مخصوص حالتن ڪن اپريل مسئلن تي، جن بابت مختلف ڌرين هم خيالي پيــدا ٿيل هجي، انهن مسـئلن تي گـڏجي جدوجهـد

ڪرڻ لاءِ ٺاهيو ويندو آهي. اتحاد جي ڪم جو
دائرو صرف انهن گڏيل نقطن تي جدوجهد
ڪرڻ تائين ٻڌل هوندو آهي. اتحاد ۾ شامل
تنظيمون اتحاد جي پروگرام کان سواءِ باقي
پنهنجي تنظيمي ڪم ڪرڻ لاءِ آزاد ۽ خود
مختيار هونديون آهن. اتحاد ۾ شامل ڌريون
ڪشاده دليءَ سان پنهنجي پارٽي جو
پروگرام اتحاد مٿان مڙهڻ بدران گڏيل
نموني سهڪاري بنيادن تي اتحاد کي
مضبوط ۽ مستحڪم ڪنديون آهن. پنهنجن
تنظيمي پليٽ فارمن تان اهڙو عمل ڪرڻ
کان پرهيز ڪنديون آهن، جنهن سان اتحاد
جو ڪم متاثر ٿئي يا اتحاد ۾ شامل ڪنهن ڌر
کي تڪليف پهچي. پر سنڌ قومي اتحاد ۾
شامل هڪ قومپرست ڌر مٿين مڙني اصولن
جي مٿي پليت ڪئي. قومپرست ڌر ۾
سندس رهبر، سنڌ قومي اتحاد کي پنهنجي
پارٽي مفادن لاءِ استعمال ڪرڻ شروع ڪيو
۽ اتحاد جي پليٽ فارم تان پنهنجو قد وڌائڻ،
ٻين کي پوئتي رکڻ، پاڻ کي اتحاد جو اڪيلو
وارث ۽ محافظ سمجهڻ جي شعوري
ڪوشش ورتي. جنهن ڪري اهو ليڊر ۽
سندس تنظيم اتحاد لاءِ سخت هاڃيڪار ثابت
ٿي ۽ اتحاد کي پيچ ڏاهه جو شڪار ڪيو.
جيڪڏهن اها ڌر اتحاد سان ٿوري به سچي
هجي ها ته اتحاد ۾ شامل پارٽين سان گڏجي
صلاح مشوري سان فيصلا ڪرڻ، ڪنهن به

فرد کي هڪ طرفا فيصلا ڪرڻ جو اختيار نه ڏيڻ جي اصول تي عمل ڪري، قومي اتحاد کي هن وقت جهڙي بحران جو شڪار بنجڻ نه ڏئي ها.

هن وقت جڏهن سنڌ قومي اتحاد، هڪ وڏي بحران جو شڪار آهي ۽ منجهس ڀڃ ڊاهه جو عمل جاري آهي. اهڙي ڏکئي وقت تي مڙني جمهوريت پسند، قوم پرست ۽ ترقي پسند تنظمين، فردن ۽ گروهن جو فرض آهي ته اتحاد کي بچائڻ لاءِ اڳتي اچن. ڇو جو سنڌ قومي اتحاد، سنڌي قوم جي امانت آهي، ان ڪري ان کي صحيح رخ تي هلائڻ سان ئي اسان پنهنجي منزل ماڻي سگهون ٿا. سنڌ قومي اتحاد جنهن پنهنجي بنيادي دشمن يعني پنجاب جي حڪمران طبقي جو تعين ڪيو آهي.اتحاد کي پنهنجي ان اصل دشمن رخ تي هلائڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن ڪنهن به ڌر ان رخ کان ٿيندڙ جدوجهد کي ٿورو به موڙ ڏنو ته اتحاد جو نه صرف مقصد فوت ٿي ويندو. پر سنڌي عوام مايوسين جو شڪار بنجي ويندو. پاڪستان اندر بنيادي تضاد، قومي تضاد جي شڪل ۾ پنهنجي صحيح رخ کان سامهون اچي چڪو آهي. پاڪستان ۾ رهندڙ ٿي مظلوم قومون سنڌي، بلوچ ۽ پختون، پنجاب جي بالادستيءَ جي چڪيءَ ۾ پيسجي رهيون آهن. ان ڪري سنڌ قومي

اتحـاد، پنجـاب جي بالادسـتيءَ ۽ ظلم خلاف
باقي ٻن مظلوم قومن جي قـومي تحـريڪن
سان پنهنجو واسـطو وڌائي ۽ گـڏيل مسـئلن
تي گـڏيل جدوجهـد لاءِ راهـه همـوار ڪـري.
جيئن نه صرف اسان ملڪي ليول تي پنجـاب
جي بالادســت گروهــه کي اڪيلــو ڪــري
ڪمزور ڪيون. پر ان سان گڏ پنهنجا اتحـادي
وڌائي، پنهنجي قـــوت ۽ طـــاقت کي وڌيڪ
سگهارو ڪيون. اتحاد کي نه صرف بلـوچن ۽
پختـونن جي قـومي تحـريڪ سـان واسـطا
وڌائڻ گهــرجن، پــر ســرائڪي علائقن جي
عوام کي پڻ، پـاڻ سـان ملائڻ ۽ پنجـاب جي
بالادســت گروهــه خلاف گــڏيل جدوجهــد ۾
شامل ڪرڻ گهرجي.

سـنڌ قـوم اتحـاد کي سـنڌ انـدر رهنـدڙ
لسـاني گـروهن ڏانهن پڻ سـنڌ جي قـومي
مفادن تحت غير لچڪيـدار ۽ واضـح پاليسـي
جوڙڻ گهرجي. سنڌ قومي اتحـاد کي سـنڌ ۾
رهندڙ پختونن جي ترقي پسـند ۽ قومپرسـت
ڌرين کي پنهنجـو اتحـادي بنـائي، کين پنجـاب
جي استحصــالي ٽــولي جي جڪــڙ ۽ وچڻ ۾
انهن طرفـــان اســتعمال ٿيڻ کـــان بچـــائڻ
گهــرجي. اهــڙي طــرح سـنڌ ۾ رهنـدڙ اردو
ڳالهائينــدڙن لاءِ پڻ اتحـــاد طرفـــان جيڪـــو
شروع کان موقف اختيـار ڪيـو ويـو آهي. ان
تي ثـابت قـدمي سـان ڄمي بيهڻ گهـرجي.
اردو ڳالهائينـدڙن جي اهـڙن ڌڙن کي جيڪي

پاڻ کي سنڌي سمجھن ٿا سنڌ جي مفادن کي پنهنجا مفاد سمجھن ٿا انهن لاءِ سنڌي قوم سان گڏجي جدوجهد ڪرڻ لاءِ تيار آهن، پاڻ سان ملائڻ گهرجي. جيئن اسان سنڌ اندر پڻ پنجاب جي بالادست گروهن کي اڪيلو ڪرڻ، ان جا اتحادي گهٽائڻ پنهنجا اتحادي هم خيال وڌائڻ ڪامياب وڃي سگهون. سنڌ قومي اتحاد کي سنڌ رهندڙ پنجابي ڦورو ٽولن گروهن جي هر سنڌ دشمن عمل خلاف ثابت قدمي سان جدوجهد ڪرڻ گهرجي انهن کي ڪنهن قسم جي رعايت ڏيڻ نه گهرجي. سنڌ اندر سنڌي عوام جي مفادن خلاف قائم ٿيل تنظيمن جهڙوڪ؛ پنجابي پختون اتحاد، پنجابي يونائيٽڊ فرنٽ، سنڌ پنجاب آبادگار ايسوسيئيشن، مهاجر اتحاد تحريڪ، مهاجر رابطه ڪائونسل، مهاجر قومي موومينٽ وغيره جهڙين تنظيمن خلاف جدوجهد تيز کان تيز ڪرڻ گهرجي انهن کي پورهيت عوام آڏو ننگو ڪري، پورهيت عوام کي ڪانئن چني ڌار ڪجي. سنڌ قومي اتحاد کي سنڌ اندر رهندڙ ڪڇين، خواجن، گجراتين ٻين ننڍن وڏن گروهن کي سنڌي قوم جو حصو سمجهي جدوجهد گڏ وٺي هلڻ لاءِ پنهنجون سموريون توانائيون استعمال ڪرڻ گهرجن.

جيستائين سنڌ قومي اتحاد کي

سامراج دشمن ۽ جاگيردار دشمن رخ نه ڏنو
ويندو، تيستائين هو پنهنجي اصل مقصد تحت
صحيح نموني پيش قدمي ڪري نه سگهندو.
اسان جي جدوجهد، هر قسم جي ظلم ۽
ناانصافي خلاف آهي. اسان جي جدوجهد دنيا
۾ هلندڙ عالمي امن، خوشحالي لاءِ ۽ ظلم۽
ناانصافي خلاف ٿيندڙ جدوجهد جي هڪ
ڪڙي آهي. اسان دنيا جي مظلوم پورهيت
عوام ۽ مظلوم قومن جا ساٿاري آهيون. ان
ڪري اسان جي جدوجهد جو رخ عالمي
سامراج جي مخالفت ۽ عالمي پورهيت جي
حمايت ۾ هجڻ گهرجي.

اسان ڪارڪنن ۽ پورهيت عوام کي
قومي اتحاد اندر اهڙين ڌرين تي ڪرڙي نظر
رکڻ گهرجي، جيڪي اتحاد کي سامراجي
دلالن جي اشارن تي ناس ڪرڻ گهرن ٿيون.
اتحاد ۾ شامل جاگيردارِ ۽ مٿئين طبقي جا
فرد، ان کي پنهنجن ذاتي ۽ گروهي مفادن
لاءِ استعمال ڪرڻ جون ڪوششون ڪري
رهيا آهن ۽ هو عوام کي متحرڪ ڪرڻ ۽ ان
کي جدوجهد جي ميدان ۾ اڳتي وڌي اچڻ ۾
ڪنهن به طرح مخلص ناهن. هنن طرفان هر
وقت دشمن سان سوديبازي جو خطرو
رهندو ٿو اچي. ڇو جو سنڌ جي مٿئين طبقي
تاريخ جي هر دور ۾ پنهنجي ڪميڻپ جو
ثبوت ڏيندي، هميشه عوام جي وڌيل شعور
کي محلاتي سازشن ذريعي پوئتي هٽائڻ ۾

تباهــه كــرڻ جي كوشــش كــئي آهي. ان كــري قــومي اتحــاد ۽ شــامل حقيقي عــوام دوســت قــوتن ۽ خــاص كــري كــاركنن تي فرض عائد ٿـو ٿـئي تـه هـو اتحـاد كي مٿـئين طبقي جي چــالاكين، چالبــازين، غــدارين ۽ منــافقتن كــان بچــائڻ لاءِ اهــڙن مــاڻهن كي صرف اتحاد قائم ركڻ جي شوق ۾ بنا كنهن تمـيز جي ميمـبر كـرڻ واري عمـل كـان نـه صـرف پاسـو كن پـر شـامل ٿرين ۽ فـردن جي كــار گــذارين تي پڻ كــرڙي نظــر ركن. ســـنڌ قـــومي اتحـــاد كي مفـــاد پرســـت جاگيردارن، وڏيرن ۽ سرمائيدارن بدران سنڌ جي حقيقي قــوتن يعــني هــارين، مــزدورن، شــاگردن، وچــولي طبقي جي مخلص مــاڻهن تي وڌيڪ ڀاڙڻ گهــرجي، فــردن ۽ شخصــيتن تي ڀــاڙڻ بــدران پنهنجن ننــڍين وڏين تــرقي پســـند ۽ قومپرســـت پـــارٽين ۽ تنظيمن تي دارومـــدار ركڻ گهـــرجي ۽ پنهنجي تنظيمي كاركنن ۽ نظرياتي ساٿين تي وڌيڪ ڀروسو كــرڻ گهــرجي. ان طــريقي ســان ئي ســنڌ قــومي اتحــاد بچي ســگهي ٿــو ۽ ســنڌ جي قومي تحريڪ وڌيڪ سگهاري ٿي سگهي ٿي.

(چپيل، كتــاب ”ســنڌ-آزادي ۽ انقلاب“ مصنف: رڪ سنڌي، جنوري 1990ع)

✶✶✶

سنڌي مهاجر فساد

سنڌ قومي اتحاد ٺهڻ کان پوءِ جڏهن پنجاب جي حڪمران ٽولي ڏٺو ته، سنڌي قوم جي ان گڏيل پليٽ فارم تان ويڇهڙائي □ سنڌن خلاف هڪ وڏي تحريڪ شروع ٿيڻ واري آهي ته هنن ان خلاف مختلف مورچن تان ڪم ڪرڻ شروع ڪري ڏنو. سنڌ قومي اتحاد جي جدوجهد کي سبوتاز ڪرڻ لاءِ مختلف طريقن سان ڪوششون ڪرڻ شروع ڪيون □ قومي اتحاد جي جدوجهد جو رخ پاڻ کان ڦيري ڪنهن ٻئي طرف ڪرڻ

لاءِ پنهنجن ايجنٽن جو هڪ ڄار وڇائڻ شروع ڪيو.

سنڌ قومي اتحاد پنهنجي جدوجهد کي وڌيڪ مستحڪم ۾ وسيع ڪرڻ لاءِ سنڌ ۾ رهندڙ مهاجرن کي اتحاد ۾ شامل ڪرڻ لاءِ پڻ هڪ واضح پروگرام جاري ڪيو. جنهن ڪري مهاجرن جا ڪيترائي ترقي پسند حلقا ۾ ٽولا اتحاد ڏانهن پنهنجائپ وارو رويو اختيار ڪرڻ لڳا. جنهن ڪري امڪان پيدا ٿيو ته اڳتي هلي مهاجر ڌريون جيڪي پنجاب جي بالادستيءَ ۾ ڦرلٽ خلاف سنڌين سان اتحاد ڪرڻ گهرن ٿيون، سي پڻ ان ۾ شامل ٿي وينديون. جيڪا ڳالهه پنجابي حڪمران ٽولي لاءِ وڏي پريشانيءَ ۾ ڳڻتيءَ جو باعث هئي. هنن ڪنهن به طريقي سان اردو آبادي کي اتحاد کان پري رکڻ لاءِ مختلف سازشون ۾ مڪاريون ڪرڻ شروع ڪري ڏنيون. هنن اردو آبادي کي سنڌين کان پري ڪري، پنهنجي ايجنٽ طور هلائڻ ۾ سنڌين خلاف استعمال ٿيڻ لاءِ سنڌ اندر سنڌي مهاجر فساد ڪرائڻ لاءِ پنجاب جا گهڻائي اهم مقصد هيا. هڪ ته انهن فسادن ڪري مهاجرن جي سنڌين سان اتحاد جا جيڪي ٿورا گهڻي امڪان هيا، سي به ختم ٿي وڃن، ٻيو ته ان طرح سنڌ قومي اتحاد طرفان پنجاب خلاف هلندڙ جدوجهد جو رخ مهاجرن ڏانهن موڙي، پنجاب کي صحيح سالم بچايو

وجي. ٿيون ته انهن فسادن جي آڙ وٺي سـنڌ ۾ وسيع تر فوجي آپريشن ڪري سنڌ قـومي اتحاد جي جدوجهد کي ڪچيءَ ۾ ئي تباهـه ۽ برباد ڪيو وڃي، ڇوته انهن فسـادن کي بهـانو بنـائي، سـنڌ کي ٻن ٽڪـرن ۾ ورهـائڻ وارو پنهنجو شرمناڪ خواب پورو ڪيو وڃي.

نيٺ جنهن سازش جـو شـروع کـان ئي انديشو هيو. اها سازش قومي اتحاد ٺهڻ کان هڪ مهينو پوءِ جون 1988 جي ٻئي ڏهـاڪي ۾ سـنڌي مهـاجر فسـادن جي روپ ۾ ظـاهر ٿي پئي. ان جا ظاهري سبب ڪهڙا به هئا پـر ان جي پس منظـر ۾ جيڪي ڳجهـا هٿ ڪم ڪري رهيا هئا، اسان هن مضمون ۾ انهن تي ڳالهـائڻ گهـرون ٿـا. اسـان هنن فسـادن جـو ذميـوار آمـريڪي سـامراج، ان جي مقـامي ايجنٽن يعـني پنجـابي حڪمـران طبقي سـان گڏوگـڏ، انتهـا پسـند مهـاجر قيـادت کي سمجهون ٿا. اسان هيٺ ﭘﻬريان انهن فسادن پويـان ڪم ڪنـدڙ آمـريڪي سـازش کي بي نقاب ڪنداسين ۽ ان بعـد پنجـابي حڪمـران طبقي ۽ سـندن رجعت پسـند مهـاجر ايجنٽن جي نڳين ۽ مڪارين تان پردو هٽائينداسين.

جڏهن ايران جي عوام شهنشـاهه رضـا شـاهه پهلـوي خلاف هڪ وڏي ويڙهـه وڙهي، اتان نه صرف شهنشاهه کي ڪڍي ٻاهر ڪيو پر اتي آمريڪي سامراج جي مـڙني اڏن جـو خاتمو آڻي، آمريڪي اثرن کي وڏي حد تـائين

ختم ڪيو ته آمريڪي سامراج ڏکڻ ايشيا
پنهنجا مفاد سلامت رکڻ لاءِ پنهنجي ٻئي نمبر
اڏي يعني پاڪستان تي وڌيڪ توجهه ڏيڻ
شروع ڪيو ته جيئن پاڪستان جي پنجابي
حڪمرانن رستي اهو پنهنجا مفاد ڏکڻ ايشيا
 نه صرف بچائي سگهي. پر انهن کي وڌائي
 ويجهائي سگهي. ايران جي ساموندي
ساحل وڃائڻ کان پوءِ آمريڪا لاءِ پاڪستان
جي سنڌ بلوچستان واري ساحلي پٽي
وڏي اهميت واري بنجي وئي ان جي
حصول لاءِ مختلف نمونن سان رٿا بندي
ڪرڻ شروع ڪئي.

آمريڪا لاءِ ايران مان ٽپڙ ويڙهڻ کان
پوءِ پاڪستان هڪ اهم ڪارائتي چوڪي
وارو ڪم ڏيئي رهيو آهي. جنهن جي ئي
معرفت آمريڪا ايراني نار منجهه پنهنجا مفاد
وڌيڪ عرصي لاءِ سلامت رکي سگهي ٿو
پاڪستان جي ساحلي پٽي رستي هندي وڏي
سمنڊ پنهنجي طاقت جو توازن برقرار
رکي سگهي ٿو. ان سان گڏوگڏ پاڪستان
اندر آمريڪا جون مضبوط چوڪيون سوويت
يونين، افغانستان، ايران هندوستان لاءِ
جارحيت جي مستقل اڏن طور استعمال ٿي
سگهن ٿيون. نه صرف ٿي سگهن ٿيون، پر
آمريڪا پاڪستان جي پنجابي فوج ڪامورا
شاهي رستي ڪافي عرصي کان افغانستان
 افغان پٺوڙن رستي پارت دهشتگرد

سڪن رستي پنهنجي مفادن تحت مداخلت ڪرائي رهيو آهي.

آمريڪي سامراج پاڪستان اندر اجا به وڏي پئماني ته مضبوط ۽ مستحڪم ٿيڻ لاءِ هتان جي ساحلي علائقن خاص ڪري ڪراچي، مڪران ۽ لسبيلي تي پنهنجو نجو ڪنٽرول حاصل ڪرڻ، اتي پنهنجا جنگي اڏا قائم ڪرڻ ۽ ڪراچي پورٽ کي فري پورٽ ڪرڻ لاءِ ڪوششون وٺي رهيو آهي. پاڪستان جا پنجابي حڪمران، نمڪ حلالي جو حق ادا ڪرڻ لاءِ اهي علائقا آمريڪي آقا جي حوالي ڪرڻ لاءِ انهن علائقن ۽ اتان جي اصل رهواسين بلوچن ۽ سنڌين کي غير مستحڪم ڪري اتي پنهنجو ڪنٽرول حاصل ڪرڻ لاءِ ڏينهن رات مڪارين ۽ سازشن ڪرڻ منجهه مشغول آهن. پنجابي حڪمران سنڌ ۽ بلوچستان جي ساحلي علائقن منجهه اهڙي صورتحال پيدا ڪري رهيا آهن، جيئن ڪين اهي اڏا آمريڪي سامراج جي حوالي ڪرڻ وقت ڪنهن به قسم جي رنڊڪ يا مزاحمت سان منهن نه ڏيڻو پوي. پنجابي حڪمران پنهنجي ان منصوبي جي آڏو ايندڙ سڀ رنڊڪون دور ڪرڻ لاءِ ڪراچي کي باقي سنڌ کان جدا ڪري هڪ الڳ صوبي جي حيثيت ڏيڻ ۽ ٻئي طرف ان صوبي ۾ بلوچستان جي ساحلي پٽي شامل ڪرڻ لاءِ ڪافي وقت کان منظم رٿا بندي ڪرڻ ۾

مشغول آهن. سندن ان رٿا بندي جو ڏس
اسان کي جنوري 1988 ۾ ان وقت مليو ٿو.
جڏهن هانگ ڪانگ مان نڪرندڙ رسالي ”فار
ايسٽرن ايڪانامڪ رويو“ پنهنجي 14 جنوري
1988ع واري اشاعت ۾ ان ڳالهه تان پردو
کڻيو ته پاڪستاني حڪمران ملڪ کي 12
صوبن ۾ ورهائڻ چاهين ٿا،جنهن جو هڪ
صوبو ”ساحلي“ هوندو. جنهن ۾ ڪراچي،
مڪران ۾ لسٻيلي وارو سامونڊي علائقو
شامل هوندو. ان ڳالهه جي وڌيڪ تصديق
اڳوڻي وفاقي وزير نسيم اهير جي آگسٽ
1988ع ۾ سنيٽ ۾ ڪيل تقرير مان ٿئي ٿي.
جنهن ۾ موصوف اعلان ڪيو هو ته ملڪ کي
18 صوبن ۾ ورهايو ويندو. ان وقت ان
منصوبي تحت سنڌ جو نئون غير سنڌي
گورنر رحيم الدين شروعاتي ڪارروايون
مڪمل ڪرڻ لاءِ سنڌ موڪليو ويو هو. جنهن
پنهنجي رٿابندي تحت ڪراچي کي هڪ الڳ
صوبي ڪرڻ لاءِ مختلف ادارن جي جوڙجڪ
شروع ڪري ڏني هئي، ان ڏس ۾ سندس
پهريون قدم اهو هو ته هن ڪراچي پوليس
باقي سنڌ جي پوليس کان ڌار ڪرڻ جو
حڪم جاري فرمايو هو. اهو مرحليوار ڪم
ان ڪري ڪيو پئي ويو ته سڌو سنئون صوبي
جي اعلان ڪرڻ سان سنڌ ۾ بغاوت اٿي
پوي ها. ان ڪري آهستي آهستي ضروري
ڪارروايون پوريون ڪرڻ ۾ گهربل صوبائي

ادارا جــوڙڻ کــان پــوءِ وقت اچڻ تي جــدا صوبي جو اعلان ڪيو ويو ها.

سنڌ ۾ ڪرايـل سـنڌي مهـاجر فسـادن ڪي ان پس منظـر منجهــه ڏسـڻ گهـرجي. سـنڌي ۽ بلـوچ قـومن جـو شـروع کـان ئي سامراج دشمن ڪردار رهيـو آهي. آمـريڪي ســامراج ۽ ســندس نمڪ حلال پنجــابي حڪمــرانن ڪي پنهنجي ســامراجي ۽ رجعت پســند مقصــدن جي پــورائي لاءِ ســنڌين ۽ بلـــوچن ۾ تمـــام گهڻ ايجنٽ مليـــا آهن. آمــريڪي ســامراج ۽ ســندن پاليـل پنجــابي حڪمـران روز اول کـان سـنڌين جي قـومي تحــريڪن کــان وڏي پئمــاني تي خــائف ۽ پريشان رهيا آهن. جنهن ڪري هميشــه کـان سندن اها ڪوشـش رهنـدي آئي آهي تـه هـو هتي ترقي پسند قـوتن کي ڪچلي، انهن جـو قـومي تشـخص تباهـه ڪـري سـندن سـاون ستابن علائقن کي پنهنجي جارحانه مفادن لاءِ استعمال ڪن. پاڪسـتان ۾ سـنڌي قـوم ٻين قـومن جي ڀيٽ ۾ سياسـي طـور سـجاڳ ۽ متحـــرڪ رهي آهي. ان ڪـــري آمـــريڪي سـامراج ۽ پنجـابي ڦـورو ٽـولن جي هميشـه هت اها ڪوشش رهي آهي تـه سـنڌي عـوام جي حق پرست جدوجهد کي ڪچلڻ لاءِ سـنڌ کي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇوڏاري ان جو مضـبوط گهيراءُ ڪيـو وڃي. ان سـڄي شـيطاني رانـد کيـڏڻ لاءِ هنن هميشـه هت رهنـدڙ مهـاجرن

ڪي استعمال ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. جيئن سنڌ ۾ خانه جنگي وارو ماحول پيدا ڪري اردو آباديءَ وارن اڪثريتي ساحلي علائقن ۾ ان خانه جنگي ڪي سبب بڻائي هڪ ڌار علائقي جي تشڪيل ڪئي وڃي. جنهن تي بعد ۾ پنجاب جي گرفت مضبوط ڪري ان ڪي آمريڪي سامراج جي سامراجي مفادن لاءِ استعمال ڪيو وڃي. انهن فسادن جي آڙ ۾ مهاجرن ۾ پنجاب ڏانهن مفاهمت وارو رويو پيدا ڪري، سندن سنڌين ڏانهن وڌندڙ پنهنجائپ ۾ اتحاد واري ماحول ڪي دشمني ۾ بدلائي، مهاجرن ڪي اڪيلو ۾ بي يارو مددگار بڻائي پنجاب جو ايجنٽ بڻايو وڃي. جيئن اڳتي هلي مهاجر آبادي ڪراچي ڪي جدا صوبو ڪري آمريڪي اڏي طور استعمال ڪرڻ لاءِ سنڌين سان گڏ ان جي مزاحمت نه ڪري، چو جو اهي امڪان پڌرا آهن ته ڪراچي ۾ پنجابين جي وڌندڙ دٻاءُ ڪان مجبور ٿي، مهاجر سنڌين ڏانهن دوستيءَ وارو هٿ وڌائي سگهن ٿا. ان سنڌي مهاجر دوستي جي واڌ ويجهه ڪي ختم ڪرڻ ۾ دشمني ۾ بدلائڻ لاءِ سنڌي مهاجر فساد اهم ڪردار ادا ڪري سگهن ٿا.

پنجاب جو استحصالي ٽولو آمريڪي سامراج جو گهڻي عرصي ڪان پرڪيل ۾ پروسي جوڳو رهيو آهي. پاڪستان ۾ آمريڪي مفادن جي مڪمل نموني پاسداري

۽ بچاءُ صرف پنجابي حڪمران ٽولو ئي
ڪري سگهي ٿو. ان ڪري پنجاب جي
موجودگي ۽ آمريڪي سامراج لاءِ پاڪستان
اندر ڪا به پروسي لائق ٻي ڌر ڪا نه آهي.
ان ڪري ڪراچيءَ کي پنهنجي سامراجي
مفادن لاءِ استعمال ڪرڻ لاءِ آمريڪا ان کي
پنجابين جي قبضي ۾ ڏسڻ چاهي ٿي. ان
سان گڏوگڏ سامراج پنهنجي ڊگهي حڪمت
عملي تحت ڪراچي ۾ پنجابين ۽ مهاجرن
جي وچ ۾ برابري قائم رکڻ به ان لاءِ
ضروري سمجهي ٿو ته جيئن اڳتي هلي انهن
ٻنهي ڌرين مان ڪا به آمريڪي مفادن جي
خلاف ڪم ڪرڻ جو سوچي ته ان کي ٻي ڌر
جي مدد سان آسانيءَ سان دٻائي سگهجي.

ان سچي صورتحال کي آڏو رکندي،
مهاجرن جي ترقي پسند ۽ باشعور حلقن
کي وقت سر سجاڳ ٿي. پاڻ کي آمريڪي
سامراج ۽ سندس دلال پنجابي حڪمرانن
جو مهرو بنجڻ کان بچائڻ گهرجي. ڇو جو
سنڌي مهاجر فسادن جي آڙ ۾ پنجابي
حڪمران ٽولا ڪراچي ۾ پاڻ کي وڌيڪ
مستحڪم ڪري مهاجرن کي ٻئي درجي جو
شهري بنائي ڇڏيندا. جيڪا ڳالهه اڳتي هلي
مهاجرن لاءِ وڌيڪ پريشاني جو باعث بڻبي ۽
هو سنڌ جي اصل رهواسين جي مستقل
دشمني پڻ پرائيندا.

مهاجرن جي رجعت پسند سنڌ دشمن

ڌرين کي اها ڳالهه سمجهي ڇڏڻ گهرجي تـه هن وقت پنجــابي حڪمــران مهــاجرن کي جيڪي ڪجهـه رعـايتون ۾ سـهولتون ڏيـئي رهيـا آهن، سـي عارضـي آهن. انهن رعـايتن جو مستقبل ۾ جاري رهڻ جو ڪو به امڪـان ڪــو نــه آهي. اهي صــرف تيســتائين جـاري رهنديون، جيستائين پنجابي پاڻ کي ڪــراچي منجهه فيصلا ڪن قوتن بنائي ونن. جڏهن هو ڪراچي ۾ فيصلا ڪن قوت بنجي ويا تـه پـوءِ مهاجر ڪڏهن به ان پوزيشن ۾ ڪو نه رهنـدا جو ڪراچيءَ ۾ پنجـاب کي بليڪ ميـل ڪـري ڪجهه حصو پتي حاصل ڪري سگهن.

پاڪسـتان جي وجـود ۾ اچڻ کـان وٺي، ان تي پنجـابي فـوج ۾ ڪـامورا شـاهي جـو قبضـو برقـرار رهنـدو آيـو آهي. جن پنهنجي اقتدار ۾ ٻرلٽ واري نظـام کي دوام بخشـڻ واري پاليســي ”ويڙهــايو ۾ راڄ ڪريــو“ تي عمل ڪندا آيـا آهن. پاڪسـتان ٺهڻ کـان پـوءِ جــڏهن هندوســتان جي ڪجهــه اڳــتي وڌيــل علائقن مان اردودان طبقي جي تربيت يافتـه ڪــامورا شــاهي هــتي پهــتي تــه پنجــابي حڪمــــرانن انهيءَ جي تجـــــربي، ڄـــــاڻ ۾ انتظـامي صـلاحتين مـان ڪجهـه عرصـي لاءِ فائـدو حاصـل ڪـرڻ لاءِ ان جـون خـدمتون حاصـل ڪيـون، پنجـابي حڪمـرانن نظريـه ضــرورت تحت مظلــوم قــومن مــان ٺينــدڙ ٻرلٽ ۾ ڪجهـه عرصـي لاءِ اردو آبـاديءَ کي

حصيدار بڻايو. خاص ڪري سنڌ تي قبضو
ڪرڻ لاءِ پنجابي حڪمرانن سنڌ ۾ رهندڙ
اردو آبادي کي پنهنجو اتحادي بنائي، پنهنجو
ڪم آسان ڪرڻ گهريو. جنهن ڪري سنڌ ۾
آيل مهاجر سنڌين ۾ ضم ٿيڻ بدران پنجابين
جا اتحادي بنجي سنڌين سان ٽڪراءَ ۾ رهندا
آيا. جڏهن وقت گذرڻ کان پوءِ پنجابي
حڪمران ٽولي پاڻ کي مستحڪم ۽ طاقتور
ڪري ورتو ته کين مهاجرن کي حصي پتي
ڏيڻ جي ضرورت ڪا نه رهي، هو پاڻ اڪيلي
سر هر شيءَ جو مختيار بنجي ويو. هنن
آهستي آهستي سنڌ مان ٿيندڙ ڦرلٽ ۾
مهاجرن جو حصو پتي گهٽائڻ شروع ڪيو.
1977ع کان پوءِ جڏهن فوج چونڊيل
حڪومت جو تختو اونڌو ڪري، ملڪ جو
سڄو سنئون ڪنٽرول پنجابين جي هٿ ۾
ڏيئي ڇڏيو ته پنجابي فوج ۽ بيوروڪريسي
مهاجرن کي مکڻ جي وار وانگر آساني سان
ڪڍي ڦٽو ڪيو. 1977ع کان پوءِ اندرون
سنڌ ۾ خاص ڪري ڪراچي ۾ پنجابي تيزي
سان آباد ٿيڻ ۽ ان جي وسيلن تي قابض
بنجڻ لڳا. ڇو جو ڪراچي ۾ هڪ ته
سرمائيڪاري ڪرڻ جا امڪان ۽ ٻيو
سرمائيڪاري ۽ واپار تي ڪنٽرول ڪرڻ جا
امڪان باقي سنڌ جي ڀيٽ ۾ بين الاقوامي
بندر گاهه ۽ ائيرپورٽ هجڻ ڪري وڌيڪ پڪا
پختا ۽ فائدي وارا هيا. ٻيو ته پنجابين جي

هيٺئين وچولي طبقي لاءِ نوڪرين مزدورين ڪرڻ جا ذريعا ڪراچي وافر مقدار موجود هئا. جڏهن پنجابي سرمائيدار، مزدور وچولو طبقو ڪراچي ڏڙا ڏڙ اچڻ هتي جي روزگار جي وسيلن تي ڪنٽرول ڪرڻ لڳو ته هتي جي وسيلن تي اڳئي ڪنٽرول ڪيل مهاجر آبادي رياستي طاقت قوت جي ذريعي تيزي سان بيدخل ٿيڻ لڳي. مهاجرن جو مفاداتي ٽڪراءُ پنجابين سان ٿيڻ لڳو. جنهن ڪري ڪراچي منجهه مهاجر پنجابي تضاد، مکيه تضاد بنجي منظر عام تي اچڻ لڳو. جنهن ڪري مهاجرن منجهه حالتن جي تبديلي ڪري سنڌين ڏانهن مفاهمت وارو رويو پيدا ٿيڻ شروع ٿيو. مهاجرن مجبوري تحت سنڌين ڏانهن پنهنجي اڳ واري سخت رويي ڪجهه لچڪ پيدا ڪئي. ڇو جو هنن لاءِ پنجابين کان پنهنجا مفاد بچائڻ لاءِ سنڌين ڏانهن تعاون جو هٿ وڌائڻ ضروري هيو. جڏهن مهاجرن پنجابين منجهه ٽڪراءُ شدت اختيار ڪرڻ لڳا مهاجرن ان بنياد تي پاڻ کي مذهبي جماعتن جهڙوڪ: جماعت اسلامي، جمعيت علماءِ پاڪستان تحريڪ استقلال کان ڌار ڪري، مهاجر قومي موومينٽ جوڙي ورتي ته پنجاب جي رياستي مشينري مهاجرن جي ان نفرت کي ڪنهن ٻئي طرف موڙ ڏيڻ لاءِ پلاننگ ڪرڻ شروع ڪئي. جنهن جو پهريون

شــڪار ٿيــاڻ ٿيــا. جيڪي ڪــراچي منجهــه صــنعت تي □ ٽرانســپورٽ تي مــزدورن جي روپ □ چائنجي چڪـا هئـا. ان ڪـري پنجـابي حڪمـــرانن پنهنجي خلاف پچنـــدڙ لاوي کي پٺـاڻن طـرف مـوڙ ڏئي پنهنجـو پـاڻ صـحيح ســلامت بچــائي ورتــو. جنهن جي نــتيجي □ خونريز مهاجر پٺاڻ فساد شروع ٿي ويا.

مهـاجر پٺـاڻ فسـادن مـان پنجـابين ٻـه فائدا حاصل ڪري ورتا. هڪ ته مهـاجرن کي پٺــاڻن ســان اٽڪــائي پنهنجي اصــل دشــمن پنجاب تان ڌيان هٽرايو ويـو، جنهن ڪــري ان عرصـي □ پنجـابين پـاڻ کي ڪـراچي منجهـه وڏيڪ منظم □ مضبوط ڪــرڻ شـروع ڪيــو. ٻيـو تـه پٺـاڻن کي رياسـتي قـوت جي مـدد □ تحفظ ڏئي، پـني نـپري پنهنجـو اتحـادي بنـايو ويو.

ان جي ردعمل □ مهاجر پنهنجو اتحادي تلاش ڪـــرڻ لاءِ پنهنجي ليکي هٿ پـــير هٽڻ لڳــا. پٺــاڻن □ پنجــابين جي اتحــاد ســـنڌ □ مهاجرن کي اڪيلو ڪري ڇڏيو. جنهن ڪــري مهـاجر پنهنجي مجبـوري تحت سـنڌين ڏانهن دوسـتي □ مفـاهمت جــو هٿ ڊگهــيرڻ لڳـا. مهــاجرن منجهــه اڳ جي ڀيٽ منجهــه تــيزي سان سنڌين □ ضم ٿيڻ وارو رجحان پئدا ٿيڻ لڳو. جنهن ڪري امڪــان پيـدا ٿيـا تـه سـنڌي جيڪي اڳ اڪيلي سـر پنجـاب خلاف مورچـا بندي ڪري رهيـا هئـا. انهن کي شـهرن انـدر

مهاجر جي روپ □ هڪ حمايتي ملي پيو. جيڪا ڳالهه جيتري قدر سنڌين لاءِ نيڪ شگون هئي. اوتري قدر پنجاب جي ڦورو ٽولي لاءِ بدشگون هئي.

جڏهن ڪراچي منجهه اردو ڳالهائيندڙن □ پختونن ڏٺو ته هو پنجابي حڪمرانن جون پتليون بنجي، سندن اشارن تي نچي رهيون آهن ته سندن باشعور حلقن منجهه مفاهمت پئدا ٿيڻ لڳي □ سندن وچ □ تضاد ماٺا ٿيڻ لڳا. ٻئي طرف سنڌي ماڻهن پنهنجي سياسي سمجهه استعمال ڪندي پختونن ڪي مهاجرن سان ٽڪراءَ □ اچڻ کان روڪڻ □ پنجابين جو اتحادي بنجڻ کان روڪڻ □ پنهنجو ترقي پسند ڪردار ادا ڪرڻ شروع ڪيو. سنڌين جي ان عمل پختونن جي وڏي آباديءَ ڪي پنجابي حڪمرانن جي اشاري تي جڏهن ”پنجابي پختون اتحاد“ جڙيو ته ان □ پختونن جي وڏي آبادي شامل نه ٿي □ ان اتحاد جي سنڌ □ رهندڙ پختونن جي مڙني ترقي پسند جماعتن مذمت ڪئي □ ان کان لاتعلقي جو اظهار ڪيو □ مظلوم سنڌي عوام سان ساٿ نڀائڻ جو وچن ڪيو. مهاجر- پختون فسادن □ ناڪام ٿيڻ کان پوءِ ٻنهي ڌرين پنهنجو گڏيل دشمن سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪرڻ شروع ڪئي. جنهن ڪري جلد ئي ڪراچي اندر خونريز مهاجر-پنجابي فساد شروع ٿي ويا. پنجاب جي استحصالين سان

سـنڌ جـون چڪريـون □ ڪـراچي □ پنجـابي مهاجرن فساد، پنجـاب جي حڪمـران طبقي کي ڏوڙي رهيا هئا.

هڪ طرف مهاجرن □ پختونن □ تضادن جو مانو ٿيڻ □ ٻئي طرف مهـاجرن جي دلين منجهـه سـنڌ لاءِ مفـاهمت پئـدا ٿيڻ □ مـوثر اتحاد لاءِ پيش قدمي ٿيڻ، ٽئين طرف سنڌ □ رهنـدڙ پختـونن جـو سـنڌين ڏانهن پنهنجـائپ وارو رويو، چوٿين طرف سنڌي قوم طرفـان پنجاب جي ظلم □ استحصـال خلاف منظم □ متحـد تحـريڪ جـو اُڀـرڻ، پنجـابي حڪمـران طبقي کي وڏي ممڻ □ مبتلا ڪـــري چـــڏيو. ســندن ننــڊون حــرام ٿي ويــون. هــو وري صـــورتحال کي منهن ڏيڻ لاءِ نـــوان گهـــات گهڙڻ، چالاڪيون □ چالبـازيون اختيـار ڪـرڻ لڳو. هاڻ سندس اڳيـان صـرف سـنڌي قـوم هئي، جيڪا سندن هر چـالاڪيءَ □ چالبـازيءَ جو مردانـه وار مقـابلو ڪـري رهي هـئي. ان ڪــري پنجــاب هــاڻ پنهنجي مــڙني حــرفتن، چـــالاڪين □ چالبـــازين ســـان گـــڏ رياســـتي مشنري جي زور تي سنڌين خلاف ميدان تي نڪري نـروار ٿيـو. هن سـنڌين □ مهـاجرن □ پنهنجا ايجنٽ پئدا ڪرڻ شروع ڪيـا. ان ڏس □ ڪيس ايترا جڄها ايجنٽ □ تنخواهيه سـنڌي قوم □ ڪو نه ملي سگهيا. جيـترا اردو آبـادي □ وافر مقدار □ موجود هئا. ان ڪري مهـاجر جلد ئي پنجاب جي سازش جـو شـڪار بنجي

ويا. مهاجرن جي آبادي جو وڏو حصو سـنڌين خلاف پنجـابي مهـري طـور اسـتعمال ٿيڻ لاءِ ذهني ۽ عملي طور تيار ٿي ويو.

پنجــابي حڪمــران ســنڌ انــدر اهــڙو وايومنـڊل تيـار ڪـرڻ لڳـا، جـيئن سـنڌين ۽ مهاجرن جي وچ ۾ پيدا ٿيندڙ اتحاد ۽ ڀڄي ڪي ٽوڙي ناس ۽ برباد ڪري، ڀنهي ڪي هڪ ٻـئي جي آمهـــون ســـامهون آڻي، ڀنهي ڌرين ڪي اڪيلــو ڪــري شڪســت ڏني وڃي. جــيئن پنجـاب انـدروني سـنڌ سـميت ڪـراچي تي پنهنجو قبضـو وڌيڪ عرصـي لاءِ برقـرار رکي سگهي. پنجاب مهاجرن جي اهڙين ڌرين ڪي اڀـارڻ جي ڪوشــش ڪــرڻ شــروع ڪــئي. جيڪي ســنڌين ڪي پنهنجــو پهريــون دشــمن تصـور ڪنـديون هيـون. ان لاءِ پهريـان سـليم حيـدر جي ”مهـاجر اتحـاد تحـريڪ“ تي نظـر ڪرم وڌي وئي. مهـاجر اتحـاد تحـريڪ سـڌو سنئون سنڌين سان ٽڪراءُ ۾ اچڻ لاءِ ميـدان تيـار ڪــرڻ لڳي ۽ مهـاجرن ڪي پنجـابين جـو دوست ۽ اصل اتحـادي ثـابت ڪـرڻ لاءِ اٽـٽر ڪوشش شـروع ڪـئي. يـاد رهي تـه مهـاجر اتحاد تحريڪ، پنجابي حڪمران ٽـولي مهـاجر قـومي مـوومينٽ جي تـوڙ ڪــرڻ لاءِ پنهنجي مهــاجر ايجنٽن رســتي ان وقت ميــدان تي آندي، جڏهن ڪراچي منجهـه مهـاجر پنجـابي تضـاد تـيزي سـان وڌي رهيـا هئـا. هن تنظيم وجود ۾ اچڻ کان پوءِ سـنڌين خلاف هڪ وڏو

محاذ کولي، سنڌ دشمني جو ٻج چٽڻ شــروع
ڪيــو ۾ ســنڌ جي قــومي حقن لاءِ جدوجهــد
ڪنــدڙ تنظيمن ســان مهــاڏو اٽڪــائڻ شــروع
ڪيــو. هن تنظيم جــا مــڙئي مطالبــا ســنڌ
دشمنيءَ تي ٻڌل هئــا. جــيئن ســنڌ ۾ بهــارين
جي آبادڪــاري، سـنڌ کي ٻن قــومن ۾ ٻــولين
وارو صوبو مڃائڻ، مهاجرن کي 60 ســيڪڙو
سيٽون ڏيارڻ وغيره. ٻئي طــرف حيــدرآباد ۾
جماعت اسلامي جي اڳئين ميئر وصي مظهر
نــدوي جي پــٺي ٺــپري ان کي ”مهــاجر رابطــا
ڪائونســـل“ جي اڳــواڻ جي حيــثيت ســـان
ميــدان تي لاٿــو ويــو. مولانــا نــدوي پنهنجي
سڄي عمر سنڌ دشمني ۾ گذارڻ جي خيــال
کــان مشــهور آهي. مظهــر نــدوي ۾ ســندس
رابطــا ڪائونســل ســنڌ جي ڌرتيءَ تي ويهي،
ان جي وارث بنجي پنهنجــا فيصــلا ان مٿــان
مـــــڙهڻ گهــــري ٿي. هي تنظيم هـــــر وقت
حڪومت کي ســنڌ دوســت قــوتن کي ڪچلڻ
۾ انهن جي قــومي جدوجهــد کي طــاقت جي
زور تي تباهــه ۾ بربــاد ڪــرڻ جــون صــلاحون
ڏيندي رهي آهي. ان سلسلي ۾ مولانا نـــدوي
جي گـــذريل حڪـــومت کي صـــلاح ڏيڻ تـــه
”بهارين کي بنگلاديش مان جلد گهرائي ســنڌ
۾ آباد ڪيو وڃي، جيئن اهي سنڌ ۾ علحــدگي
پســندن جي ناپــاڪ ارادن کي مــٽي ۾ ملائي
ڇڏين.“ مولانــا نــدوي شــروع کــان ســنڌ جي
پلائي لاءِ ڪم ڪنــدڙ علمي، ادبي ۾ ســماجي

تنظيمن تي بهتــان بــازيون كـــري، انهن تي بنـــدش وجهـــرائڻ كـــاڻ حكـــومت كي اُكســائيندو رهيــو آهي. ســندس ان كــردار كــري ”ســنڌ گريجـوئيٽ ايسوسيئيشــن“ تي گــذريل دور ۾ بنــدش وڌي وئي. ٻــئين طــرف پنهنجي جنم كــان وٺي ”جمــاعت اســلامي“ سنڌ دشــمنيءَ وارن عملن ۾ هميشــه ســپني كان اڳري رهندي آئي آهي، اُن جو كردار هر باشعور ماڻهو جي سامهون آهي. مــٿي ذكــر كيل ٽئي تنظيمون، پنجــابي حكمــران ٽــولي سان ســنڌ ۾ ظلم ۽ استحصــال كــرڻ واري عمــل ۾ هميشــه ســاٿياري رهيــون آهن. ان كري تازن سنڌي مهاجرن فسادن ۾ پنجــاب جي اشاري تي انهن ٽنهي تنظيمن ”ايم كيــو ايم“ سان گڏ اڳ كــان اڳــرو ٿي پنهنجــو پــاڻ ملهايو.

كـــراچي ۽ حيـــدرآباد جي وڏي آبـــادي الطاف حسين جي ”مهاجر قومي موومينٽ“ سان وابسته ٿي چكي آهي. ان كري پنجاب جي استحصــالي ٽــولي ايم كيــو ايم كي پڻ پنهنجــو ايجنٽ كــري هلائڻ ۽ ان كي پنهنجن مفــادن لاءِ اســتعمال كــرڻ لاءِ هٿ پــير هڻڻ شروع كيا. پنجاب مهاجرن كي پنهنجو كرڻ لاءِ كجهــه نــه كجهــه رعــايتون ڏيڻ رســتي، سندن پنجاب مخــالف جــذبن تي ڇنــڊا وجهڻ شروع كيا. جيئن ته ايم كيو ايم جــا كــافي مطالبا سنڌين خلاف آهن، جيئن ڌار قــوميت،

بهارين جي آبـادي، ڪوٽـا سسـٽم جـو خـاتمو وغيره، ان ڪـري انهن مطـالبن ڪـري اڳـئي سنڌين ۽ مهـاجرن ۾ دوريـون پئجي چڪيـون هيون ۽ مهاجر قيادت انهن مطالبن جي حــل لاءِ پنجــابي حڪمــرانن ڏانهن واجهـائي رهي هئي. اُن ڪـري پنجـابي حڪمـرانن ان ڳالهـه مــان فائــدو حاصــل ڪنــدي، مهــاجرن جي رجعت پسـند قيـادت کي پـاڻ سـان ملائڻ ۽ سنڌين خلاف استعمال ڪرڻ لاءِ تـيزي سـان ڪم ڪرڻ لڳي. جيئن ته مهاجرن جو پنجابين ســان ٽڪــراءُ صــرف ڪــراچي انــدر چنــد نوڪرين، پرمٽن، ڪارخانن ۽ واپـار جي بنيـاد تي هئو ۽ باقي سندن مطالبا ڪنهن به طـرح پنجــاب جي خلاف ڪــو نــه هيــا. ان ڪــري، پنجاب، مهاجرن کي پنهنجو نئين سر اتحــادي بنائڻ لاءِ انهن مطـالبن کي تسـليم ڪـرڻ لاءِ تيار هئو. پنجابي حڪمران ٽولي ايم ڪيــو ايم ۾ ڌڙابنــدي واري عمــل کي تــيز ڪنــدي، ان انـدر وڏي تعـداد ۾ پنهنجـا ايجنٽ پئـدا ڪـري ورتا. جيڪي سندس اشاري تي سـڀ ڪجهـه ڪـرڻ لاءِ تيـار هئـا، انهن ۾ ايم ڪيـو ايم جـو اڳــواڻ طــارق عظيم ۽ حيــدرآباد جــو ميــئر آفتاب شيخ سندن بهـترين مهـرا ثيڻ لاءِ تيـار ٿي ويا. پنجاب جي مها ايجنٽ نـدوي طرفـان عظيم طــارق کي پنجــاب جــو دورو ڪــرائڻ بعد، جڏهن عظيم طارق واپس سنڌ پهتـو تـه هن انــدروني ســنڌ جــو دورو ڪــري اشــتعال

انگيزي شروع ڪئي. ٻئي طرف ندوي ۽ ميئر آفتاب بيانن رستي اهڙو ماحول تيار ڪرڻ شروع ڪيو، جيئن سنڌين ۽ مهاجرن جي وچ ۾ پئدا ٿيندڙ اتحاد، نفاق ۾ تبديل ٿي وڃي. هنن ان سوچ کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ اهڙا ڪئا ڪم ڪرڻ شروع ڪيا، جن سان سنڌي مهاجر فساد ڇڙي پيا ۽ سنڌ خانه جنگي جي آڙاهه ۾ اچي ويئي.

شروع ۾ جڏهن مهاجر قومي موومينٽ جو بنياد پيو ته ان جي قيادت طرفان سنڌ سان وفاداريءَ ۽ سنڌي جي مفادن لاءِ گڏيل جدوجهد جو نعرو هڻڻ ڪري، سنڌين ۽ مهاجرن ۾ 30 سالن کان هلندڙ دشمني دوستي طرف وڌڻ شروع ٿي. ايم ڪيو ايم جي شروعاتي قدمن جي ڪري سنڌين جو مهاجرن ڏانهن رويو تبديل ٿيڻ شروع ٿيو، دوستي ۽ اخوت وڌڻ لڳي، سرچائپ ۽ پنهنجائپ واري فضا پيدا ٿيڻ لڳي، مهاجر عوام ايم آئي ٽي ۽ ايم آر سي جهڙن رجعت پرست تنظيمن کي ٺڏي چڪو هو. هو سنڌين سان دشمني کي دوستي ۾ تبديل ڪرڻ گهري پيو، هو سنڌين منجهه جذب ٿيڻ ۽ سنڌن ٻولي ۽ ڪلچر کي پنهنجو ڪرڻ لاءِ تيار هو. جڏهن ايم ڪيو ايم پهريان اهي بنياد رکي اڳتي وڌي ته مهاجر عوام ان کي پنهنجو ڪيو، پر عام مهاجر ان ڳالهه کان قطعي واقف ڪو نه هيو ته خوبصورت نعرن

□ اعلانن جي پويان ڇا هيو. عـام مهـاجر اهـو نه پيو ڄاڻي ته ايم ڪيو ايم، عالمي سـامراج □ پنجـــاب جي حڪمـــرانن جي پڇ لٽڪـــائو جماعت هئي، جيڪا سندن مفادن تحت وجود □ آئي هئي. جيڪا ڳالهه اڳتي هلي ثــابت ٿيڻ لڳي. ايم ڪيــو ايم جي ســنڌ □ ســنڌين جي بنيـادي مسـئلن ڏانهن غـير واضـح پاليسـي □ سنڌ دشـمن مطالبـا سـنڌين □ مهـاجرن جي وچ □ ٽينـدڙ پـائيپي □ اشـتراڪ جي فضـا کي خراب ڪـرڻ لڳا.

ايم ڪيو ايم مهـاجر قـوميت جي نعـري ڪـري، مهـاجرن کي سـنڌي قـوم □ ضـم ٿيڻ واري عمل کان ڪٽي ڌاري ڪـري، هڪ الـڳ شناخت قائم ڪري، سـنڌين کـان گهٽـو پـري ڌڪي ڇـــڏيو. ايم ڪيـــو ايم جي ســـنڌ جي مجمـــوعي مســئلن، جيڪي ســنڌ □ رهنــدڙ مهاجرن جا پڻ مسئلا هئا، انهن ڏانهن واضــح موقف اختيار نــه ڪــرڻ □ انهن مسـئلن جي حل لاءِ سنڌ اندر سنڌي ماڻهن طرفان هلنـدڙ جدوجهد □ شموليت نــه اختيــار ڪــرڻ ڪــري پڻ ســـنڌي مهـــاجر يڪجهـــتي جي وچ □ وڇوٽيــون وڌڻ لڳيــون. ان کــان پــوءِ جــڏهن نومبر 1988ع جي اليڪشــن □ ايم ڪيــو ايم ڪـــراچي □ حيــدرآباد □ چنــد ســيٽون کــٽي ورتيون ته هن جو رويـو سـنڌي مـاڻهن ڏانهن وڌيڪ جارحانه □ دشمنانه ٿي ويو. جــڏهن پ پ پ □ ايم ڪيو ايم منجهه ڪراچي معاهـدو

ٿيو تـه ان معاهـدي کـري ايم ڪيـو ايم وڌي چڙهي سنڌ دشمن عمل ڪرڻ شروع ڪيـا ۽ پ پ پ کي 14 ســيٽن جي بنيــاد تي بليڪ ميـل ڪـري پنهنجـا ناجـائز مطالبـا ۾ گهـرون تســليم ڪــرائڻ شــروع ڪيــون. حقيقت ۾ ڪراچي معاهدي جي بهاني ايم ڪيـو ايم، پ پ کي پاڻ وٽ يرغمال بنـائي ورتـو. ان بعـد جــڏهن آءِ جي آءِ طرفــان ايم ڪيــو ايم کي نويد ملي تـه هن ڪـراچي معاهـدي کي پـٺي پــاڏو اڇلائي وڃي پــاڻ کي پنجــابي رجعت پرست قوتن جي جهولي ۾ وڌو. اصــل ۾ ايم ڪيو ايم جو آءِ جي آءِ سان اتحاد، ڪا نئين ۽ حيرت ۾ وجهندڙ ڳالهه ڪا نه آهي ڇو جو ايم ڪيو ايم شروع ڪان وٺي پنجـاب جي اشـاري تي عمــل ڪنــدي آئي آهي، ان جي مــڙني لڪل توڙي ظاهري مقصدن کي هـر باشـعور ماڻهو سـمجهي سـگهي ٿـو. ايم ڪيـو ايم، آءِ جي آءِ اتحاد جي پويـان جيڪي مقصـد لڪـل آهن، تن ۾ سـنڌ کي ٽـوڙي ٻـه ٽڪـر ڪـرڻ، سنڌ جي قومي تحـريڪ کي خانـه جنگي جي ڏيڻ ۾ قاســائي پنهنجي اصــل ٽــارگيٽ تــان هٽائڻ، سنڌ مٿان پنجاب جي جارحانه قبضــي کي وڌيڪ مستحڪم ڪرڻ، عـالمي سـامراج جي مفادن کي تحفظ ۾ هٿي ڏيڻ.

هاڻ ڇا ڪرڻ گهرجي؟

سنڌ اندر مستقل طور تي آباد مهاجرن کي سمجهڻ گهرجي ته سنڌي قوم جي جدوجهد، پنجاب جي استحصالي ٽولي ۽ سنڌ ۾ رهندڙ ڌارين ڦورن ۽ لٽيرن خلاف ٿيٽي آهي. اُن ڪري مٿن پڻ سنڌ جا مستقل باشندا هجڻ جي ناتي اهو لازم ٿئي ٿو ته هو ان جدوجهد ۾ سنڌي ماڻهن سان هر قدم تي گڏ هجن، سنڌ قومي اتحاد طرفان سندن لاءِ پيش ڪيل شرطن کي فراخدلي سان قبول ڪندي، پاڻ کي سنڌي قوم منجهه ضم ڪري ڇڏين، ڇو جو تاريخ کين هڪ دفعو وري اهڙو سونهري موقعو ڏئي رهي آهي. جو هو سنڌ ڌرتي جو رهيل قرض چڪائن، پنهنجي مستقبل کي محفوظ ڪرڻ لاءِ سنڌ دشمن مطالبن تان هٿ ڪڻي سنڌين جي فراخدلي ۽ درياهه دلي مان استفادو ڪندي، پاڻ کي هميشه لاءِ سنڌ ۾ ڌاريائپ واري احساس کان نجات ڏيارين. جيڪڏهن حوصلي ۽ تدبر کان ڪم نه ورتو ويو، اسان جي نيڪ جذبن ۽ خواهشن کي اسان جي ڪمزوري سمجهي انهن جو قدر نه ڪيو ويو، ته ٿي سگهي ٿو ته اسان ٻنهي ڌرين جون راهون ۽ رستا هميشه لاءِ هڪٻئي کان جدا ٿي وڃن ۽ سنڌ ڌرتي کين پنهنجي آغوش مان هڪالي اونداهن غارن ۾ اڇلي ڇڏي.

سنڌين ۾ مهاجرن جي اٽڪلت مان صرف ئي صرف ٻنهي ڌرين جي گڏيل

دشمن يعني پنجاب حڪمران طبقي کي ئي فائدو رسي سگهي ٿو. جڏهن ته اسان ٻنهي ڌرين جو گڏيل دشمن اهڙي موقعي جي تلاش ۾ آهي ته هو اسان ٻنهي ڌرين ۾ نفرتون عروج تي پهچائي، سندن خلاف اٿندڙ نفرت ۾ جدوجهد جو رخ ڦيري، اسان ٻنهي ڌرين کي پاڻ ۾ اٽڪائي، پنهنجو پاڻ کي صحيح سلامت بچائي وڃي. اسان ڪڏهن به پنجاب جي ان سازش جو شڪار ٿيڻ نه ٿا چاهيون ۾ ان سان گڏ اردو ڳالهائيندڙن جي باشعور حلقن کي پڻ اپيل ڪيون ٿا ته هو ان صورتحال تي ڪنٽرول ڪن ۾ پنهنجن صفن مان اهڙن ماڻهن کي ڪڍي ٻاهر ڪن، جيڪي پنجاب جا مهرا بڻيل آهن. اهڙين تنظيمن کان الڳ ٿي وڃن، جيڪي ڪين ڪنهن اوڙاهه ۾ اڇلي رهيون آهن.

اسان کي سنڌ ۾ رهندڙ اردو ڳالهائيندڙن لاءِ پڻ هاڻ صاف صاف بلڪل چٽو موقف اختيار ڪرڻ گهرجي، هاڻ اصولي طور تي اردو ڳالهائيندڙن جي ناجائز مطالبن ۾ حجتن کي درگذر ڪرڻ ۾ ڪين صرف پنهنجو زوريءَ اتحادي بنائڻ لاءِ رعايتون ڏيڻ واري عمل کان پاسو ڪرڻ گهرجي. ڪنهن به قيمت تي ڪين سنڌي قوم جي آجپي واري جدوجهد جي سوال تي ڪا به ننڍي کان ننڍي ڳالهه قبڻ جي اجازت نه ڏيڻ گهرجي. ساڻن اتحاد ڪرڻ وقت سنڌ جي مفادن کي،

سنڌي عوام جي مفادن کي ذري ماتر به متاثر ٿيڻ نه ڏجي. اسان کي مهاجرن جي صرف اهڙن گروهن ڏانهن همدردي ۽ پنهنجائپ وارو رويو اختيار ڪرڻ گهرجي، جيڪي سنڌ جي مفاد کي پنهنجا مفاد سمجهن ٿا. سنڌ جي ٻوليءَ ۽ ثقافت کي پنهنجو ڪن ٿا. پاڻ کي بنا ڪنهن شرط جي سنڌي قوم جو حصو تصور ڪن ٿا. سنڌ جي بنيادي مسئلن لاءِ صرف وات سان نه پر عملي طرح اسان سان گڏ جدوجهد هلائڻ گهرن ٿا. يقينن مهاجرن جو مستقبل صرف تڏهن محفوظ ٿي سگهي ٿو، جڏهن هو پنهنجي هر گروهي مفاد کي عظيم تر مفاد مٿان ترجيح ڏين.

(ڇپيل، ڪتاب ”سنڌ-آزادي ۽ انقلاب“
مصنف: رڪ سنڌي، جنوري 1990ع)

✶✶✶

30 سپٽمبر 1988ع تي سڪرنڊ کان حيدرآباد آيس. سوچيم ته پنهنجي پياري ساٿي ظفر عباسي سان ملان، پر جمع جي ڏينهن هجڻ ڪري، ساٿي سان ملاقات نه ٿي سگهي، ڪجهه ٻين دوستن سان مليس. ان بعد شام جو ڪراچي روانو ٿيس. گلبهار (گوليمار) پهتس ته سيتل اوڏ ڊيوٽي تي وڃي چڪو هو. ان بعد پريس ڪلب ويس، جتي سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن طرفان ”جشن لطيف“ ملهايو پئي ويو. تقريب شروع ٿي چڪي هئي. مقررن لطيف جي فن □ فڪر تي وڏي اعتماد □ محبت سان روشني پئي وڌي. اهو ئي هو، جيڪو سنڌي ماڻهن جي هر ميڙ □ هوندو آهي. سنڌ سان محبت، سنڌي ماڻهن سان محبت □ انهن جي حقن جي بحالي لاءِ ڳالهيون ٿي رهيون. اوچتو اسٽيج سيڪريٽري اعلان ڪيو ته هينئر هينئر خبر پئي آهي ته حيدرآباد □ خونريز فساد ٿيا آهن، جنهن □ ڪيترائي ماڻهو مارجي ويا آهن. ان ڪري اسان پنهنجو پروگرام مختصر ڪري ختم ڪنداسين. ان بعد محفل موسيقي شروع ڪئي وئي. ان خبر پوڻ کانپوءِ به جلسي □ ڪنهن به قسم جي ڪنفيوزن پيدا ڪانه ٿي. هر ڪو اهو سوچي رهيو هو ته حيدرآباد جي سنڌي مارن تي خبر ناهي ڇا گذري رهي آهي. پر پوءِ به

ڪنهن به قسم جو خوف ۾ ڊپ ڪٽي به نظر ڪو نه آيو. اسان ڌرتي جا ڌڻي هئاسين، پنهنجي ڌرتي جي ٽڪري تي گڏ ٿي پنهنجي مستقبل لاءِ سوچي رهيا هئاسين. پوءِ به خوف ڇا جو؟ خطرو ڇا جو؟

لائوڊ اسپيڪر تي سرمد جو آواز گونجي رهيو هو،

قاتل او قاتل، بدلو وٺنداسين،
هر خون جي قطري جو، بدلو
وٺنداسين

پروگرام 12 بجي رات جو ختم ٿيو. ٻاهر نڪتاسين، ڪراچي جا روڊ ۾ رستا ويران ۾ سنسان هيا. ڪراچي جي ماحول تي خوف ۾ دهشت طاري هئي. اڪيلو گهر پهتس. واٽ تي موٽر سائيڪل سوار نظر آيا، جيڪي ڌارئي دهشت گرد ٽولي جا لڳي رهيا هئا. ڪنهن کي شڪار ڪرڻ لاءِ واجهائي رهيا هئا. دل ۾ ڪجهه ڪٽڪو ٿيو. پر اهو سوچي ته مون جهڙا هزارين لکين وطن واسي، هن شهر ۾ مون ڪان وڌيڪ تڪليف جو شڪار هئا، مون ڪان وڌيڪ عدم تحفظ جو شڪار هيا. منهنجو سڄو پاڙو جاڳي رهيو هو، گهٽيون ته خالي هيون، پر اردو ڳالهائيندڙ گهرن جي ڇتين تي موجود هئا. جڏهن مان انهن جي سامهون لنگهي رهيو هوس ته مون کي عجيب غريب نظرن سان ڏسي رهيا هئا. صورتحال مان اندازو ٿئي پئي ته حيدرآباد ۾

اردو آبادي جو نقصان ٿيو آهي. هي ماڻهو اسان جي پيٽ ۾ ڪيڏا نه خبردار هئا، ڪيڏو نه سندن وچ ۾ رابطو هيو، جو حيدرآباد جي خبر سندن گهر گهر پهچي چڪي هئي. جڏهن ته اسان سڀ بي خبر هئاسين. اسان وٽ رابطي جي ڪيڏي نه گهٽتائي هئي، جو هيڏي ساري جلسي ۾ به خبر نه پئجي سگهي هئي ته حيدرآباد ۾ ڇا ٿيو آهي؟

صورتحال ڪان بي خبري ڪري پريشاني ٿي رهي هئي. گهر ۾ رکيل شيشي جون بوتلون ڪٽي پنهنجي پرسان رکيم ته جيڪڏهن ڀيو نه ته به ڪنهن کي زخمي ته ڪري سگهبو. ڪجهه وقت حملي کي روڪي ته سگهبو. درياءَ مان ڏٺم ته منهنجي پر وارن گهرن جي ڇتين تي ماڻهو موجود هئا. نگاهن جو مرڪز منهنجو گهر هئو. هڪ ڪتاب کڻي پڙهڻ ويٺس. مون کي سيتل لاءِ سخت ڳڻتي هئي. جيڪو بنا ڪنهن خبر چار جي نئين ڪراچيءَ جي هڪ آڪٽراءِ پوسٽ تي اڪيلو سنڌي هوندي رات جي ڊيوٽي ڪري رهيو هو. سوچيم ته سندس تائين پهچڻ گهرجي. گهٽ ۾ گهٽ بي خبري ۾ مارجي ته نه وڃي. سڄي رات بي آرامي ۾ بي چيني ۾ گذري.

صبح جو اُٿي اخبار وٺي آيس. جنهن مان معلوم ٿيو ته حيدرآباد ۾ نامعلوم حملي آورن حملو ڪري 250 مهاجر ماري وڌا

آهن. اخبارون مري ويلن ۾ زخمين جي تصويرن ۾ وڏين وڏين سرخين سان ڪاريون لڳيون پيو هيون. سيتل ڪي جيئرو جاڳندو گهر پهچڻ تي ڏاڍي خوشي ٿي. ان سان گڏ اهو پڻ الڪو ٿي رهيو هو ته خبر نه آهي، رات جي انڌيري ۾ منهنجي بي خبر مسڪين مارن تي ڇا گذري. سيتل ڪي گهر ڇڏي آفيس آيس. آفيس ۾ صرف سنڌي ملازم پهتا هئا. اردو ڳالهائيندڙن مان ڪو به موجود ڪو نه هئو. دوستن سان ملاقات ٿي، پر ڪنهن وٽ به ڪا خبر ڪا نه هئي. پر ملير مان ڪو به دوست ڪو نه پهتو هو. خبر پئي ته ان طرف فساد ٿيا آهن ۾ سواريون بند آهن. پر پوءِ به پوري خبر ڪانه پئي پوي ته ڇا ٿيو؟ مختلف دوستن ڪي گهرن ڏانهن ٽيليفونون ڪڙڪايون پر ڪٿي به رنگ نه وڃي رهي هئي. ڪيترن گهر ۾ دوڪانن تي ڪو رسيور ڪٽڻ وارو ڪو نه هئو. پريشاني وڌي رهي هئي ته آخر ڇا ٿي رهيو آهي، جو خبر به ڪا نه ٿي پوي. ڪجهه ٽائيم ڪانپوءِ ملير مان هڪ دوست فون ڪئي ته هتي 5 سنڌي هڪ بس مان لاهي ماريا ويا آهن. جيڪي ٺٽي ڪان ڪراچي اچي رهيا هئا. لياقت آباد جي به خبر پئي ته اتي پڻ سنڌين تي حملا ٿيا آهن، جن ۾ ڪجهه ماڻهو شهيد ٿيا آهن. جيئن پوءِ تيئن اطلاع وڌي رهيا هئا. مان ظفر منگي کي چيو ته سيتل گهر آهي، هل ته

هلي ان کي اتان ڪڍون، ڇو جو حالتون جيئن پوءِ تيئن خراب ٿي رهيون آهن. ظفر ۾ مان موٽر سائيڪل تي گهر ڏانهن راهي ٿياسين. رستن تي سواريون گهٽ هيون. فوج ۾ پوليس گشت ڪندي نظر آئي. گوليمار جيڪو دهشت گردن جو وڏو اڏو آهي اتي رستن تي فوج ۾ پوليس جا دستا پهرو ڏئي رهيا هئا. گهر پهتاسين. واٽ تي ڪيترن ئي هنڌن تي خونريز حملن جي خبر پئي. گهر اچي سيتل سان ملياسين. هو هر قسم جي خوف خطري کان بي پرواهه ستو پيو. هن کي ڪراچيءَ ۾ ٿيندڙ قتلام بابت ڪا به خبر ڪا نه هئي.

ظفر منگي وٽ ڪجهه رقم هئي. مون کيس چيو ته توهان گاڏي ڪاهي نڪري وڃو، اسان به هتان نڪرون ٿا. تنئي ڄڻا هڪ ئي موٽر سائيڪل تي صحيح نه ٿا لڳون. هن کي گهڻي سمجهائڻ بعد روانو ڪيم. سيتل کي چيم ته ڪجهه ڪائي هتان نڪرون ٿا. ڪنهن اهڙي علائقي ۾ هلون ٿا، جتي سنڌين جي آبادي هجي ۾ محفوظ هجون. اجان ماني کائي رهيا هئاسين ته ڪلاشنڪوف هلڻ سان هڪ وڏو ڌماڪو ٿيو. اسان جي علائقي ۾ سنڌين تي حملا جاري ٿي چڪا هئا. هيٺ گهٽيءَ ۾ ڏٺوسون، گهٽي بلڪل سنسان هئي. سامهون سنڌين جي هوٽل ۾ چند دوڪان به بند هئا. اجان هيٺ لهڻ جي ڪري

رهيا هئاسين ته خبر پئي تـه اسـانجي علائقي
۾ ڪـرفيو نافذ ڪيو ويو آهي. سوچيوسين تـه
ندي پار ڪـري پرواري علائقي پراڻي گوليمـار
مان نڪـري ٿـا هلـون. پـر خـبر پـئي تـه انهن
علائقن ۾ پڻ ڪـرفيـو لڳي چڪـو آهي. ڏينهن
جا 11 ٿي رهيا هئا. صورتحال معلوم ڪـرڻ ۾
سـگريٽ وٺڻ لاءِ اڪيلـو هيٺ لٿس. گهـٽيون
سنسان هيون. سنهين گهٽين مان ٿيندو پـاڙي
۾ رهندڙ پنهنجي دوست ذبيع ڪـوڪر جي گهـر
پهتس. هنن جـو در انـدران بنـد هـو. در
کڙڪائڻ بدران سڏ ڪيم ته جـيئن خـبر پـوين
تـه پنهنجـو آهي. ذبيـع مٿـان مـون ڪي ڏسـي
هيٺ لهي آيو. ڏاڍو خوفزده هو ته مان ڪيئن
رسـڪ ڪـٽي هيسـتائين پهتـو آهيـان. ڪـانئس
صورتحال جو پڇيم. چيائين ته پنهنجي گلبهـار
جي ڳوٺ صابره تي حملـو ٿيـو آهي. جنهن ۾
ڇهه ماڻهو، عورتون ۽ ٻار مارجي ويا. موذين
گهـرن ۾ لاشـن ڪي باهـه ڏيـئي سـاڙيو آهي.
سـڄي علائقي ۾ سـنڌين ۾ وڏو خـوف ۽
هـراس پکڙيـل آهي. اجـان وڌيڪ حملن جـو
خطرو آهي.

سوچيوسين هاڻ ڇا ڪجي؟ نـه تـه هن
علائقي مـان نڪـري سـگهجي ٿـو ۽ نـه وري
ايتري تيـاري آهي جـو منهن ڏجي. هتـان جي
مقامي سنڌين ۾ به اهڙو آسرو گهٽ هو. پوءِ
بـه لکنـدا چپنـدا سـنڌين جي محلي ۾
پهتاسين. هو ڏاڍو خوف زده ۽ پريشـان هئـا.

اسان کين دلداريون ڏنيون ۽ خبردار رهڻ ۽ سخت قسم جي چوڪسي ڪرڻ، پنهنجن گهٽين ۽ نوجوانن کي ڏنڊا، چريون، ڪهاڙيون ۽ ٻيو جيڪو به اسلحو موجود آهي، ڪٽي پهرا ڏيڻ جي صلاح ڏني. اسان هن علائقي ۾ تمام ننڍڙي بلڪل نه ڳڻڻ جهڙي آبادي ۾ هئاسين. جڏهن ته دشمن تعداد ۽ توڙي طاقت ۾ اسان کان ڪيئي ڀيرا وڌيڪ هيو. پر پوءِ به هتان جي سنڌين ممڪن حملي کي روڪڻ ۽ مهاجر آبادي ۾ خوف ۽ هراس پکيڙڻ لاءِ اهو افواهه چڏي ڏنو ته اسان صابره جي قتل عام جو بدلو وٺڻ لاءِ رات گوليمار نئين جي مهاجر آبادين تي حملو ڪنداسين. ان افواهه اُٿارڻ کان اڳ اسان کي اهو به معلوم ٿي چڪو هو ته رات مهاجر سنڌي پاڙن تي حملو ڪندا. اسان هتان جي مقامي آباديءَ کي بلڪل تيار رهڻ ۽ ننڍي پئماني تي مسلح ٿيڻ جي صلاح ڏئي واپس آياسين ۽ گهر اچي سيتل سان گڏ راند ڪيڏڻ ويٺاسين.

ٻاهر اهم گهٽين ۽ رستن تي ڪرفيو هو. پر پوءِ به ڪرفيو هجڻ باوجود سنڌين جو قتل عام جاري هو. فوج حملي آورن کي روڪڻ جي ڪا به ڪوشش ڪو نه ڪري رهي هئي. ڪرفيو هوندي صابره تي حملو ٿيو، سنڌين جا دوڪان ساڙيا ويا. سوارين مان لاهي کين شهيد ڪيو ويو. حڪومت جا

مسلح دستا تماشو ڏسڻ پورا هيا. سنڌي ماڻهو پنهنجي شهر بي يارو مددگار ڏاڍ سان منهن اتڪايو بيٺا هئا. مختلف علائقن رهندڙ سنڌين وچ ڪو به ڳانڍاپو ڪو نه هو، ڪو به رابطو ڪو نه هو. هر ڪو پنهنجي سر اڪيلو اڪيلو ٿي وڙهي رهيو هو پنهنجو تحفظ ڪري رهيو هو. حملي ڪان بچڻ يا ان کي منهن ڏيڻ جي ڪا پلاننگ موجود ڪا نه هئي. دشمن هر هنڌ فتحن مٿان فتحون حاصل ڪري رهيو هو. اسان جا ليڊر، اسان جا اڳواڻ ان وقت ڇا ڪري رهيا هئا، ان جي حملي جي زد آيل عوام کي ڪا به خبر ڪا نه هئي. سڄي ڪراچي رهندڙ سنڌين مٿان خوني پوت لامارا ڏئي رهيو هو. وحشي درندا معصوم بيخبر عوام جو منظم رٿابندي تحت قتلام ڪري رهيا هئا. ان قتلام حڪومتي ادارا به شامل هئا. سنڌ دشمن ٽولا بنا ڪنهن ظاهري فرق اختلاف جي گڏ هئا.

شام ٿي رهي هئي. گهر ڪائڻ لاءِ ڪجهه به موجود ڪو نه هيو، بک پڻ پنهنجو احساس ڏياري رهي هئي. هتان ڪيئن نڪرڻ گهرجي، جي رهجي ته تحفظ ڪيئن ڪجي؟ صرف سوچي ئي رهيا هئاسين ڪو به رستو ڪو نه هيو. ڪا به راهه نظر نه ٿي آئي. ان وچ اسان جي مالڪ مڪان (جيڪو مهاجر آهي) جو پٽ به دفعا آيو ته اوهان گهر خالي

ڪري نڪري وڃو. اوهان کي ڪجهه ٿيو ته
اسان لاءِ مسئلو پئدا ٿيندو. اوهان ڪجهه
ڏينهن هتان نڪري وڃو. زور رکي رهيا هئا ته
هن وقت نڪري وڃون. نيٺ پرائو گهر،
ڪرائي جو گهر ڇڏڻو پيو. گوليمار ۽ رهندڙ
مقامي سنڌي آباديءَ کي صورتحال کان
واقف ڪيو پر ڪو به اسان کي رهائڻ تي
آماده نظر نه آيو. مجبوراً مون فيصلو ڪيو
ته ڪنهن به طرح ندي پار ڪري پراڻي
گوليمار وڃي هڪ دوست مرزا صاحب وارن
وٽ رهجي. پر ندي پار ڪرڻ خطرناڪ
مسئلو هيو. وچ ۾ مهاجر آبادي هئي. پرسان
اهو ڳوٺ هيو، جتي چند ڪلاڪ اڳ قتلام ٿيو
هو. پر آخر فيصلو ڪري سيتل ۽ مان نڪري
پياسين. مهاجر آبادي مان لنگهندي خوف ٿي
رهيو هو، هر ڪڙڪو اسان کي خوف ۽
هراس ۾ مبتلا ڪري رهيو هو ته ڪهڙي گهر
مان حملي آور نڪرن ٿا. ڪيڏي مهل حملو
ٿئي ٿو. چوطرف ڪنائيندا، هڪٻئي کان پري
ٿي دٻيل پيرن سان وڃي رهيا هئاسين.
جڏهن ندي واري پل تي پهتاسين ته ان کان
چند قدمن تي وحشيت ۽ بربريت جو شڪار
ٿيل صابره ڳوٺ باهه ۾ سڙي رهيو هو. مارن
جي جهڳين جو دونهون آسمان طرف اڏامي
رهيو هو. اسان ته تصور به نه ٿي ڪري
سگهياسين ته اتي ڇا ٿيو هوندو. اتان جي
مظلوم مارن تي ڇا وهيو واپريو هوندو.

پـراڻي گوليمــار پهتاســين. اتي ســنڌي ماڻهن جا وڏا ميڙ بازارين ۾ گهٽين ۾ پريشان حــال هيــڏانهن هــوڏانهن ڦــري رهيــا هئــا. صورتحال معلوم ٿي، خبر پئي ته صبح صابره ڳوٺ تي مهاجر هٿياربندن حملو ڪيـو. حملي جي اڳواڻي سنڌ مسلم ليگ جي صدر ۽ سنڌ ڪابينا جي موجوده مهاجر وزير شميم الـدين جو پٽ ڪري رهيو هـو. حملي آور ٻن گــاڏين ۾ سوار ٿي ڳوٺ ۾ پهتــا. حملي جي زد ڪـان بچيل ڳوٺاڻن ٻـڌايو تـه صـبح جـو ٻـه گـاڏيون اچي اسان جي گهـرن آڏو بيـٺيون، انهن مـان چند نوجوان لٿا. جن ڳوٺ جي سـامهون ڪـا شيءِ زمين تي فٽ ڪئي. اسان سمجهيو تـه ڪـا فلم پـرڻ آيـا آهن ۽ ڳـوٺ جـا فوٽـو پيـا ڪڍن. پر ڪهڙي خـبر تـه اهـو سـامهون فٽ ٿيندڙ اوزار اسان جي مـوت جـو پروانـو هـو. ڪجهه ئي دير ۾ اهو ڪئميرا جهڙو اوزار هڪ ڌماڪي سان اڏاٽـو، ڪکـاوان گهـر ۽ انهن ۾ موجود ماڻهو پرزا پـرزا ٿي اڏامڻ لڳـا. حملي آورن گهـرن مـان ٻـاهر نڪرنـدڙ مــاڻهن تي ڪلاشــنڪوف ســان فائرنــگ ڪــرڻ شــروع ڪــري ڏني. چــوطرف رت ۾ ٻاهــه ســنڌي ماڻهن جي معصوميت ۽ بي خبريءَ تي مــاتم ڪري رهي هئي.

پــراڻي گوليمــار ۾ زخمين کي اســپتال پهچــائڻ ۾ بي گهــر ٿيلن لاءِ ڪئمپــون قــائم ڪرڻ جو ڪم هنگامي بنيادن تي جاري هيــو.

اسڪولن ۾ اوطاقن ۾ ڪئمپون قائم ڪيو ويون هيون. گهر گهر مان امدادي سامان ۾ چندو گڏ ٿي رهيو هو. ان وقت سنڌين جو جوش ۾ جذبو ڏسڻ وٽان هيو. امدادي سامان ڪٺي ڪندڙ ڪارڪنن ٻڌايو ته ماڻهن ۾ امداد ڏيڻ لاءِ ايڏو ته جوش ۾ جذبو موجود هيو، جو جنهن ۾ گهر ۾ ٻه رليون ۾ ٻه سير اٽو به موجود هيو ته اهو به امدادي ڪارڪنن جي حوالي ڪيو ويو. جڏهن هڪ گهر ۾ امدادي ڪارڪن پهتا ته ان ۾ صرف هڪ پوڙهي عورت موجود هئي. ان وٽ صرف پنج روپيه، ٻه رليون، ٻه ٽي سير اٽو موجود هو، ان پوڙهي عورت اکين ۾ پاڻي آڻي چيو ته ابا مون کي افسوس آهي جو مان اوهان جي ٻي ته ڪا وڏي مدد ڪري ڪا نه ٿي سگهان پر هي جيڪي سڀ ڪجهه موجود آهي، سو اوهان کڻي وڃو.

رات جو مان ۾ سيتل مرزا جي اوطاق تي رهياسين. بي بي سي ريڊيو ٻڌايو ته حيدرآباد ۾ مئلن مهاجرن جو تعداد 300 ٿي چڪو آهي ۾ ڪراچي ۾ سنڌين مٿان رات جو 4 بجي کان حملا ڪيا ويا. ڪيترائي سنڌي جيڪي پنهنجي مال جي واڙن تي ٻي اونا ٿيو ستا پيا هئا يا گهرن ۾ پنهنجن ٻارن ٻچن سان بي ڪتڪا ٿيو ستا پيا هئا. انهن مٿان رات جي اونداهي ۾ حملو ڪيو ويو، جنهن ۾ 60 سنڌي شهيد ٿي چڪا آهن. حملا اڃا جاري

آهن، ڪراچي جي وڏي آباديءَ □ ڪرفيو نافذ ڪيو ويو آهي. فوج، پوليس □ سنڌي ماڻهن سان ٽيل جهڙپن □ ڪيترائي مهاجر پڻ مارجي چڪا آهن. سنڌي ماڻهن جي مدد لاءِ جناح اسپتال، سول اسپتال، گلشن حديد، اسٽيل ٽائون □ ڪئمپون قائم ڪيون ويون آهن. زخمين لاءِ رت جي عطئي جون ڪئمپون قائم ڪيون ويون آهن. جن □ ڪيترائي نوجوان رت ڏئي رهيا آهن. سنڌ قومي اتحاد طرفان ڪراچيءَ □ ٿيل قتلام جي ڏک □ سڄي سنڌ □ احتجاج ڪرڻ □ ڪارو ڏينهن ملهائڻ جي اپيل ڪئي وئي آهي.

اسان رات جو هڪ بجي سمهي رهياسين. صبح جو اٿي اخبار خريد ڪئي. جنهن □ ڪراچي □ ٿيل سنڌي ماڻهن جي قتل عام جون لڳ ڪانداريندڙ خبرون ڇپيل هيون. اخبار جي هر خبر وچ جيان مٿان ڪڙڪي رهي هئي.

ڇا ڪالهه ڪٿا ڇا ڪالهه ڪٿا
ڇا ڪوس اجان به جاري آ،
هت اڄ به چوٿين مارچ آ
هت اڄ به توبهه زاري آ.

✶✶✶

موجوده فساد ۾ نيون حڪمت عمليون

دهشتگرد ٽولن هڪ دفعو وري سنڌ جي امن پسند سپاجهن ماڻهن کي رت ۾ وهنجاريو آهي. اسان وائڙا ٿي ويا آهيون. اسان جي ذهن ۾ خيال به سرچاءُ نه ٿا ڪري سگهن. ڇو جو امن کي بچائيندڙ، محبت ۽ رواداريءَ جا پيغمبر هٿين خالي آهن. هو امن لاءِ جنگ وڙهندي به امن دشمن قوتن آڏو بي حس آهن. هنن جون خوهشون، هنن جا

آدرش بارود جي ڌماڪن آڏو ڪر ڪٽي موت جي آغوش ۾ هليا وڃن ٿا. آرزوئون، تمنائون ۽ خواهشون تيستائين دنيا جي لاتعداد انسانن کي جيئندان ڏئي نه سگهيون، جيستاسئين هنن خواهش جي تڪميل لاءِ تدبيرون اختيار نه ڪيون. جيستائين هنن ظلم ۽ ناانصافيءَ جي خوني ديوءَ کي طاقت ۽ تدبير جي حڪمت عملي سان بي هٿيار نه ڪيو. جيستائين هنن امن لاءِ جنگ نه جوٽي، تيستائين اهي مظلوم، خوني ديون طرفان مڙهيل جنگ مان ڇوٽڪارو حاصل نه ڪري سگهيا.

7 فيبروري 1990ع تي جيڪا ڪراچي جي سرزمين تي خون جي هولي کيڏي وئي. جنهن نموني امن پسند عوام جو رت ڪراچي جي رستن تي وهايو ويو. بي روزگاري جي آڙاهه ۾ عوام کي اڇليو ويو. اها سڄي آپدا، قورو ٽولن جي همت افزائيءَ سان سندس مڇائي مواڙ ڪيل مانگرمڇ پنهنجي ڪرندڙ ساک ٻيهر بحال ڪرائڻ، پنهنجي ننگي ٿيندڙ چهري کي عوام کان ڪجهه وقت تائين ٻيهر لڪائڻ لاءِ ذلت ڀرئي ناٽڪ جو هڪ حصو هو. ايم ڪيو ايم جي ڏٽن، دلاسن ۽ فريبي نعرن سان اردو ڳالهائيندڙ عوام کي باقي هتان جي وارث ۽ ڌرتي ڌڻين کان چني ڌار ڪري، وائڙو ۽ بتال بڻائي وچ ميدان ۾ بيهاري ڇڏيو. دهشتگرد

ٽولو فريبي نعرن جو پورائو نه ڪري سگهيو □ عوام آڏو ويو جيئن پوءِ تيئن اگهاڙو ٿيندو. سندس ساک □ پٽ اردو ڳالهائيندڙ ماڻهن آڏو ان ڏينهن ڪري پئي، جنهن ڏينهن هنن سمجهي ورتو ته ايم ڪيو ايم جي زنده رهڻ جو سبب صرف دهشتگردي، خونريزي □ غنڊا گردي آهي. ايم ڪيو ايم وٽ ڪوبه مثبت سياسي پروگرام ناهي. پ پ - ايم ڪيو ايم ٺاهه شهرن □ امن قائم نه ڪري سگهيو. ڇو جو ايم ڪيو ايم لاءِ امن موت جي مثال آهي. عوام امن جي حالت □ مڙني پاسن کي آڏو رکي سوچيندو آهي. بهتر کان بهتر جي تلاش ڪندو آهي. ايم ڪيو ايم ان ڪراچي ٺاهه جي اوٽ □ به اردو ڳالهائيندڙن کي امن مهيا نه ڪيو. حق پرستي جي دعوائن، ڏٽن، دلاسن تي ووٽ وٺي ڪامياب ٿيڻ ڪانپوءِ مثبت پاليسي اختيار ڪري، عوام جي دک درد دور ڪرڻ بدران کين موت □ ڪرفيو، گوليون □ باهه جا ڇنڊا ڏيندا رهيا.

ايم ڪيو ايم اردو ڳالهائيندڙ عوام کي ايترو ته اڳتي ڪڍي آئي آهي، ايترو ته کين هتان جي اصل رهواسين کان ڇني ڌار ڪري ويئي آهي، جو عوام ايم ڪيو ايم کان جند ڇڏائي، ڪيڏانهن واجهائڻ جي به قابل نه رهيو آهي. اردو ڳالهائيندڙ هر فرد کي ايم ڪيو ايم ايڏو ته تنها ڪري وڌو آهي، جو هو هر ڌرتي ڌڻيءَ جي آڏو شڪي حالت □

مجرمن وانگر بيٺل آهي. هن لاءِ ڪابه واهه نه ڇڏي وئي، هو سڀ ڪجهه سمجهندي به ٻيهر ايڏانهن تڪڻ لڳو، جتان نفرت وچان جند ڇڏائڻ پيو چاهي. هيڏانهن ڌرتي جي ڌڻين، جن جو فرض هو ته هو اردو ڳالهائيندڙ عوام کي ان دهشتگرديءَ جي راڄ مان نڪرڻ لاءِ مدد مهيا ڪري ها، ڪين پنهنجي ويجهو اچڻ لاءِ صورتحال ميسر ڪري ها، پر انهن دهشتگردن ۽ بليڪ ميلنگ جي شڪار عوام ۾ ڪابه تميز ڪانه ڪئي. اسان جي مڙني سياسي تنظيمن آڏو هر اردو ڳالهائيندڙ واجب القتل رهيو. اسان سندن پاڻ ڏانهن اچڻ جو ڪوبه رستو باقي نه بچايو. جنهن ڪري اردو ڳالهائيندڙن جي اڪثريت ايم ڪيو ايم جي دهشتگردن کان جان آجي ڪرائڻ جي تمنا رکندي به جان آجي ڪرائي نه سگهي. اسان جون سياسي ڌريون پنهنجو مؤقف، پنهنجو سوچون اردو ڳالهائيندڙ عوام تائين پهچائڻ ۾ ناڪام ويون. اسان وٽ پنهنجو مؤقف اردو ڳالهيندڙ عوام تائين پهچائڻ لاءِ نه ڪو اردو رسالو هو، نه اردو اخبار هئي، نه ڪتابن ۽ پمفليٽن رستي اهڙو ڪو ڪم ڪري سگهياسين. جنهن ڪري اردو ڳالهائيندڙ حلقو انتهائي سنڌ دشمن اردو ۽ انگريزي اخبارن، رسالن جي مڪروهه پرچار جو شڪار بڻجي، اسان لاءِ عجيب ۽ خوفناڪ تصور جوڙي ويٺو. جنهن صورتحال

دهشتگردن کي عوام مٿان پنهنجي حاڪميت وڏيڪ عرصي تائين برقرار رکڻ لاءِ ميدان مهيا ڪري ڏنو. پر پوءِ به دهشتگردن خلاف اردو ڳالهائيندڙ عوام جي وڏي حلقي □ دٻيل نفرت موجود رهي.

ايم ڪيو ايم جي دهشتگردن هٿان جي عوام جي خون □ هٿ رنڱڻ سان گڏوگڏ اردو ڳالهائيندڙ وچولي طبقي جي 4 هزار نوجوانن کي گولين جي منهن □ ڏئي ڇڏيو. دڪاندارن، ريڙهي وارن، روزانو مزدوري ڪرڻ وارن ماڻهن جي گهرن □ فاقه ڪشي ڪاهي پئي. واپاري مرڪز تباهه ٿي ويا. عدم تحفظ جو احساس ڏينهون ڏينهن وڌندو رهيو. پر دٻيل نفرت کي ڪنهن پاسي موڙ ڏيڻ، ڪا متبادل راهه اختيار ڪرڻ اردو آبادي لاءِ في الحال ناممڪن هو □ هيڏانهن اسان به اها راهه ڪڏي، ان آباديءَ کي پنهنجو ڪرڻ لاءِ هٿ پير هڻڻ جي ڪوشش ڪانه ڪئي.

7 فيبروري واري هڙتال جي سڏ جي اردو ڳالهائيندڙن ائين آئو پڳت ڪانه ڪئي، جيئن اڳ آمنا صدقنا ٿيندي هئي. اردو ڳالهائيندڙ عوام 7 فيبروري تي دٻيل نفرت جو اظهار ڪيو، دڪان ڪليا، سواريون رستن تي آيون، مزدورن ڪاخانن جو رخ ڪيو. پر پوءِ به عوام جو وڏو تعداد فقط خوف □ دهشتگردن جي گولين کان ڊڄي، نه

چاهينـدي بـه هڙتـال ۾ شـامل ٿيـو. معصـوم ٻارن کان جلائو گهيرائو جو نـاٽڪ رچـائڻ جـو عمل شروع ڪرايو ويـو. جـڏهن ٻـار بـه اهـو ڪـڏو ڪم ڪـرڻ کـان نـابري واري ويئـا تـه ڪلاشنڪوفن جا منهن کليا، خنجـر هـوا ۾ اُڀـا ٿيا. اردو ڳالهائيندڙ 26 ماڻهو جن ۾ وڏو تعداد ٻارن ۽ عورتن جو هو، اجل جـو شـڪار بڻجي ويا. سندن ڏوهه اهو هو جو هنن دهشـتگردن جو ساٿ ڏيڻ نه ٿي چاهيو، هنن دڪان کولڻ ٿي چاهيـا. هــو بـازارن ۾ رسـتن تي زنـدگي روان دوان ڏسڻ جا قائل هئا. 7 فيبروري تي ٿيل قتل عام، اسان کي ٻيهر سوچڻ ۾ نيــون حڪمت عمليون جوڙڻ جو نياپو ته ڏئي.

اڄ جي سنڌ، ان جو عوام، ان جا وارث به واٽي تي پهچي چڪـا آهن: هڪ واٽ جنـگ کي ختم ڪـرڻ لاءِ جنگ جـوتڻ جي نويـد ڏئي رهي آهي، ٻي واٽ خاموشيءَ سان پنهنجون جانيون جنگ جي کـوري ۾ اڇلي ڇـڏڻ يعـني آپگهـات طـرف وٺي وڃي ٿي. ڇــو جــو ظلم خلاف جدوجهـد نـه ڪـرڻ، ان تي خاموشـي اختيار ڪرڻ آپگهات ناهي تـه ٻيـو ڇـاهي؟ اڄ جي سنڌ اسان کان ڇا جي تقاضا ڪري رهي آهي؟ اسـان جي سياسـي اڳـواڻن، سياسـي تنظيمن ۽ ســنڌي مــاڻهن جي ووٽن ســان چونڊجي آيل حڪومت جي بـه اهـا ذميـواري آهي تــه يـــا جنــگ خلاف جنــگ جــوٽي، دهشتگردي، بليڪ ميلنـگ، ڌاڙ ۽ ڌهڪـاءُ جـو

انت آڻي ڇڏي يا خودڪشيءَ لاءِ تيار ٿي وڃي. هن وقت سنڌ ۽ امن ڏسندڙ، سنڌ جي خوشحالي چاهيندڙ، سنڌ جي وحدت جي تمنا رکندڙ سياسي تنظيمن، گروهن ۽ ٽولن کي به گهرجي ته هڪ راءِ ٿي نه صرف دهشتگرديءَ جو خاتمو ڪرڻ لاءِ چونڊيل حڪومت (پيپلز پارٽي حڪومت) تي سياسي ۽ اخلاقي دٻاءُ استعمال ڪن. پر ان سان گڏ چونڊيل حڪومت طرفان ڪڄندڙ چڱن قدمن جي ڀرپور حمايت ڪن. نه صرف حمايت ڪن پر عملي طور مدد لاءِ هٿ وڌائين. اهڙيءَ طرح حڪومت کي به سنڌ جي ڀلي لاءِ پاڻ پتوڙيندڙ ڌرين ڏانهن سرچاءَ ۽ پنهنجائپ جو هٿ وڌائڻ گهرجي. جيئن گڏجي، متحد ٿي ڀڙڪندڙ باهه کي وسائي سگهجي، سنڌ جي آبياريءَ لاءِ ڀيهر رٿابندي ڪري سگهجي. ڇو جو اها ذميواري ٻئي ڪنهن جي نه آهي، صرف اسان جي چونڊيل حڪومت، اسان جي سياسي تنظيمن ۽ انهن جي اڳواڻن جي آهي، ڇو جو سنڌ به ته اسان جي آهي. ان لاءِ سنجيدگيءَ سان اسان ئي سوچي سگهون ٿا. ان کي بچائڻ لاءِ ڪس ڪسر به اسان ڪائي سگهون ٿا. دهشتگرد، قاتل ۽ جلاد جيڪي عوام آڏو وائکا ٿيندا پيا وڃن، جن جا حق پرستيءَ ۽ عوام دوستيءَ جا نقاب وڏيڪ سرڪندا پيا وڃن، اسان کي اڄا به انهن کي سندن منهن

تان چڪي لاهي ڦٽو ڪرڻ گهرجي. جيئن وحشتناڪ، بي رحم ۽ سفاڪ چهرا وڏيڪ عوام جي آڏو ننگا ٿي پون. اسان کي سنڌ دشمن ٽولن کي ڪراچي ۽ حيدرآباد جي اردو ڳالهائيندڙ آباديءَ کان وڏيڪ ڪٽي، چني ذار ڪرڻ لاءِ حڪمت عمليون ۽ پاليسيون جوڙڻ گهرجن. اها ڳالهه سمجهي ڇڏڻ گهرجي ته جيستائين اسان اردو عوام کي ڪراچي ۽ حيدرآباد ۽ ايم ڪيو ايم جي دهشتگرد غنڊن کان تحفظ نه ڏئي سگهنداسين، تيستائين اردو آبادي کي صرف سڪٽن نعرن سان نه دهشتگردن کان ذار ڪري سگهجي ٿو ۽ نه وري کين سنڌي قوم ۾ ملي هڪ ٿي وڃڻ يا ان جي وڏيڪ ويجهو آڻي سگهجي ٿو. اردو ڳالهائيندڙ آبادي، ڪڇين، گجراتين، بوهرين ۽ ميمڻن کي تحفظ ڏيڻ ۽ کين پاڻ سان گڏ ڪٽي هلڻ جي طاقت في الحال سنڌ جي ڪنهن به سياسي پارٽي يا اتحاد ۾ نه آهي. اهو ڪم صرف پيپلز پارٽي ۽ ان جي حڪومت ڪري سگهي ٿي. جيڪڏهن پ پ حڪومت اهڙو مثبت قدم کٽي ٿي، همت ڪري ٿي، سندرو ساهي ٿي ته پوءِ دهشتگردن ۽ قاتلن کي گوڏا کوڙائڻ ڪا مشڪل ڳالهه نه آهي. پر ان سلسلي ۾ پ پ حڪومت کي سنڌ جي مڙني سياسي ڌرين کان مدد حاصل ڪرڻي پوندي ۽ سنڌ جي خاطر، امن جي خاطر،

خوشــحاليءَ جي خــاطر ســنڌ جي مــڙني
سياســي ڌرين کي بــه اڳــتي وڌي، چونــڊيل
حڪــومت جي ســگهڻ بيــانن رســتي نــه پــر
عملي طــور تي مــدد ڪــرڻي پونــدي. بــاقي
جيڪڏهن قوم جا خيرخواهه سڏائيندڙ، نيرا ۽
ڪارا ڏينهن ملهائيندڙ، صرف زباني ٺڪــائن ۽
ڇاڙي بــازيءَ جي جــادوگري کي قــائم رکنــدا
آيا. صرف تنقيد، پنهنجو قد وڌائڻ يــا پــاڻ کي
عوام جو هڏڏوکي ثابت ڪرڻ لاءِ اختيار ڪندا
رهيــا تــه پــوءِ هــو دهشــتگردن جــو سياســي
حڪمت عملين سان مقابلو ڪري نه سگهندا
۽ نــه وري ســنڌي مــاڻهن کي هن رجهنــدڙ
ڪڙهــائي مــان ٻــاهر ڪــڍي ســگهندا. ان لاءِ
مــٿيون حڪمت عمليــون اختيــار ڪــرڻيــون
پونديون. اهوئي حــل عمــل لائــق ٿي ســگهي
ٿو. ڇــا ســنڌ جــو عــوام چونــڊيل حڪــومت ۽
سنڌ جي سياسي ڌرين مان اهڙي تمنا رکي؟
جواب جو انتظار رهندو.

(چپيل، روزاني عوامي آواز ڪراچي، 11
فيبروري 1990ع)

✶✶✶

سپاٽي ڪنهن جو وارو آهي؟

اجا ڪالهوڪي ڳالهه آهي، جو ٽئگور ۾ نذرالاسلام جهڙن باغي شاعرن ۾ سندربن جي گهاٽن ٻيلن ۾ گجگوڙ ڪندڙ شيرن جي ديس بنگال ۾ اقتدار جي انڌي گهوڙي تي سوار حڪمرانن پاڪستان جي بچاءَ جي جنگ لڙندي، جتي اتان جي سندر نارين ڪي سنگينن سان چيري ٽڪر ٽڪر ڪيو هو، اتي جاگرافيائي نقشي ڪي پڻ بن اڌن ۾ ڦاڙي، ملڪ ۾ ان جو نظريو بچائي ورتو هو.

اجا ڪالهوڪو ئي ڏينهن آهي، جو بلوچستان جي ڏنگن ڦڏن جبلن ۾ تراڪڙين ماترين ۾ رڳو جيئڻ جو حق گهرندڙن ۾ عزت واري ماني ڳيپي جي طلب ڪندڙن کي ڪائڻ لاءِ شيهي جو گوليون ۾ پيئڻ لاءِ پنهنجو

ئي رت ڏنو ويو هو. سدا سهاڳڻين کي رت سان ريٽا ٽيل شهزادا ۽ پينرن کي پائرن جا لاش موڪلي ملڪي استحڪام کي مضبوط ڪيو ويو هو.

اڄان ڪالهوڪو ئي ڏينهن آهي، جو اسان کان ڪي سو ميل پري، دنيا جي وڏي ۾ وڏي طاقتور رياست، موتمار هٿيارن جا انبار، جديد علم ۽ فن، سائنس ۽ ٽيڪنالاجي سانديندي به ٺڙام سان ڪري چيهون چيهون ٿي وئي. زور جي ميندي لڳائيندڙ، عوام جي رت ۾ ست تي پلجندڙ، هٽلر ۽ يورپ جي شهزورن کي ٿوٿا چٻائيندڙ، ٽئنڪن جي ولر هوندي به ماسڪو جي هٿين خالي عوام کي پنهنجي عزم تان هٽائي نه سگهيا ۽ ڏسندي ڏسندي عوامي ٻوڏ ٽئنڪن ۽ بڪتر بند گاڏين کي لوڙهي، تاريخ جي ڪٻاڙ خاني ۾ اڇلي ڇڏيو.

اڃا ڪالهه ئي ته جرمني جي قومي وحدت تي ڪارنهن جي داغ کي اتان جي بهادر عوام پنهنجي رت سان ڌوئي ڏيڪاريو. برلن جي اوچي ديوار، عوامي آهن جي ست نه سهي پٽ پئجي وئي. قومن جي غيرفطري ورهاڱي واري مڪروهه سوچ مضبوط نظرين جي پاڪ پوتر غلافن ۾ به پاڻ کي بچائي نه سگهي ۽ جرمني جي انضمام، دنيا جي گولي تي موجود مڙني نظرياتي بنيادن تي غيرفطري ورهاستن

وارين لڪيرن کي ڏنڏلو ڪري ڇـڏيو. ڪوريـا ڪان وٺي ڪشمير تـائين، اسـرائيل کـان وٺي پنجـاب تـائين مـذهبي ۽ نظريـاتي بنيـادن تي بيٺـل سـرحدي بـرلن ديـوارون ڏڪڻ لڳيـون آهن.

اجا ڪالهه ئي ته ڪراچي جي سرزمين تي بيهي منهنجي ديس جي ورهــــاڱي جي ڳالهــه ڪنــدڙ کي هتــان جي ســرزمين اتي اچلي ڦٽو ڪري ڇڏيو. جتي آهسـتي آهسـتي سڄي دنيا جو گند ڪچـرو گـڏ ٿيڻ لڳـو آهي. ڪـــراچي جي وارثيءَ جي دعـــويٰ ڪنـــدڙ، منهنجي مــاتر ڀـومي تي حقــداري جي هــام هڻنـدڙ دهشـتگردن جـو لٺ سـردار، مڪي ۽ مديني مـان ڇـرڪ ڀـري، جـڏهن پڇي ٿـو تـه لنــڊن جـــون گهــٽيون ۽ رســتا، بلــڊنگون ۽ چوسول نانگ ٻڌجي ڪيس ڏنگڻ اچن ٿا.

۽ اڄ جــڏهن دنيــا ۾ تبــديلين جــا گهنــڊ وڄي رهيــا آهن، نــئين ســر سياســي صــف بنــديون ٿي رهيـون آهن. سـرحدي ديـوارون تيزي سان ڀڄي ڀري پنهنجو غيرفطري وجـود وڃائي رهيون آهن. دنيـا جـون مجيـل فـوجي طـاقتون پنهنجي ٺهيـل خوفنـاڪ هٿيـارن جي بار هيٺيان دٻجي ڪنجهي رهيون آهن. سـندن ڏاڍ، ڏهڪاءَ، مڪاري ۽ فريب تي بيٺـل وجـود ٽٽڪـاٽ ڪـري رهيـا آهن. تـڏهن ڪي مـٿي ڦريــل مــاڻهو ۽ تــاريخ جي تسلســل جـــون انڪـاري قوتـون پنهنجـا اهي ئي پراڻـا حربـا

استعمال ڪرڻ ۾ انهن رستي تنزليءَ ۽ تباهيءَ ڏانهن وڌندڙ وجود کي بچائڻ لاءِ جتن ڪري رهيون آهن.

۽ اڄ جڏهن ملڪن ۽ قومن جي قسمت جا فيصلا هٿيار ۽ بارود بدران عام راءِ جي اصولن هيٺ نبيرجي رهيا آهن، تنهن وقت سنڌ ۾ بندوق جي نوڪ تي عام راءِ کي چيپاٽيو پيو وڃي. مٿن پنهنجا فيصلا زوريءَ مڙهيا پيا وڃن. اڄ بنگال وانگر ٻيهر پاڪستان کي بچائڻ جي جنگ سنڌ ۾ وڙهي پئي وڃي. بلوچستان وانگر هتي به ملڪي وحدت جي مضبوطيءَ خاطر سنڌوءَ کي رت سان ريٽو ڪيو پيو وڃي.

پر دنيا ۾ تبديلين جي وڌندڙ گهنڊڻ کي ٻڌڻ کان انڪاري ماڻهو ۽ ٽولا تاريخي تسلسل کي پٺي ڏيندي اهو سوچي چو نه ٿا سگهن؟ اهو محسوس چو نه ٿا ڪري سگهن ته سپاٽي سندن وارو آهي.

(چپيل، روزاني سنڌ سجاڳ ڪراچي، 21 جون 1992ع)

✶✶✶

اکيلا نه آهيون!

پنجاب جي هڪ سو کان وڌيڪ اديبن، دانشورن ۽ صحافين سنڌ ۾ هلندڙ آپريشن ڪلين اپ ۾ بي گناهه ماڻهن جي مارجي وڃڻ تي پنهنجي غم ۽ غصي جو اظهار ڪيو آهي. هنن پنهنجي جاري ڪيل هڪ بيان ۾ حڪومت کان گهر ڪئي آهي ته سنڌ ۾ بي گناهه ۽ معصوم حياتين جو زيان روڪڻ لاءِ آپريشن وارو فيصلو هڪدم واپس ورتو وڃي ۽ معاملي جو سياسي نبيرو ڳولهيو وڃي.

هي ڪو پهريون دفعو ناهي، جو پنجاب جي انصاف پسند ۽ حقيقت پسند عوام ساڄهه وند حلقن طرفان پاڪستان جي اندر مظلوم قومن ۽ خاص ڪري سنڌ ۾ ٿيندڙ انساني حقن جي پيچڪڙين خلاف آواز بلند

ڪيو ويو آهي. پر هن کان اڳ به جنرل ضياءَ جي دور □ ان کان پوءِ هيل تائين سنڌي قوم سان ٿيندڙ ناحقن خلاف ٿورو ڪي گهٽ آواز اٿندو پئي رهيو آهي. نه صرف اهو پر هفتو کن اڳ پنجاب جي گاديءَ واري شهر لاهور □ انساني حقن جي پچڪڙين خلاف جاڪوڙيندڙ عورتن □ مردن جي تنظيمن سنڌ □ قانون لاڳو ڪندڙ ادارن طرفان بي گناهه عوام سان ٿيندڙ زيادتين خلاف احتجاجي مظاهرا ڪيا آهن. اهو سڀ پنجاب جي عوام سنڌ □ هتان جي عوام مٿان ڪو ٿورو نه ڪيو آهي، پر پنهنجي انسان دوستيءَ جون ثبوت ڏنو آهي. پنهنجن حڪمرانن خلاف حق □ سچ جو آواز بلند ڪري خود پنهنجي نجات لاءِ هڪ قدم اڳتي وڌايو آهي. ڇاڪاڻ ته جيڪي قومون □ انهن جا پيڙيل □ مظلوم طبقا، ٻين قومن □ انهن جي عوام مٿان پنهنجي ظالم حڪمرانن جي ڏاڍ □ ڏهڪاءَ خلاف آواز بلند نه ڪندا آهن، سي پاڻ به ڇوٽڪارو حاصل ڪري نه سگهندا آهن.

پنجاب کان سواءِ بلوچستان، جتي جي ڌرتي □ عوام سان سنڌي عوام جا تاريخي □ ثقافتي رشتا موجود آهن. اتان پڻ سنڌ جي حمايت □ سگهارو آواز بلند ٿي رهيو آهي. تازو جلاوطني ختم ڪري آيل ٻن بلوچ اڳواڻن نواب خير بخش مري □ شير محمد مري عرف جنرل شيروف سنڌ جي موجوده

صورتحال تي ڳڻتيءَ جو اظهار ڪندي، سنڌ ۾ عوام کي اهنجائيندڙ ظالم ٽولن خلاف پنهنجو احتجاج نوٽ ڪرايو آهي. نواب خير بخش کي سنڌ ۾ هلندڙ فوجي آپريشن تي ايتري ته ڳڻتي آهي، جو ڪوئيٽا ۾ جيڪي به سياسي اڳواڻ ۾ صحافي ساڻس ملڻ اچن ٿا ته هو انهن ڪان خاص ڪري سنڌ جي تازي صورتحال تي گهرائيءَ سان معلومات حاصل ڪري ٿو. هن هڪ وفد سان ڳالهائيندي چيو آهي ته؛ ”فوجي آپريشن مسئلي جو حل ناهي. حڪمرانن بلوچ عوام خلاف به فوجي چڙهايون ڪيون پر ان مان ڪين ڇا حاصل ٿيو، جو هاڻ سنڌ ۾ ساڳيو ناٽڪ ورجائي رهيا آهن.“ هن اهو به چتاءُ ڏنو آهي ته؛ ”سنڌ ۾ ٿيندڙ ڪارروايئن دوران بلوچستان جي عوام جي ردعمل کي نظر انداز ڪرڻ نه گهرجي.“ ان سان گڏ شير محمد مري تازو ڪراچي ۾ سنڌي اخبارن وارن سان ڳالهائيندي چيو آهي ته؛ ”سنڌين ۾ بلوچن کي پنهنجن حقن لاءِ گڏ ٿيڻ گهرجي.“ هن اهو به چتاءُ ڏنو آهي ته جيڪڏهن ٻنهي قومن اها ضرورت محسوس نه ڪئي ته تاريخ جي تقڙ ڪين گڏ ڪندي. جنرل شيروف وڏيڪ چيو آهي ته اسان بلوچ، سنڌين جي هر ڏک ۾ گڏ آهيون. پر سنڌي نوجوان نئين فڪري عمل سان اڳتي وڌن. هن چيو ته ڪيس خبر آهي ته سنڌي وڻ جي چانو ۾ سمهيل

ڪونهن پر هو ارتقا ڪري رهيا آهن ۽ وقت سنڌين ڪي گهٽو ڪجهه سيکاريو آهي.

هي ته هئا جلاوطني تان واپس آيل ٻن بزرگ بلوچ اڳواڻن جا سنڌ ۽ سنڌي عوام سان وچن ۽ واعدا، پر بلوچستان جيڪو پنهنجي سيني ۾ سوين طوفان سانڍيو، خاموشيءَ سان تبديلين جي تاريخي گهڙين جي آمد لاءِ واجهائي رهيو آهي. جيڪڏهن ان جي سيني ۾ سنڌ لاءِ دکندڙ درد ڪو پروڙي وٺي ته پوءِ ڪيئي ڳجهارتون سلجي پون ۽ سنڌ ڪي هيڪلو سمجهي ايذائيندڙ حڪمرانن جا منهن وڃي پٽين سان لڳن.

سنڌي ماڻهو، جيڪي موجوده ملڪي جوڙجڪ ۾ پهرين ڏينهن کان ئي پنجوڙجي، هر گهڙي نوان ڏک ۽ سور پرائي رهيا آهن، سي پنهنجي لڳاتار جدوجهد، جمهوريت دوستي، انسان دوستي، پيائپي ۽ رواداري وارن روين سبب ڪوڙ سارين محبتون ۽ حمايتون حاصل ڪري رهيا آهن. ملڪ اندر توڙي ٻاهر ڪيئي ماڻهو، ڌريون ۽ ادارا سنڌين جي ڏک کي پنهنجو ڏک سمجهي، انهن سان ڏک ۽ برابر جو شريڪ ٿي رهيا آهن. هو سنڌ کي اڪيلو ڪري ويرين جي سازشن ۽ مڪارين آڏو بي يارو مددگار ڏسڻ نه ٿا گهرن. ايمنسٽي انٽرنيشنل، سنڌ ۾ انساني حقن جي ڀڃڪڙين خلاف سڄي دنيا ۾ آواز بلند ڪري، هتان جي حڪمرانن کي

عالمي حمايت کان محــروم ڪــرڻ، ڪين دنيـا
اندر خوار خراب ڪــرڻ ۾ عـالمي سـطح تي
سندن گهيراءُ ڪرڻ جهڙو انسان دوست ڪم
سـر انجـام ڏئي رهي آهي. ٻيـو تـه ڇـڏيو پـر
آمريڪـــا جـــو پـــرڏيهي ڪـــاتو بـــه ســـنڌ جي
صــورتحال تي خاصــو فڪرمنــد آهي. ملڪي
اخبارون خاص ڪــري پنجـاب ۾ سـرحد مـان
نڪرنــدڙ انگريــزي ۾ اردو اخبــارون ۾ رســالا
سنڌين سان ٿيندڙ نا انصـافين خلاف جهـاد ۾
مصروف آهن. عالمي ميڊيا خـاص ڪــري بي
بي سي لنــڊن، وائيس آف جرمــني ۾ وائيس
آف آمريڪـــا ســـنڌ ڪيس ڪي جنهن نمـــوني
ڪــٽي رهيــون آهن، اهــو حڪمــرانن لاءِ گهڻ
فڪرمند ناهي.

ان سڄي صورتحال ۾ ســنڌين لاءِ بغض
۾ ڪينــو رکنــدڙ حڪمــرانن ۾ ســندن پــاڙيتو
ماڻهن ڪي اهو سمجهي ڇڏڻ گهرجي ته سنڌ
اهـــڙو ڪــــو ســــٽپو گرهــــه نــــاهي، جنهن ڪي
آســـانيءَ ســـان ڳيت ڏئي ڳهي ۾ هضــم بــه
ڪري سگهجي. سنڌين جـا ملڪ انـدر تـوڙي
ٻـــاهر دوســـت ۾ خيرخواهـــه موجـــود آهن.
جيڪي ڪنهن به ويلي، ڪنهن گدو بنـدر مـان
پڇي آيـل مـٽي ڦريـل ڪي اهـڙي اجـازت نـه
ڏيندا تـه هـو 1971ع جيـان بنگلاديش وانگـر
هتي به اهڙا اعلان ڪري ته، ”اسان ڪي سنڌ
جا ماڻهو نه پر ڌرتي گهرجي.“

اسلام آباد جي ايوانن ۾ توڙي سنڌ جي

دل ڪـراچيءَ ۾ ويهي، سـنڌ خلاف سازشـن
جو ڄار وڇائيندڙ ۽ هتان جي عوام کي اڪيلو
سمجهي، ان کي زير ڪرڻ جا خواب ڏسـندڙ
ٽولا پنهنجن ذهنن ۾ اها ڳالهه ويهـاري ڇـڏين
ته اڄ 1971ع نه آهي، اڄ 1976ع نـاهي، اڄ
1983ع ۽ 1986ع به نه آهي. پر اڄ 1992ع
آهي، جتي سندن هر چرپر تي سڄي دنيا جي
نگاهه آهي. اڄ پنهنجي ملڪ جي وڏي آباديءَ
سميت سڄي دنيا کي اونداهيءَ ۾ رکي نه ٿو
ســگهجي. هن ملڪي جـــوڙجڪ جي انـــدر
رهنــدڙ ڪنهن قــوم يــا جــاتيءَ ســان اهــڙو
سلوڪ ڪري نه ٿو سگهجي، جيڪو هن ڪـان
اڳ بنگالين ۽ بلوچن سان ڪيو ويــو آهي. ان
ڪري ڪين سمجهي ڇڏڻ گهرجي ته اڄ سـنڌ
۾ سنڌي اڪيلا نه پر انهن سان مدايون ڪندڙ
هيڪلا ۽ بي يارو مددگار آهن.

(ڇپيل، روزاني سنڌ سڄاڳ ڪراچي،
28 جون 1992ع)

✶✶✶

آپريشن اڻ پورو آهي

ڪــراچيءَ فــوجي آپريشــن هلنــدي، سنڌ دشمن، نسل پرست تنظيم ايم ڪيو ايم جو جيڪو غليظ مڪروهـه چهـرو ملڪ جي باقي عوام آڏو آيو آهي، ان گهٽ گهٽ پين صوبن جي عـوام وانگـر سـنڌ جي رهواسـين کي اچرج نـه وڌو آهي. ڇاڪـاڻ تـه سـنڌي عوام ان ڪـان گـذريل 5 سـالن کـان پلي پت واقف آهي انهن ٿارچر سيلن ڇيهي جي گولين جو ڪاچ بڻجي چڪو آهي.

سنڌي عوام سان گڏ ملڪ جا حڪمران طبقا خاص ڪـري ملڪ جي سـرحدن جي تحفظ جي دعوي ڪنـدڙ سـگهارا ادارا بـه ان ڪان واقف رهيا آهن. ڇاڪاڻ ته ايم ڪيـو ايم کي جنم ڏيندڙ ان کي هٿيارن پنهوارن سان مضبوط ڪندڙ اهي ئي ادارا هيا. ايم ڪيو ايم کي جــتي جــنرل ضــياءَ ســنڌ جي قــومي جمهـوري جدوجهـد کي ڪچلڻ لاءِ ميـدان لاٿو هو، اتي پ پ جي حڪمــراني واري دؤر ان کي مـالي طـور مسـتحڪم پنجـاب جي تـڏهوڪي وڏي وزيـر هن وقت وزيـراعظم

جي ڪرسيءَ تي براجمان نواز شريف ڪيو. رهيل ڪم سگهارن ادارن ۽ سندن ايجنسين ڪين موتمار هٿيار ڏئي پورو ڪيو. سندن ڇهه تي ايم ڪيو ايم، سنڌين ڪي پنهنجن شهرن مان تڙڻ لاءِ ڪين رت ۾ وهنجاريو، عورتن جون عزتون لٽيون، ٻارن ڪي خنجرن جي نوڪ تي موت جي لولي ڏئي سمهاريو، نوجوانن ڪي ٿارچر سيلن ۾ وحشيانه طريقي سان ڏاڍ جو نشانو بڻايو.

ملڪ جي بدنام دهشتگرد تنظيم، خاص ڪري پ پ جي حڪمراني واري دؤر ۾ جيڪي ڪارستانيون ڪيون، انهن ڪان موجوده آءِ جي آءِ سرڪار ۽ ايجنسين ڪي ڪنهن به طرح ذميواري ڪان آجو قرار ڏئي نه ٿو سگهجي. پهرين آڪٽوبر تي ڪراچي ۾ سنڌين جو جنهن نموني سان منظم قتل عام ڪيو ويو ۽ ان ڪانپوءِ حيدرآباد، سکر، ميرپورخاص ۽ نواب شاهه ۾ ذرتي ڏٽين مٿان مسلسل جيڪي قيامتون برپا ڪيون ويون، اهي سڀ ڪارروايون انهن ئي ماڻهن ۽ ادارن جي آشيرواد تي ٿيون، جيڪي اڄ ايم ڪيو ايم جي مست هاٿيءَ ڪي ٿانيڪو ڪرڻ ۾ رڌل آهن. ايم ڪيو ايم ڪي ڳجهين ايجنسين جي آشيرواد وارو قصو ملڪي سرحدون ٽپي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ پکڙجي ويو، جڏهن پ پ حڪومت حيدرآباد ۾ قلعي آپريشن ڪيو. جتان پوليس ڪي جيڪي

موتمار هٿيار مليا، سي نـه تـه بـاڙا مـارڪيٽ جا هئا ۽ نه وري هندستان يا افغانستان ڪــان آيل هئا. پر قلعي مـان ملنـدڙ بـارود انهن ئي فيڪٽرين ۾ ٺهيو هو، جيڪي ملڪي ســرحدن جي تحفظ لاءِ هٿيار ۽ گولا بارود جوڙينــديون آهن. ان ڪري ئي تـه ايم ڪيـو ايم کي اهـڙا هٿيار پهچائيندڙ سگهاري اداري قلعي آپريشن کي زبردسـتي روڪــرائي، اتـان مليـل هٿيـار پنهنجي قبضي ۾ ڪري ورتا هئا.

اڄ جــڏهن ايم ڪيــو ايم، خــود پنهنجن مـالڪن کي ڏنـد ڏيکـارڻ شـروع ڪيـا آهن ۽ هوءَ ملڪي تحفظ ۽ سالميت لاءِ خطرو بڻيل آهي تـه ان خلاف ننـڍي پيمـاني تي آپريشــن شــروع ڪيــو ويــو آهي. ننــڍي پيمــاني تي ان ڪــري جــو ســندن آقـا ان کي مڪمـل طـور صفحه هستيءَ تان نابود ڪرڻ نـه ٿـا گهـرن. ڇاڪاڻ ته ڪين سـنڌ جي قـومي ۽ جمهـوري جدوجهــد کي منهن ڏيڻ لاءِ وري بـــه ان جي ضرورت پئجي سگهي ٿي.

اهو ئي سبب آهي ته سنڌ جا رهواســي ايم ڪيو ايم خلاف هلندڙ آپريشــن کي ڪنهن به طرح مڪمل ۽ نتيجا ڏيندڙ نه ٿا ســمجهن. ســگهارن ادارن (فــوج) ايم ڪيــو ايم خلاف سندس ئي بدن مـان جنم ورتـل جنهن ٽـولي کي ميدان تي لاٿو آهي، سـو ڪـو اشـراف ۽ پاڪ پوتي ناهي، ان جا هٿ به معصوم عـوام جي رت سان رنگيـل آهن ۽ اڄ بـه اهـو ٽولـو

سـندي عـوام خلاف نفـرت، بغض ۽ ڪيـني سان ڀريل مقصد آڏو رکي ٿو. پيو ته ڇڏيو پر ايم ڪيو ايم جي نـامي گـرامي دهشـتگردن، قـاتلن ۽ لڄن جي لٽـيرن کي ان ٽـولي ۾ شامل ٿي وڃڻ تي اڳيان پويان گناهه معـاف ڪيا پيا وڃن. جنهن ڪري اسان سمجهون ٿا ته حڪمران ايم ڪيو ايم جي صرف ان ٽولي کي ختم ڪرڻ گهرن ٿا، جيڪو سندن مفـادن سان ٽڪـرائجي رهيـو آهي. پـر ان ٽـولي کي وري بـه زندهـه ۽ سـگهارو رکڻ گهـرن ٿـا، جيڪو ڌرتي ڌڻين خلاف سندن ئي مرضيءَ ۽ منشا موجب فرض سر انجام ڏيندو رهي.

ان ڪري ايم ڪيو ايم خلاف هلنـدڙ هي آپريشن ڪنهن به ريت انصاف ڀريو چـئي نـه ٿو سگهجي. ڇاڪاڻ ته اهو ساڳيو دهشـتگرد ٽولـو ڪنهن نـه ڪنهن شـڪل ۾ هتـان جي عوام لاءِ مٿي جو سور بڻيل رهندو. ان ڪري انصاف جي تقاضا اها آهي تـه الطـاف ٽـولي سميت ايم ڪيـو ايم حقيقي ۾ شـامل مـڙني دهشتگردن ۽ سنڌي عـوام جي قـاتلن خلاف اثرائتو قدم کنيو وڃي.

اسـان سـمجهون ٿـا تـه ايم ڪيـو ايم خلاف آپريشـن تيسـتائين اڻپـورو رهنـدو، جيستائين ان جي انهن مڙني دهشتگردن کي سوگهو نه ٿو ڪيو وڃي، جن گذريل 5 سـالن ۾ سنڌين، بلوچن، پنجابين ۽ پختونن جي رت ۾ هٿ رنگيـا آهن، ڪين بي گهـر ڪيـو آهي،

سندن ملڪيتون ڦٻايون آهن ۽ عزتن تي حملا ڪيا آهن. خاص ڪري سنڌ جي اصل وارثن سان جيڪي ويل وهايا آهن، انهن جو حساب ڪتاب ٿيڻ گهرجي. پيو ته ڇڏيو پر ويجهي ماضيءَ تي نظر وجهجي ٿي ته صرف مئي 1990ع دوران ايم ڪيو ايم جي دهشتگردن حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ 221 سنڌي قتل ڪيا. حيدرآباد ۾ 64 سنڌي پاڙا خالي ڪرايا، 10 ڪروڙ رپين جون ملڪيتون لٽيون ۽ سوين سنڌي نياڻين جون عزتون لٽيون. اڄ به ايم ڪيو ايم جا لٽيل ۽ بي گهر ٿيل سنڌي حيدرآباد جي پناهگير ڪئمپن ۾ موجود آهن. ان ڪري سنڌي ماڻهو، تڏهن آپريشن مان مطمئن ٿيندا، جڏهن سندن ملڪيتون لٽيندڙن، عزتن تي حملا ڪندڙن، قاتلن ۽ داداگيرن کي ڪيفر ڪردار تائين رسايو نه ٿو وڃي.

سنڌ جا رهواسي فوجي آپريشن کي تيستائين انصاف پريو نه سمجهندا، جيستائين ايم ڪيو ايم پاران سنڌ ڌرتيءَ خلاف ڪيل مـڙني سازشن ۽ مڪارين کي بي نقاب ڪري، ان جي اصل محرڪن کي احتساب هيٺ نه ٿو آندو وڃي. آپريشن صرف ايم ڪيو ايم جي دهشتگردن خلاف نه پر انهن مڙني قوتن خلاف ٿيڻ گهرجي، جن ايم ڪيو ايم کي جنم ڏنو، مالي طور مستحڪم ڪيو ۽ موتمار هٿيار ڏئي عوام جي ڪلئي عام قتل

عام جو پروانو عطا ڪيو.

(چپيل، روزاني سنڌ سجاڳ ڪراچي، 5 جولاءِ 1992ع)

✶✶✶

اسان □ توهان لاءِ چئلينج

مان اڄ کان اڍائي سال اڳ جنوري 1990ع □ ”سنڌي مهاجر فساد“ جي عنوان سان هڪ مضمون لکيو هو. جنهن □ سنڌ □ اردو ڳالهائيندڙن □ سنڌين وچ □ لاڳاپن بابت ڪجهه رٿون □ رايا پڙهندڙن آڏو آندا هئا.

انهن ڏينهن ۾ سنڌي مهاجر فساد زورن تي هيا. ٻنهي طرفن کان جوش هوش تي غالب اچي چڪو هو. پنجاب جا حڪمران طبقا پنهنجي ڦرلٽ واري نظام کي وڌيڪ سگهارو ۽ جٽادار ڪرڻ لاءِ پنهنجي رٿيل سازش ۾ ڪامياب وڃي چڪا هئا. مان ان مضمون ۾ انتهائي جذباتي ماحول هوندي به لکيو هو ته:

1. سنڌ ۾ نسلي فساد، پنجاب جي اشاري تي ٿيا آهن. هو ان ويڙهه ذريعي سنڌ جي قومي وحدت کي نقصان رسائڻ گهرن ٿا ۽ اسان جي جمهوري ۽ قومي حقن واري جدوجهد جو رخ تبديل ڪرڻ گهرن ٿا.

2. انهن نسلي فسادن ذريعي آمريڪي حڪمران، ڪراچي، مڪران ۽ لسٻيلي جي ساحلي علائقن تي پنهنجو ڪنٽرول حاصل ڪرڻ، اتي پنهنجا اڏا قائم ڪرڻ ۽ ان علائقي کي فري پورٽ بنائڻ وارين سازشن کي تڪميل تي رسائڻ گهرن ٿا.

3. انهن فسادن ذريعي پنجاب جا حڪمران ٽولا سنڌ ۾سنڌي ۽ اردو ڳالهائيندڙ آبادين ۾ ويڇا وڌائي، پاڻ کي سنڌ ۾ خاص ڪري ڪراچي ۾ منظم ڪرڻ گهرن ٿا. جيئن ڪراچيءَ تان اردو ڳالهائيندڙن جي هڪ هٽي ختم ڪري سگهجي. ڇاڪاڻ ته سنڌين ۽ اردو ڳالهائيندڙن وچ ۾ اتحاد ۾ پائپي پنجاب جي ڦرلٽ ۽ قبضي گيريءَ وارن مفادن لاءِ سودمند ثابت ٿي نه سگهندي.

انهن خطــرن ڏانهن ڌيــان ڇڪائينــدي اردو ڳالهائيندڙن سميت سـنڌين کي پڻ ٺـڏي دل دمــاغ ســان ســوچڻ مســتقبل جي خطرن کي منهن ڏيڻ لاءِ رٿابنـدي کـرڻ جي اپيل ڪئي وئي هـئي. خـاص کـري مهـاجرن آڏو سوچڻ لاءِ ڪجهه نقطا رکيا ويا هئا.

1. تــه ســنڌ انــدر مســتقل طــور آبــاد مهاجرن کي سمجهڻ گهرجي ته سنڌي قــوم جي جدوجهد، پنجاب جي استحصالي ٽولي سـنڌ رهنـدڙ ڌارين ڌــورن ڏيهي لٽــيرن خلاف ٿيــڻي آهي. جنهن کي اردو ڳالهائينـــدڙ پــاڻ خلاف ويڙهــه ســمجهڻ بــدران پنهنجي جدوجهد سمجهن ان شامل ٿي وڃن.

2. تــه هــو پنهنجــو مســتقبل محفــوظ ڪرڻ لاءِ سنڌ دشمن مطالبن تــان هٿ کـڻي سنڌ سان دشمني ڪرڻ جي بنياد تي جوڙيل تنظيمن کـــان الـــڳ ٿي، پـــاڻ کي هميشـــه ڌاريائپ واري احساس کان نجات ڏيارين.

3. تــه ســنڌي مــاڻهو اردو ڳالهائينــدڙن جي ان حصي کي پنهنجو اڻ ٽٽ انـگ تسـليم کـن ٿـا، جيڪــو سـنڌ جي مفـادن کي پنهنجـا مفاد سمجهي ٿو. سنڌ جي ٻــوليءَ ثقـافت کي پنهنجو کـري ٿو. پاڻ کي بنا ڪنهن شرط جي سنڌي قوم جـو حصـو تصـور کـري ٿـو. سنڌ جي بنيادي مسئلن لاءِ صرف وات سـان نه پر عملي طـرح اسـان سـان گـڏ جدوجهـد کـرڻ گهري ٿو.

ان مضمون ۾ اردو ڳالهائيندڙ آباديءَ ڏانهن انتهاپسند رويا رکندڙ سنڌين کي پڻ تنقيد جو نشانو بڻايو ويو هو. سنڌ ۾ نسلي باهه کي ٻارڻ مهيا ڪندڙ سياسي ڌرين ۾ ٽولن کي پڻ اهڙيءَ ئي طرح سنڌ جو دشمن قرار ڏنو ويو هو، جهڙي طرح اردو ڳالهائيندڙن جي نسل پرست تنظيمن ۾ ٽولن کي قصور وار سڏيو ويو هو.

اڄ جڏهن پل هيٺان ڪيترو پاڻي وهي چڪو آهي ۾ اڍائي سال اڳ وارا راز ڦاٽ ڪائي پڌرا ٿيا آهن ته وقت ٻيهر سوچڻ تي مجبور ڪري رهيو آهي. ڪيترائي اڻ حل ٿيل سوال ٻيهر ڪر ڪٽي بيهي رهيا آهن.

اردو ڳالهائيندڙ آبادي تان نشو لهڻ شروع ٿيو آهيِ ۾ سنڌي ڳالهائيندڙن جو ٿهڪندڙ رت به ڪجهه ٿڌو ٿيڻ لڳو آهي. ان ڪري هاڻ اسان کي ٻيهر پاڻ ۾ رشتا ۾ ناتا بحال ڪرڻ ۾ انهن کي وڌيڪ سگهارو ۾ جٽادار بڻائڻ لاءِ ڪنهن فيصلي تي پهچڻ جي سخت ضرورت آهي. اهو اڄ جو وڏو چئلينج آهي، جنهن کي جلد قبول ڪرڻ گهرجي.

(چپيل، روزاني سنڌ سڄاڳ ڪراچي، 2 آگسٽ 1992ع)

✶✶✶

گهر جي به خبر لهو...

اسان خاص ڪري پنهنجن سياســتدانن،

اديبن، دانشورن ۽ ڏاهن ماڻهن کان ٻڌندا پيا اچون ته سنڌ جا ماڻهو، برصغير جي مڙني قومن ۾ وڌيڪ باشعور، غيرتمند، انصاف پسند، رحمدل ۽ مهمان نواز رهيا آهيون. خاص ڪري جڏهن ڪنهن ٻئي ديس جي شهر يا ڳوٺ ۾ ڪنهن عورت جي اجتماعي لچالت جو واقعو يا ننگن کي ننگو ڪري بازارن ۾ گهمائڻ ۽ سندن مٿان وحشياڻي تشدد جو ڪو قصو اخبارن ۾ ايندو آهي ته اسان ۾ اسان جا قومي اڳواڻ سيني تي هٿ هڻي چوندا آهيون ته ائين ڪو ”مائي جو لال“ سنڌ ۾ ڪري ته جيڪر جيئري گڏهه جي پيٽ ۾ وجهي ڇڏيونس. اسان جا قوم قوم، وطن وطن جا واڪا ڪندڙ سياستدان ۽ قومي ڪارڪن ته سنڌ جي تهذيب ۽ ثقافت، قومي ٻڌي ۽ حب الوطني جي نعرن هيٺ هتان جي ظالم وڏيري، زميندارن، سندن ڪمدارن سميت سياسي پارٽين جي آڙ ۾ ڌاڙن، اغوائن، ڦرلٽ ۾ ٻين سماجي ڏوهن ۾ ملوث اڳواڻن ۽ ڪارڪنن مٿان ڪڪ پيا رکندا آهن. ته سائين سنڌ جو مٿيون طبقو ۽ سياسي پارٽين جا ليڊر ۽ ڪارڪن ايڏا ڪرپٽ، پاڙيا، بي همت ۽ دلال ناهن، جيڏا ٻين هنڌ ٻڌا ۽ ڏٺا آهن.

دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ اتان جي ضمير فروش سرمائيدارن، جاگيردارن، زميندارن، فوجي ۽ سول ڪامورن سميت ليڊرن ۽

ڪارڪنن پـاران پنهنجن پنهنجن مـاڻهن سـان ڪيل ويڌنن جا قصا ته طوطي وانگر رٽيو پيا تقريرن تحريـرن جي صـورت اوڳاڇيـندا آهيون، پـر ڪـڏهن بـه پنهنجي گهـر جي خـبر لهڻ جي تڪليف نه ڪئي آهي ته هتي گهـڙي گهڙي پـل پـل مسـڪين مـاورئڙن مٿـان ڪهڙي قيامت پئي گذري.

جـتي سـنڌ کي ٻـاهران آيـل غاصـب ظـالم حڪمـران سـندن لشـڪر پيلينـدا برباد ڪندا رهيـا آهن، اتي پنهنجن بـه وسـان ڪين گهٽـايو آهي، پــر اســان جي اڳــواڻن قـومي ڪـارڪنن ان سـڄي ڌاڙ ڌهڪـاءَ ڦـرلٽ خلاف جهـد جسـتجو صـرف ئي صرف پـرڏيهي ڦـورن کي نشـانو بڻـايو آهي. جنهن ڪـري ٽيـو ائين آهي جـو انهن پـرڏيهي قابضــن جي وٺ وراٺي ڪنــدڙ ديســي دلال انتهـائي آرام سـڪون سـان مـاٺ ميٺ هتـان جي انتهـائي ابوجهـه، مسـڪين بي سهارا مظلوم ماڻهن کي ڦريندا، لٽيندا، تباهه بربـاد ڪنـدا رهيـا آهن. سـنڌ مٿـان ڌارين ڪٽڪن کي مــڙهڻ جــا ذميــوار ٽــولا محب وطني، قومي ٻڌي چوٽڪاري جا چئمپين قـوم جـا لٺ سـردار بـڻيو ويٺـا مسـتيون الوليون ڪن، ڪين نـه ڪـو چـوڻ وارو آهي نه ڪو پڇڻ وارو. جنهن ڪـري سنڌ جي ڳوٺ ڳـوٺ شـهر شـهر سـنڌي هـاري نـاري، مزدور ٻيا عام شهري نسـوري نـاحق هيٺ

زندگي جون گهڙيون گهاري رهيا آهن.

ڪالهه ڪالهوڪي ڳالهه آهي. جڏهن ايجنسين ڪراچي پنهنجي تاتيل نپايل نسلي دهشتگرد ٽولي ايم ڪيو ايم جي مڳي ٽوڙڻ ڪين پنهنجي هٿ هيٺ رکڻ لاءِ سندن ٽارچر سيلن (اذيت گهرن) جا لڳ ڪانداريندڙ داستان عوام آڏو آندا ته اسان سڀ حيرت اچي وياسين ته ڇا اهڙي سڌريل ترقي يافته شهر انسانيت سان هي ويل به وهايا پئي ويا، عوام جي ههڙي ڪريل نموني به تذليل ڪئي پئي وئي. اسان، اسان جا ليڊر قومي ڪارڪن ايم ڪيو ايم جي اذيت گهرن هن قسم جي دهشتگرديءَ جي مذمت ته ڪندا رهياسين پر پوءِ به اسان کي، اسان جي ليڊرن، مفڪرن، دانشورن ڏاهن کي اها خبر نه هئي ته ان کان به بدترين صورتحال سنڌ جي انهن علائقن موجود آهي، جتي اسان سڌريل باشعور قوم جا باشعور فرزند رهون ٿا، جتي قومپرست، ترقي پسند، عوام دوست جمهوريت دوست اڳواڻن ڪارڪنن جون ولر جيتريون پارٽيون، تنظيمون، تحريڪون، گروپ سرڪل موجود آهن.

چوندا آهن ته خون خستوري نه لڪندو آهي، ان کي ڪير ڪيترو به ڍڪ وجهڻ جي ڪوشش ڪري، پر پوءِ به اهو

سڀ رڪاوٽون ۽ رنڊڪون ٽوڙي ظاهر ٿي پوندو آهي. اهڙيءَ طرح ڪجهه ڏينهن اڳ سنڌي سماج جو ڪيئي سالن کان ٿيل خون نيٺ پڌرو ٿي پيو، اهو به اسان ۽ اسان جي اڳواڻن نه پر سوين ڪوهن ڪان ڪهي آيل قانون لاڳو ڪندڙن سڳ سوڌو وائڪو ڪيو. سنڌ جي اندرين علائقن ۽ جاگيردارن، قبائلي سردارن ۽ وڏيرن جا خانگي جيل ڪا انوکي ڳالهه ناهي. تنڊي الهيار پرسان 21 نومبر 1992ع تي قانون لاڳو ڪندڙ ادارن ڪوڪر ڳوٺ تي چڙهائي ڪري، جنهن وڏيرڪي جيل کي نروار ڪيو آهي. اهو ڪو پهريون يا اڪيلو خانگي جيل ناهي، پر سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ظالم وڏيرن پاران اهڙا خانگي قيد خانا قائم آهن ۽ اتي مسڪين ماڻهن کي قيدي بنائي ساڻن انتهائي ذلت، ڪميڻپ ۽ حيوانيت جو مظاهرو ڪيو وڃي ٿو. اهڙن خانگي جيلن جي هتان جي مڙني ماڻهن کي خبر آهي. هتان جا چونڊيل نمائندا، قومي، عوامي ۽ جمهوري پارٽيون ۽ سندن اڳواڻ عوام سان ٿيندڙ ڏاڍ، ڏهڪاءُ، دوکي، دولاب ۽ مڪاري ڪان بلڪل آگاهه آهن. جيڪڏهن اجا به اڳتي وڌي اهو چئجي ته وڌاءُ نه ٿيندو ته هو ان ڪميڻپ ۾ برابر جا شريڪ آهن. چاڪاڻ ته هنن سڀ ڪجهه معلوم هوندي به ان خلاف آواز بلند نه ڪيو، پر اٽلندو انهن زميندارن ۽ سندن ڪمدارن جي

سُترپوشي ڪئي، سندن ڊڪ ڊڪيو، چاڪاڻ ته سنڌي پارٽيون ۽ تنظيمون اهڙن ماڻهن جي اچليل ٽڪرن تي پلجن پيون ۽ ڪانئن فنڊ ۾ پجيرو گاڏيون وٺي، ڪين ماڻهپي جا سرٽيفيڪيٽ عطا ڪري رهيون آهن.

سنڌ ۾ تازو ڪجهه سالن کان عورتن جي اجتماعي لڄالٽ جا واقعا، نياڻين کي اغوا ڪري ساڻن زيادتي ۽ زور آواري جون وارداتون وڌي ويون آهن، نه صرف اهو پر سياسي پارٽين جي اندر پڻ ڏوهارين ۽ سماج دشمن ماڻهن جو انگ وڌي رهيو آهي. اهڙن ماڻهن جو پارٽين اندر موجود هئڻ ته افسوسناڪ ڳالهه ضرور آهي، پر ان کان به وڌيڪ افسوسناڪ ۽ قابل مذمت ڳالهه اها آهي جو اهڙن ڏوهارين کي نه فقط پارٽين اندر قبول ڪيو وڃي ٿو، پر ڪين پنهنجو سياسي اڳواڻ به قرار ڏنو وڃي ٿو. پر پوءِ به چئون ٿا ته اسان جهڙو باشعور، ترقي پسند ۽ غيرتمند ڪنهن به هنڌ نه ملندو. اسان جي سياسي پارٽين ۽ سندن اڳواڻن جو حال ته اهو آهي، جو سنڌ ۾ اجتماعي لڄالٽ جا واقعا وڌي رهيا آهن، سياست جي آڙ ۾ قرلٽ، ڌاڙا ۽ ٻيا ڏوهه ڪيا پيا وڃن، خانگي جيلن مان سوين بيگناهه آزاد ڪرايا پيا وڃن، پر هو ان خلاف ڪا جدوجهد هلائڻ ته ٺهيو پر ان جي سگهي مذمت به نه ٿا ڪن.

جــڏهن 21 نومــبر 1992ع تي قــانون نافذ ڪندڙ ادارن ٽنڊي الهيار جي ڪوڪر ڳــوٺ تي چڙهائي ڪـئي تـه اتي قـائم ٿيـل خـانگي جيل مان 296 قيدي ٻڌايل ٻار، ٻڍا، عورتــون ۽ مـرد آزاد ڪرايـا تـه ان ڏينهن آفريڪـا جي گهاٽن ٻيلن ۾ انسانن جو انســانن هٿــان نيلام ٿيڻ ۽ کين غلام بڻــائي زوري پورهيـــو وٺڻ ۽ تـذليل ڪــرڻ جــون ٻيــون وارداتــون ۽ ســتم ظريفيون وسري ويون. سنڌ جـو ڪنـڌ شـرم ڪان جهڪي ويو. سنڌ واسـين جي باشـعور ۽ ســـجاڳ قـــوم هئڻ واريـــون دعوائـــون دم ٽوڙينـــديون نظــر آيــون. مــاڻهپي، رحمــدلي، انصــاف پســندي ۽ بــا ضــمير هئڻ واريــون روايتون سڏ ڪندي نظر آيـون، خـانگي جيـل مان آزاد ٿي اينـدڙ نينگـرين، ٻـارڙن، ڪـراڙن عورتن ۽ مردن جـا داسـتان ٻڌنـدي پـاڻ ڪي انسان سڏائڻ واري دعويٰ تي شڪ ٿيڻ لڳو.

ســنڌ جي هڪ انتهــائي ســڪئي ســتابي پرڳڻي ۾ هيترن سـارن مـاڻهن کي قيـد رکڻ، عــورتن جي روزانــو لڄــالت ٿيڻ، کين زنجــير وجهي ســـچو ڏينهن ســـخت پورهيـــو وٺڻ، بيمارن کي دوا درمل نه ڏيڻ، اٽپــورو ڪــاڌو ۽ لٽو ڪــپڙو ڏيڻ، بـک، بيمـاري ۽ تشـدد سـبب مــري ويلن کي بنـا ڪفن جي جـانورن وانگــر پوري ڇــڏڻ جهڙيــون وارداتــون، اســان ڪــان، اســان جي سياســتدانن، عــوام جي چونــڊيل عيوضــين، قــومي ڪــارڪنن ڪــان جيڪــڏهن

لڪل رهيون آهن ته پوءِ ڪين ان اٽڪاٽائي تي پنهنجو پاڻ تي لعنت ۽ ملامت ڪرڻ گهرجي. سنڌي عوام جي اڳواٽي واري دعويٰ تان دستبردار ٿي پنهنجي منهن تي دانگي ملي ڳچيءَ ۾ ڳارا وجهي دردر وجي ديس واسين کان معافي پنڻ گهرجي. پر پوءِ به شايد سنڌ جو معصوم عوام ڪين ان مجرماٽي اٽڪاٽائي يا خاموشي تي معاف نه ڪري.

(چپيل، روزانو جاڳو ڪراچي، 25 ڊسمبر 1992ع)

✶✶✶

ناراض نه ٿيو ته......!

وارو ڙي وارو! سنڌ ڦرجي وئي، پينگ ٿي وئي، سنڌين جو وجود تباهه ٿي ويو. سامراجي، غاصب، لٽيرا ۽ ڦورو هٽ ڪائي ويا. پينان ڪي نه ڇڏيو. اصل پائي پائي جو حساب ونيو. رت جي ڦڙي ڦڙي جو پلاند ڪبو. اهي آهن ڀن ٽن ڏهاڪو ڪن سالن ڪان اسان جي ليڊرن، اڳواڻن ۽ جوڌن جون رڙيون، دانهون ۽ ڪوڪون. اصل اخبارن، رسالن ۽ ڪتابن ۾ اهي سالن ڪان هلندڙ ساڳيون گدڙ واريون اونايون، پڙهي پڙهي، هاڻ ته دل پئي ڪچي ٿيندي آهي. اندر مان ابڙاڪ پيا نڪرندا آهن. ساڳيا اکر، ساڳيا جملا، ساڳيا ترڪتال ٻڌي ڪن ئي پچي پيا آهن. اصل ۾ اکرن ۽ لفظن جي حرمت ئي مٽيءَ ۾ ملي وئي آهي. ٻٽاڪن ۽ زٽاڪن هيل تائين الاءِ ڪيتريون جوانيون تباهه ۽ برباد ڪري ڇڏيون آهن، گهرن مٿان ٿانڊا رکي انهن کي جلائي ڀسم ڪري ڇڏيو آهي. پر حرام جو ڳالهه ان ڪان اڳتي وڌي هجي. ”ڇري ڪيئن، ڇئه ويرون ويرون وڌ“ وارو قصو آهي. سال ٿي ويا، اسان پيا اجا ۽ صورتحال جا نت نئين سر تجزيا ڪيون ۽ مؤقف جوڙيون. روز پيا اتحاد ٺهن ۽ ڊهن. پر ٻُت اهي ئي ساڳيا آهن. ڪڏهن انهن کي هيڏانهن ڪٽي هوڏانهن ٿا رکون ته ڪڏهن وري ڪين رنگ روغن ڏئي ڪمري مان ڪارو

ته وري ڪڍهن ڪاري مان چٽڪمرو ڪري ميدان ۾ ٿا لاهيون. پر پليٽ ۾ اُهو پوندو، جيڪو ڪُني ۾ هوندو. سو اسان وٽ ڪنيون سڀ سڪٽيون، اڀاميو نڪاءُ ڏئي ٻانءِ ٿي پون. اسان ٿاڙين ۾ سڪٽي واهه واهه ۾ خوش.

ٻن ٽن سالن کان اخباري دنيا ۾ رهڻ ڪري اصل ۾ اهي مُرليون ٻڌي ۾ همراهن جا مؤقف ۾ تجزيا پڙهي دل خودڪشي ڪرڻ تي چوندي آهي. يارن جي سچي ٽيڳر ۾ مڳي صرف اخباري بيان ڪڍڻ ۾ پريس ڪانفرنس يا ڪا سيمينار ڪرائڻ تائين پوري هوندي آهي. اخبارن جي صفحن ۾ ته همراهه پاڻ کي تيس مار خان لکرائڻ تي ضد ٻڌيو بيٺا هوندا آهن. پر عوام ۾ حالت اهڙي اٿن جهڙو ڀُنڊ تي پٽڪو. سال گذري ويا سنڌ جي وارثيءَ ۾ حقداريءَ جي دعويٰ ڪندڙ ٿي چار ٽولڙا اوترا، نه وڌن نه ويامن. هڪڙي ڪنيءَ جا ٻه ٽيِ ڪٽا نڪري ٻي ڪُني ۾ وڃن ته وري ان ڪُني جا ٻه ٽي داڻا ڪڍڪو ڏئي، پوزي هٽي ٻي ڪُني ۾ هليا وڃن. ادي مئي، ادو ڄائو، اسان جا يار اوترا جا اوترا. ٻه ٽي يارڙا جيڪڍهن ڳالهه کي سمجهي ساٿ ڇڏي ويا ته ٻه ٻيا گگدام ڦاسائي اچبا. ٻه ٽي ڦرهيون پڙهائي ڪين چڳ وڍيو مريد بنائي وٺبو . بس رينگٽ پيو هلي. نه کو اسان کي دهلي جي لال قلعي تي

جھنڊو ڦڙڪـائڻو آھي ۽ نـه ئي وري ڪشـمير فتح ڪـرڻو آھي. بس مڙوئي ميلو متـل ھجي. فقراھه لـڏو خمـارن ۾ ھجي. پنھنجي جـو بـه خير ته پرائي جو به خير. ڦورو جو به خير تـه ڦرجندڙ جو به خير. پلا الله جي زمين ڪـتي ۽ ان جا وسيلا ڪٿا جو ھروڀرو قبضـا ڇـڏائڻ لاءِ وتئون جيءَ ڪي جوکي ۾ وجھندا. باقي اصـل پنھنجي گھـر پـاتي تڪـو ڳالھـايو يـا حڪم جي پيروي نه ڪيائين ته سسي لاھيندي به دير نه ڪبس. ڇاڪاڻ ته پاڻ آھيون تـه غـيرت منـد، مڙس ماڻھو، وني ۾ ٻـنيءَ تـان سـرگھوريندڙ جـوڌا ۽ جـوان. پـر يـار ٻين لاءِ نـه، صـرف پنھنجن لاءِ.

پڪي ۽ روڄ راڙي جـا تـه پـاڻ اھـڙا ھيراڪ ٿي ويا آھيون جو ٻـه ڏينھن جيڪـڏھن اھا صـلاحيت ۽ قـابليت اسـتعمال ڪـرڻ جـو موقعو نـه ملنـدو آھي تـه اصـل ۾ اُٻاڻڪـا ٿي پونـدا آھيـون. پيـا اللـه سـائين کي ٻاڏائينـدا آھيون ته ڪو وسيلو پيدا ڪـري تـه ان فن ۾ ھڪٻــئي ڪــان گــوءِ ڪڻڻ ۾ ســر جي بــازي لڳايون. اسان جي اھڙي حالت ڏسـي اسـان تي اسـان جي دشـمن ڪي بـه ڪھڪـاءُ اچي ويندو آھي. جو ھو به ڪونه ڪو ڳوٺ تباھه ۽ برباد ڪري، ڪ ونه ڪو نوجوان ڪُھي، اسان کي اھڙو وسيلو پيدا ڪري ڏيندو آھي، جو بـه ٽي ڏينھن وري اخبارن جي صـفحن تي زنـده ٿي پئون. اصل پوءِ ته ڪرڙ، ڪانڌيرو، متـيرو

۾ واڳڻ پاڻ ۾ قصيدا لکڻ جو مقـابلو شـروع
کـــري ڏينــدا آهن. پـــوءِ مجـــال آهي، ڪنهن
سنڌي اخبار کي جو سندن اها قصـيده گـوئي
نه ڇاپي. جي نه ڇاپي يا ٿــورو ان رينگٽ کي
مختصر ڪري ڏئي ته پوءِ قيامت اچي ويندي.
شـامت ۾ اچي وينـدو ان اخبـار جـو ايـڊيٽر ۾
عملو. مٿن سنڌ دشمني جا ليبـل لڳي وينـدا.
اصل ۾ اهو سچو ڏوهه ۾ گناهه ڪندڙ ته آجـا
ٿي وينـدا پـر ان اخبـار واري جي جـان ڪانـه
ڇٽندي. عمر پر لاءِ لعنتاٽو اچي ويندس.

اصـــل ۾ اســـان جي مهـــا قومپرســـتن، ڏاهن، اڪابرن، ڏهيسرن سـنڌ ۾ سـنڌين کي بچائڻ لاءِ صرف جنگ جـو ميـدان ئي اخبـارن ۾ بيان ڇپائڻ ۾ لقب القاب حاصل ڪرڻ کي بڻايو آهي. الله سـائين خـير ڪـري جيڪـڏهن سـنڌي اخبـارون مڙسـي ڪـري سـندن انهن ٻٽاڪن کي ڇاپڻ کان انڪـار ڪن تـه پـوءِ تـه همراهه ٺڪي هڪڙي جا ٿي وڃن.

اسان ماڻهو ڏيڏرن جهڙي حيثيت رکندڙ اونـداهي کوهـه ۾ ويهي دنيـا فتح ڪـرڻ جـا خواب پيا ڏسون. اصل ٻٽاڪ اهڙي هٽـبي جـو اڳي جو سرچٽ. چئه ته: پاڻ سڄي دنيـا جي سربراهي ڪنداسين. برصـغير ۾ اسـان کـان وڏيڪ کو باشعور، تهذيب يافته ۾ عقـل منـد نه ليندو! پائو پلا جيڪڏهن پاڻ ايـڏائي سـريلا هجون ها ته ههـڙا ڏينهن ڇـو ڏسـٽا پـون هـا. اچي سئيءَ کي پاڪڙو ڪڍڻ به ڪونه ٿو، هليا

آهيون جديد علم ۽ هنر سان هٿياربند ماڻهن جو نعرن ۽ مذمتن سان مقابلو ڪرڻ. دعوائون ڪرڻ ته ڪو اسان ڪان سکي. اصل انهيءَ علم ۽ ته پاڻ پي ايڇ ڊي ٿيل آهيون. پهرين نمبر جا نڪما، ڪم چور، سست، لاپرواهه، بي عمل، هنر ۽ ڪاريگريءَ کان وانجها ماڻهو نه ٿا منجو ڇڏيون نه ٿا مرون. منجو ڇڏڻ لاءِ به محنت گهرجي، سا جيڪڏهن ڪيون ته ههڙا ڏينهن ڇو ڏسڻا پون. جو اسان جي ويريءَ ڪي به اسان مٿان ڪهل اچي وڃي.

(چيپل، روزانو جاڳو ڪراچي، 6 مئي 1993ع)

ڪراچي صرف اردو ڳالهائيندڙن جو شهر آهي؟

بندوق جي ناليءَ کان وٺي قلم جي نوڪ تائين سنڌ خلاف سازشون ۽ مڪاريون پنهنجي ڦوهه جوبن تي رسي چڪيون آهن. هن بدقسمت ديس جي اصل ڌڻين کي ايترو ته ڪنڊائتو ڪيو ويو آهي، جو هاڻي ان جي وجود بابت تاريخي فيصلا ڪرڻ وقت به

سندن راءِ حاصل ڪرڻ غير ضروري سمجهيو پيو وڃي.

سنڌ جي وسيلن تي حقداريءَ ۽ حصيداريءَ جي دعوى ڪندڙ ڌرين سان معاملا طئہ ڪرڻ لاءِ بہ ڳالهين واري حڪومتي ٽيم ۾ ديس ڌڻين کي ڪا بہ نمائندگي ڏيڻ جي ضرورت محسوس نہ پئي ڪئي وڃي. ايم ڪيو ايم سان سرڪاري سطح تي ڳالهيون ڪرڻ لاءِ جوڙيل ٽيم ۾ بہ اردو ڳالهائيندڙ ۾ هڪ بهاري موجود آهن. جڏهن تہ ديس واسين کي اعتماد ۾ وٺڻ لاءِ ضروري هيو تہ جيڪڏهن ان ٽيم ۾ سنڌ جي وطن دوست ۽ جمهوريت پرست ڌرين کي شامل نہ بہ ڪيو ٿي ويو تہ سندن اعتماد بحال ڪرڻ لاءِ ڪي سنڌي ايم اين اي يا ايم پي اي شامل ٿي پئي سگهيا. بهرحال اسان کي حڪومت جي نيت تي شڪ نہ ڪرڻ گهرجي پر پوءِ بہ اها صورتحال انتهائي ڏکوئيندڙ ۽ ذهني اذيت ڏيندڙ ثابت ٿي رهي آهي.

ڪراچيءَ بابت نام نهاد قومي پريس ۾ ڪجهہ پاڻ کي قومي سطح جا سياسي اڳواڻ سڏائيندڙ گمراهہ ڪندڙ پرچار ڪري رهيا آهن تہ: ڪراچي صرف اردو ڳالهائيندڙن جو شهر آهي. تنهن ڪري هن شهر جي نمائندگي ڪرڻ ۽ ان بابت فيصلا ڪرڻ جو اختيار صرف اردو ڳالهائيندڙن وٽ هجڻ

گهـرجي. جيڪي بدقسـمتيءَ سـان پـاڻ کي ”مهاجر“ سڏائيندا آهن. جڏهن ته حقيقت اها آهي ته: ڪـراچي سـنڌ جـو ڳـادي وارو شـهر آهي ۽ ان تي تـــاريخي حـــق ۽ حـــاڪميت سنڌين جو آهي. ڪنهن جي هن شـهر ۾ اچي رهڻ سان هيءُ شـهر سـندن ملڪيت ٿي نـه ٿو سگهي. ڪـراچيءُ جي آبـادي جيڪـا لڳ ڀـــڳ هڪ ڪـــروڙ کن ٿينــــدي، ان ۾ اردو ڳالهائيندڙ صرف ئي صـرف 35 سـيڪڙو ٿين ٿا. جـڏهن تي بـاقي 65 سـيڪڙو يـا ان کـان وڌيڪ آبادي سنڌين، پنجابين، پٺاڻن ۽ بلــوچن تي مشــتمل آهي. (ان قســم جي وضــاحت تازو گهرو معـاملن وارو وفـاقي وزيـر جـنرل (رٽائرڊ) نصير الله بابر به ڪري چڪو آهي.)

ڪــراچيءَ جي 65 سـيڪڙو غــير اردو ڳالهائيندڙ آبـاديءَ ۾ بـه وڏو انـگ يـا سـيڪڙو سـنڌي ٻـولي ڳالهائينـدڙن جـو موجـود آهي. جنهن ۾ شهر جي مرڪــزي علائقن ۾ ان جي پسگردائي ۾ آباد سنڌي ڳـوٺن جـا رهواسـي، انــدرين علائقن کــان ســرڪاري نــوڪرين، خانگي ملازمتن، ڌنڌي ۽ واپار لاءِ آيل سـنڌي ماڻهو، هتي رهندڙ ڪڇي، ڪاٺيـاواڙي، ميمڻ، گجراتي، لاسي برادريون وغيره شــامل آهن. جـــڏهن تـــه بلوچســتان مـــان صـــديون اڳ ڪــراچيءَ ۾ اچي آبــاد ٿينــدڙ بلــوچن کي بـه سنڌي قوم کان الڳ ڪري نه ٿو سگهجي.

ڪراچيءَ بابت فيصلن ڪــرڻ يـا ڪنهن

به قسم جي راءِ جوڙڻ وقت اصل ڌرتي ڌڻين يعني سنڌين کي هيل تائين صرف ان ڪري نظرانداز ڪيو ويو آهي، جو هو گڏيل آبادين ۽ منظم طور رهائش پذير ناهن. پنهنجي سياسي، ثقافتي ۽ معاشي مفادن خاطر متحد ٿي هڪ پليٽ فارم تي ڪٺا ٿي نه سگهيا آهن. پنهنجي مضبوط ووٽ بينڪ قائم ڪرڻ کان لاپرواهه رهيا آهن. ڇڙوڇڙ رهڻ ڪري هو منظم ۽ متحد قوت طور آڏو اچي نه سگهيا آهن. پر سنڌين جي ان ڪمزوريءَ جو مطلب ڪڏهن به اهو ٿي نه ٿو سگهي ته ڪراچيءَ تي سنڌن دائمي وارثيءَ واري حق کي نظرانداز ڪري ڇڏجي. هن شهر کي صرف ان ڪري سنڌ جو شهر ئي تسليم نه ڪيو وڃي جو هتي تاريخي جبر سبب غير سنڌي ماڻهو پنهنجي گڏيل تعداد ۽ اتحاد جي لحاظ کان ديس ڌڻين تي فوقيت حاصل ڪري ويا آهن.

جيتوڻيڪ ڪراچي شهر تي پنجابين ۽ پٺاڻن جو ڪو به تاريخي حق نه آهي، هو هتي صرف عارضي طور تي ڪاروباري مفادن هيٺ اچي آباد ٿيا آهن ۽ هنن رياستي طاقت ۽ قوت ذريعي هتان جي وسيلن تي والار ڪري ورتي آهي. پر پوءِ به جڏهن اردو ڳالهائيندڙ نسلي تنظيم طرفان ڪراچيءَ تي پنهنجي اڪيلي وارثيءَ واري دعوى سامهون اچي ٿي ته ان ۽ پنجابين ۽ پٺاڻن کي ساڳي

صف ۽ شامل سمجهڻ به هڪ تاريخي غلطي ثابت ٿيندي. پنجابي ۽ پٺاڻ پاڪستان جي موجوده جوڙجڪ ۾ پنهنجي جدا جاگرافيائي وحدتن جا مالڪ آهن. انهن جا سياسي ۽ اقتصادي مفاد ڪنهن رولو نسلي ٽولي بدران پنهنجن پنهنجن ڌرتين ۽ وطنن سان ئي وابستا ٿي سگهن ٿا. اهو ئي سبب آهي جو ڪراچي سطح جي پنجابي پختون تنظيمن ۽ عوام طرفان ايم ڪيو ايم جي ڌار صوبي جي مطالبي جي مخالفت ٿيندي رهي ٿي. اهڙين تنظيمن ڪڏهن به سنڌ جي وحدت خلاف ٿيندڙ سازشن ۾ پاڻ کي پائيوار نه بڻايو آهي. ساڳيءَ طرح پنجاب ۽ سرحد جي سياسي اڳواڻن، دانشورن، وڪيلن، صحافين ۽ عام ماڻهن طرفان به سنڌ جي وحدت خلاف اٿندڙ هر آواز جي مذمت ۽ مخالفت سنڌ ڏٽين لاءِ وڏو ڏڍ ۽ آٿت ثابت ٿي رهي آهي. جنهن سان موجوده پاڪستان جيڪو قديم دور جي ”سنڌو ماٿري“ جي ثقافتي سرحدن تي مشتمل آهي، ۾ رهندڙ مقامي قومن، قوميتن ۽ ثقافتي ايڪائين وچ ۾ پنهنجائپ، رواداري، هڪ ٻئي جو احترام ڪرڻ ۽ پائيپي وارن رشتن کي وڌيڪ جٽادار بنائڻ جون راهون ۽ رستا کلي پون ٿا.

ايم ڪيو ايم کي ڪراچيءَ کي صرف مهاجر صوبو بنائڻ وارو مطالبو ڪرڻ کان اڳ انهن حقيقتن کي ڪڏهن به نظرانداز نه

ڪرڻ گهرجي ته: ڪراچي تاريخي طور سنڌ
جو حصو آهي ۾ رهندو، ان تي ڪنهن ٻئي نه
پر فقط ئي فقط سنڌين جي وارثي ۾
مالڪي آهي. ڪنهن به گروهه جي عددي
اڪثريت سان سنڌين جو ان شهر تان
مالڪيءَ وارو حق ختم ٿي نه ٿو سگهي.
ڪراچي صرف اردو ڳالهائيندڙن جو شهر نه
پر 65 سيڪڙو ڪان به وڌيڪ اهڙي آبادي
رهندڙ آهي، جيڪا اهڙي گهر جي سخت
ترين مخالف آهي. جنهن کي اڄ تائين صرف
ان ڪري نظرانداز ڪيو ويو آهي، ڇاڪاڻ ته
هو ايم ڪيو ايم وانگر ڌماچوڪڙي، بليڪ
ميلنگ ۾ دهشتگرديءَ واري سياست نه ٿي
ڄاڻي يا وري ڪرڻ نه ٿي چاهي.

پر جيڪڏهن خدا نه ڪري، ان خاموش
اڪثريت کي نظرانداز ڪندي، ڪا به اهڙي
مهم جوئي يا ابهرائي ڪئي وئي ته ان جا
نتيجا صرف ئي صرف اردو ڳالهائيندڙ اقليت
خلاف ئي ڀيانڪ شڪل ۾ صورت ۾ نڪري
سگهن ٿا. ڇاڪاڻ ته ڪراچيءَ جي 65
سيڪڙو آبادي نه صرف ڌار صوبي خلاف
مزاحمت ڪري سگهي ٿي، پر هيل تائين 35
سيڪڙو اقليت کي ملندڙ ناجائز ۾ اضافي
رعايتن کسڻ جو به مطالبو ڪري سگهي
ٿي. جنهن سان صرف اردو آبادي سڀ
ڪجهه هڙپ ڪرڻ بدران حاصل ڪيل
اضافي رعايتن ڪان به محروم ٿي سگهي

ٿي. جيڪا ڳالهه خود انهن ماڻهن لاءِ تڪليف جو باعث بڻجي سگهي ٿي، جيڪي هيل تائين ايم ڪيو ايم جي غير منطقي ۽ حقيقتن جي ابتڙ مطالبن جي وٽ وراڻي ڪندا رهن ٿا.

(چپيل، روزاني عوامي آواز ڪراچي، 23 آگسٽ 1995ع)

✶✶✶

ايم ڪيو ايم طرفان ٻيهر هڙتال ۽ عوام جو ردعمل

ان ڳالهه ۾ ڪنهن به شڪ جي گنجائش نه رهي آهي ته اردو ڳالهائيندڙ آبادي آهستي آهستي دهشتگرد تنظيم ايم ڪيو ايم جي سحر انگيزيءَ مان نڪري رهي آهي. خوف ۽ دهشت آهستي آهستي همت ۽ حوصلي ۾ تبديل ٿيندي پئي وڃي. 23 آگسٽ 1995ع تي ايم ڪيو ايم جي سڏ تي ٿيل هڙتال ان جو چٽو ثبوت هيو. اردو ڳالهائيندڙ آبادي تي مشتمل ڪجهه علائقن

سميت ڪراچي شهر جا ٽي حصا مڪمل طرح هڙتال ڪان آجا رهيا. جڏهن ته ٽرانسپورٽ صبح ڪان ئي رستن تي اچي وئي هئي. ايم ڪيو ايم جي اثر وارن ڪجهه علائقن دڪانداريءَ سان گڏ ٽرانسپورٽ به بند ڪرائڻ لاءِ وڏي پئماني تي گاڏيون ساڙيون ويون. پر ان سڄي ساڙپار جو اثر شهر جي باقي علائقن تي نه پيو. وڏن وڏن رودن تي هر قسم جون گاڏيون پنهنجي پنهنجي منزل ڏانهن روان دوان رهيون.

گذريل اٺن مهينن ڪان پوءِ هي پهريون پيرو هيو، جو عوام ايم ڪيو ايم جي دهشت غنڊاگرديءَ جي پرواهه نه ڪندي، رستن تي آيو، آفيسن حاضري پري، ڪاروبار کولڻ جي ڪوشش ڪئي. هن ڪان اڳ شهر جي وڏي حصي تي ايم ڪيو ايم جي ظلم، جبر جو ايتري قدر ته ڏهڪاءُ چائنيل هوندو هو جو سندن سڏ تي اردو آبادي وارا علائقا ته ڇڏيو، پر بندر رود جهڙي مصروف شاهراهه صدر جهڙو اهم واپاري مرڪز به ويران ٿي ويندو هو. ڏينهن ڏٺي جو به رستن تان لنگهندي لونءَ لونءَ ڪانڊارجي ويندا هئا.

هن سڄي تبديليءَ پٺيان جتي قانون نافذ ڪندڙ ادارن طرفان دهشتگردن خلاف هلندڙ اثرائتي ڪارروائي جو هٿ آهي، اتي عوام طرفان به ايم ڪيو ايم جي دهشتگرد

قيادت ۽ سندس نسل پرستيءَ واري سوچ
خلاف هڪ نفرت جوڳو اظهار آهي. جنهن
کي اجا به همت، حوصلو ۽ بيباڪي ڏيڻ جي
ضرورت آهي.

هاڻ ان ڳالهه کان ڪو به انڪار ڪري
نه ٿو سگهي ته اردو ڳالهائيندڙ آبادي هن
خوف ۽ دهشت واري ماحول مان جند آجي
ڪرائي، پنهنجي انتهاپسند قيادت طرفان
سندن مٿان مڙهيل دشمنين کي به دوستين
۾ تبديل ڪرڻ لاءِ ابتدائي وکون کڻڻ شروع
ڪيون آهن. هي تبديلي ڪا هڪ ٻن مهينن
اندر نه پر ان پٺيان وڏي عرصي کان پنهنجن
طرفان ٿيل ڏاڍ، ڏهڪاءُ، ظلم، جبر، ڀتي
خوري، معاشي قتل عام ۽ انساني جانين
جي زيان جا سگهارا سبب موجود آهن.

هيل تائين ايم ڪيو ايم پنهنجن عملن
ذريعي، جتي ديس ڌڻين سنڌين، پنجابين،
پٺاڻن ۽ بلوچن کي آزاريو ۽ ايذايو آهي. اُتي
هن پنهنجن ئي هم زبان ماڻهن سان جيڪي
ڪلور ڪيا آهن. تن جو اندازو ڪو ٻيو ماڻهو
لڳائي نه ٿو سگهي. اردو ڳالهائيندڙ آباديءَ
جو اهڙو ڪو پاڙو ۽ گهٽي نه ڇڏي وئي، جتي
نوجوانن، ٻارن، ٻڍن، عورتن ۽ معصوم نياڻين
جا لاش نه موڪليا ويا هجن. اهڙو ڪو گهر
نه ڇڏيو ويو، جتان هر مهيني ڀتو وصول نه
ڪيو ويو هجي. اهڙو ڪو دڪان، مانڊلي،
ريڙهي ۽ فٽ پاٿ تي ٻچن جي گذر سفر لاءِ

ڏنـڏو ڏاڙي ڪنـدڙ نـه ڇـڏيو ويـو، جنهن ڪـان ڪلاشــنڪوف ۽ ٽي ٽي پســتول جي زور تي روزانــو چنــدو نــه وصــول ڪيــو ويــو هجي. پنهنجن ئي هم زبــان مــاڻهن ڪي ايــذيون تــه سزائون ڏنيون ويون، جو هڙتالن، هنگــامن ۽ فائرنــگ ســبب اردو ڳالهائينــدڙ آبــادي تي مشتمل علائقا هفتن جا هفتا بنـد رهنـدا هئـا. ڏهـاڙي تي ڪمائينـدڙن جي گهـرن ۾ ڪيـئي ڏينهن تائين چُلهه نه ٻرندي هـئي. ڏنـڏا ڏاڙي، واپـار، ڪاروبـار، تعليمي ادارا، اسـپتالون بنـد رهڻ ڪـــري لکين مـــاڻهو بنيـــادي انســـاني ضرورتن حاصل ڪرڻ کان به لاچار بڻايا ويـا. بجلي جـــا ٽرانســـفارمر اڏائي، پـــاڻي جـــا ڪنيڪشن ڪاٽي، ٽيليفـون جـا ڪيبـل سـاڙي پنهنجن ئي ماڻهن جي زندگي زهر بڻائي وئي. جڏهن ته اردو ڳالهائينـدڙ آبـاديءَ کـان سـواءِ شهر جا بـاقي علائقـا گهـٽي قـدر سـندن اثـر هيٺ نـه هجڻ ڪـري ان فتـني گـيريءَ کـان محفـــوظ رهنـــدا آيـــا. جنهن ڪـــري اردو ڳالهائيندڙن ۾ پنهنجي بندوق باز قيادت خلاف نفرت جا جذبا پيدا ٿيڻ لازمي ڳالهه هئي. پـر ان جو اظهار ڪرڻ، ان خلاف مهاڏو اٽڪــائڻ جي همت پيدا ڪرڻ اڃا به اردو ڳالهائينــدڙن لاءِ تمام ڏکي جي ڳالهه آهي. ڇاڪـاڻ تـه هـو بندوق باز قيادت ۽ ٽوبچي ڪارڪنن جـا ايـذا ته ستايل آهن، جـو ان دهشـت مـان مڪمـل نجات حاصل ڪرڻ لاءِ ڪين تمـام گهڻـو وقت

گهرجي.
اسان اڳ به چوندا آيا هئاسين ۽ هاڻ
به چئون ٿا ته سڄي جي سڄي اردو
ڳالهائيندڙ آبادي الطاف جي پوئلگ ڪانهي.
هو ان ڪان نفرت ڪن ٿا. اها نفرت ان وقت
به موجود هئي، جڏهن نگران حڪومت
طرفان عام چوندون ڪرايون ويون. پر اردو
ڳالهائيندڙ ايڏا ته هيسايل ۽ ستايل هئا،
سندن مٿان ايم ڪيو ايم جي دهشتگرديءَ
جو ايڏو ته خوف ڇانئيل هو، جو هو نه
چاهيندي به ايم ڪيو ايم کي ووٽ ڏيڻ تي
مجبور ٿيا. ڇاڪاڻ ته هنن کي خبر هئي ته
جيڪڏهن هو سندن حق ۾ ووٽ نه وجهندا ته
سندن گهرن تي نشان لڳي ويندا، نوجوان
پٽ ماريا ويندا ۽ گهر جلايا ويندا. ڇاڪاڻ ته
اهڙيون سفاڪانه ڪارروايون هن کان اڳ به
ساڻن ورجائجي چڪيون آهن. وقت جي
حاڪمن طرفان ڪين تحفظ نه ملڻ به خوف
واري ان ڪيفيت ۾ اضافي جو سبب بنجي
رهيو هو. ان جو ڪين تجربو هيو، ڇاڪاڻ ته
آپريشن ڪلين اپ وقت جن ماڻهن
دهشتگردن ڇنائي ڪئي، ڪين تحفظ ڏيڻ کان
انڪار ڪيو ۽ انتظاميه جو ساٿ ڏنو، تن کي
بعد ۾ ان جي ڳري قيمت ادا ڪرڻي پئي.
جيڪا قوت پنهنجي هڪ ڌڙي جي اڳواڻن ۽
ڪارڪنن خلاف ”موت جا وارنٽ“ جاري
ڪري سگهي ٿي، سا معصوم ۽ بي هٿيار

ماٺهن کي معاف ڪيئن ٿي ڪري سگهي.
گذريل ڏيڍ سال کان اردو ڳالهائيندڙ آبادين ۾
نوجوانن کي اغوا ڪري مارڻ، سندن گهرن
تي قبضا ڪرڻ، دڪان ۽ پيون ملڪيتون
ساڙڻ، مخالف گروپ سان هٿياربند ويڙهه
ڪرڻ ان ڳالهه جو وڏو ثبوت آهي ته ايم
ڪيو ايم پنهنجي ماڻهن کي ايترو ته خوفزده
ڪري ڇڏيو، جو هو ان خلاف ٻڙڪ ٻاهر
ڪڍڻ جي جرئت نه ڪري سگهيا.

ان ڳالهه کان خود ايم ڪيو ايم جي
قيادت به چڱي ريت واقف هئي ته عوام
ڪانئن بيزار ٿيندو پيو وڃي. هو ساڻن محبت
۽ جذباتي لڳاءَ جي بنياد تي گڏ ناهي، پر
صرف خوف ۽ دهشت سبب سندن سڏ تي
ڪاروبار بند ڪرڻ ۽ سندن ها ۾ ها ملائڻ تي
مجبور آهي. ان سڄي صورتحال کان پوءِ ايم
ڪيو ايم اردو آبادي کي پاڻ سان ملائڻ ۽
ڪين باقي قومن ۽ قوميتن کان الڳ ڪري
صرف پنهنجو محتاج بنائڻ لاءِ نيون سازشون
سٽڻ شروع ڪيون. سنڌين، پنجابين، بلوچن
۽ پٺاڻن جو قتل عام ڪري گهرو ويڙهه جو
ماحول پيدا ڪرڻ ۽ ان رستي اردو
ڳالهائيندڙن کي اڪيلو ڪري پنهنجو محتاج
بنائڻ جي خوفناڪ طريقي تي عمل ڪيو
ويو. ان پٺيان ايم ڪيو ايم جا ٻه مقصد
موجود هيا. هڪ ته ٻين قومن ۽ قوميت جي
ماڻهن کي ماري لساني ويڙهه شروع ڪرائي

وجي. جنهن سان هڪ طرف هو دنيا اندر پاڻ کي مظلوم ثابت ڪري سگهن، ٻيو ته ان رستي اردو ڳالهائيندڙ آباديءَ کي ملڪ جي باقي عوام کان ڪٽي خوف جي بنياد تي پاڻ سان سلهاڙي رکجي. اردو ڳالهائيندڙن لاءِ پنهنجي بچاءُ لاءِ ايم ڪيو ايم کان سواءِ باقي ڪا به واهه ۽ رستو نه ڇڏيو وڃي. ان خوفناڪ سازش جو هڪ ٻيو به پيانڪ پاسو هيو ته سنڌين جي قتل عام سان هڪ طرف لساني ويڙهه شروع ڪرائي وڃي، ٻئي طرف سنڌين کي تيش ۾ آڻي اندرين سنڌ ۾ رهندڙ اردو ڳالهائيندڙن لاءِ خوف واري صورتحال پئدا ڪئي وڃي، جيئن هو ننڍن شهرن مان لڏي حيدرآباد ۽ ڪراچيءَ جو رُخ ڪن. جنهن سان سندن مهاجر صوبي وارو خواب ساپيان ٿي پوي. دنيا آڏو اها من گهڙت پرچار ڪئي وڃي ته اردو ڳالهائيندڙن جي نسل ڪشي ٿي رهي آهي. تنهنڪري کين رهڻ لاءِ الڳ ڌرتي مهيا ڪري ڏيڻ ۾ مدد ٿيڻ گهرجي.

سنڌ سميت ملڪ جي سموري باشعور عوام ايم ڪيو ايم جي ان سازش کي ڪچيءَ ۾ ئي مٽيءَ ۾ ملائي ڇڏيو. خود حڪومت طرفان ايم ڪيو ايم جي دهشتگردن خلاف ڪارروائي هڪ طرف متاثر ٿيل سنڌين، پنجابين، پٺاڻن ۽ بلوچن جي ڦٽن تي پهن جو ڪم ڏنو ته ٻئي طرف

اردو ڳالهائيندڙ آبادي به پهريون پيرو ايم ڪيو ايم جي ناقابل شڪست قلعي ۾ ڏار پوندي ڏسي، خوف ۾ ڏهڪاءَ جي اثر مان پاڻ کي آجو ڪرڻ طرف پيش قدمي ڪرڻ لڳي. جنهن کي وڏيڪ زور وٺائڻ ۾ ڪين آٿ ۾ ڏي ڏيڻ سميت مايوسين مان ڪڍي پنهنجو ڪرڻ لاءِ گڏيل ڪردار ادا ڪرڻ جي ضرورت آهي. ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن ايم ڪيو ايم ڪان مايوس ٿيندڙ يا ان جي هٽلري ڇار مان نڪرندڙ ماڻهن کي قومي سياسي ڌارا ۾ شامل نه ڪيو ويو ۾ ڪين متبادل قيادت فراهم نه ڪئي وئي ته ان جا نتيجا وڏيڪ خوفناڪ نڪري سگهن ٿا. مايوس ۾ تتل قتل ماڻهو ٻيهر ڪنهن نئين دهشتگرد ڌڙي جي ور چڙهي سگهن ٿا. ان سلسلي ۾ خود پاڪستان پيپلز پارٽي کي پنهنجو ڪردار ادا ڪرڻ گهرجي. پيپلز پارٽي سان گڏوگڏ مسلم ليگ (ن) کي به اڳڀرائي ڪرڻ گهرجي.

اسان نه ٿا سمجهون ته ڪو حڪومتي ڪارروائين جي نتيجي ۾ ايم ڪيو ايم جي دهشتگرد ونگ مڪمل طور فنا ٿي چڪي آهي. يا وري هو بي هٿيار ۾ لاچار ٿي چڪي آهي. ايم ڪيو ايم پاڻ کي زنده رکڻ ۾ پنهنجي آبادي مٿان طلسمي ڇار کي ٻيهر جوڙڻ لاءِ خوفناڪ سازشون سٽي سگهي ٿي. هُن وٽ اڄ به سوين هٿياربند موجود

آهن، جيڪي في الحال حڪومتي ڪارروائي
جي نتيجي ۾ منظر عام تان غائب ٿي ويا
آهن يا وري ڇڙوڇڙ ڪارروائين ۾ مصروف
آهن. هو عوام تي پنهنجو رُعب ڄمائڻ لاءِ
ڪوبه خونريز قدم کڻي سگهن ٿا. ڳرن ۾
خوفناڪ هٿيارن ڪي استعمال ۾ آڻي سگهن
ٿا. لساني فساد ڪرائڻ لاءِ سنڌين، پنجابين،
پٺاڻن يا بلوچن مٿان ڪاهه ڪري سگهن ٿا.
ايم ڪيو ايم پاڻ کي جيارڻ لاءِ پنهنجن ئي
ماڻهن کي ماري اهو ڍنڍورو پٽي سگهي ٿي
ته مٿن ڪنهن ٻئي لساني گروپ حملو ڪيو
آهي. ان طرح هو ٻيهر اردو ڳالهائيندڙن کي
خوف ۾ جذبات جي بنياد تي پنهنجي ڇوڏاري
گڏ ڪري سگهي ٿي. ان ڪري حڪومت کي
دهشتگردن خلاف هڪ طرف اثرائتي
ڪارروائيءَ کي جاري رکڻ گهرجي ته ٻئي
طرف اردو ڳالهائيندڙ آبادي مان اعتدال
پسند ماڻهن ۾ قيادت کي اڀرڻ جو
موقعو مهيا ڪرڻ گهرجي. خود دهشتگردن
خلاف ڪارروائي دوران ان ڳالهه ڪان
سختيءَ سان پاسو ڪرڻ گهرجي ته جيئن
ان سان عام اردو ڳالهائيندڙ آبادي متاثر نه
ٿئي. گذريل ڪجهه هفتن کان هلندڙ
ڪارروائي ڪنهن به طرح بهتر ۾ سودمند
ڇئي نه ٿي سگهجي. اردو ڳالهائيندڙ علائقن
جا گهيرا ڪري گهرن ۾ گهڙي بنا ڪنهن تميز
جي بي گناهه نوجوانن جون گرفتاريون

ڪــرڻ، ســاڻن بي عــزت ڪــرڻ وارو رويــو اختيار ڪــرڻ حڪــومت ۾ قـانون لاڳـو ڪنـدڙ ادارن خلاف نفـرتن ڪي جنم ڏئي رهيــو آهي. ان سان اڻ سڌي طرح اردو ڳالهائيندڙن ڪي دهشــتگردن جي ڪئمپ ۾ واپس ڌڪيــو پيــو وڃي. ڪين اڪيلائپ، ويڳـــاڻپ ۾ ڌارئي هجڻ واري احساس منجهه مبتلا ڪيو پيو وڃي. ان ڪري دهشتگردن خلاف ڪارروائي دوران ان ڳالهه ڪي يقيني بنايو وڃي ته عـام مـاڻهو ان عمـل منجهـان سُـڪون ۾ فـرحت محسـوس ڪن. اردو ڳالهائينـدڙ عـام مـاڻهن بـابت اهـو تاثر انتهائي خوفناڪ نتيجن ڪي جنم ڏيندو تـه هو سڀ جو سڀ ايم ڪيو ايم جي دهشـتگرد ونگ جا ميمبر آهن. جيستائين دهشــتگردن ۾ عام ماڻهن ڪي الڳ الڳ سمجهي، ڪارروائي جي موجـوده طريقيڪـار ڪي تبـديل نـه ڪيـو وينــدو، تيســتائين بهــتر نتيجــا نڪــري نــه ٿــا سگهن.

(ڇپيــل روزاني عــوامي آواز ڪــراچي، 25 آگسٽ 1995ع)

★★★

سچي ڪراچي دهشتگرديءَ جو شڪار آهي؟

ڪراچيءَ بابت عام تاثر اهو ڏنو ويندو آهي ته ان تي مڪمل طرح ايم ڪيو ايم □ ان جي دهشتگرد ٽولي جو قبضو آهي. هو جڏهن به چاهي سچي ڪراچيءَ جو وهنوار □ شهري زندگي مفلوج ڪري سگهي ٿو. هيل تائين نام نهاد قومي پريس به ان تاثر کي پڪو پختو ڪرڻ جي شعوري طور ڪوشش ڪئي آهي ته سچو شهر دهشتگرديءَ جي لپيٽ □ آهي. جيتوڻيڪ حقيقت ان جي بلڪل برعڪس آهي.

ڪراچي شهر پنجن ضلعن تي مشتمل آهي. جنهن □ ضلعو ڏکڻ، ضلعو اوڀر، ضلعو

اولهه، ضلعو سينٽرل ۽ ضلعو ملير شامل آهن. پنجن ئي ضلعن ۾ 84 پوليس ٿاڻا موجود آهن. يعني هي شهر هڪ نه پر 84 شهرن جو هڪ گڏيل مجموعو آهي. ان ڪري هن شهر بابت تجزيو ڪرڻ، ان جي سياسي سماجي ۽ معاشي بيهڪ تي نظر وجهڻ لاءِ ان پسمنظر ۾ ئي ڏسڻو پوندو.

گذريل ٻن سالن کان ڪراچيءَ جا جيڪي ضلعا يا علائقا (ٿاڻا) دهشتگرديءَ کان متاثر ٿيا آهن، انهن جو انگ پُرامن علائقن کان تعداد ۾ انتهائي گهٽ آهي. جنهن ڪري سڄي شهر ۽ ان ۾ رهندڙ مڙني ماڻهن تي دهشتگرديءَ جي تهمت مڙهڻ يا سڀني لاءِ گڏيل راءِ قائم ڪرڻ، هن شهر جي ماڻهن سان انتهائي وڏي ناانصافي ۽ بي واجبي ٿيندي.

اسان هتي ضلعي ۽ ٿاڻي جي بنياد تي شهر جو تجزيو ڪرڻ جي ڪوشش ڪنداسين، جيئن ايم ڪيو ايم جي ان موقف کي غلط ثابت ڪري سگهجي ته سڄي شهر تي سندن ڪنٽرول آهي ۽ هو هتي رهندڙ مڙني ماڻهن جي قسمت جا مالڪ آهن.

ڪراچي ضلعي ڏکڻ ۾ 23 پوليس ٿاڻا موجود آهن. جن مان گارڊن ٿاڻي کي ڇڏي باقي 22 ٿاڻا دهشتگردي ۽ ايم ڪيو ايم جي احتجاجي ۽ ٻج ٻاهه واري سياست کان آجا آهن. گارڊن ٿاڻي واري علائقي تي ٻه ايم

ڪيو ايم جو مڪمل ڪنٽرول موجود ناهي. پر
ڪـــڏهن ڪـــڏهن هن ٿـــاڻي جي حـــد ۾
دهشتگرديءَ جـون ننـڍيون وڏيـون وارداتـون
ٿيون آهن. باقي ٿـاڻن يـا علائقن ۾ آرام بـاغ،
آرٽلــري ميــدان، بلــوچ ڪــالوني، بغــدادي،
چـاڪيواڙو، سـول لائين، ڪلفٽن، درخشـان،
ڊفينس، عيدگاهه، فريئر، گـذري، ڪلاڪـوٽ،
ڪلـري، ڪـارادر، محمـود آبـاد، ميٺـادر، نـبي
بخش، نيپئر، پريڊي، رسالا ۾ صدر ٿاڻا نسبتن
پُرامن رهيا آهن. هنن علائقن ۾ گـڏيل آبـادي
رهـائش پــذير آهي، جنهن ۾ سـنڌي، بلــوچ،
پٺـاڻ، پنجـابي ۾ اسـماعيلي بـرادري سـان
واسطو رکندڙ ماڻهو ۾ انتهـائي گهٽ تعـداد ۾
اردو ڳالهائينــدڙ رهنــدڙ آهن. هن ضـلعي کي
ڪراچيءَ جو مجمـوعي طـور پـر امن ضـلعو
قرار ڏنـو وينـدو آهي. جنهن تي ايم ڪيـو ايم
جي زبردستي ڪرايل هڙتال بـه گهـٽي پـاڳي
اثر انداز نه ٿيندي آهي.

ضـلعي اوڀـر ۾ 20 پـوليس ٿاڻـا يعـني
علائقا موجود آهن. جن مان 7 ٿاڻن کي ڇڏي
ڪري باقي 13 ٿاڻا يا علائقا ايم ڪيو ايم جي
دهشتگردي ڪان آجا رهيا آهن. ضلعي اوڀر جا
الفلاح، برگيـــڊ، ڪـــورنگي، ملـــير، مـــاڊل
ڪـالوني، نيـو ٽـائون، شـاهه فيصـل ڪـالوني
علائقا ايم ڪيو ايم جي احتجاجي سياسـت ۾
دهشــتگردي وارين ڪـارروائين سـان متـاثر
ٿيندا رهيـا آهن. انهن علائقن مـان بـه برگيـڊ،

ڪورنگي ۾ شاهه فيصل ڪالوني زياده متاثر رهنــدا آهن، جـــڏهن تــه بــاقي 5 علائقن ۾ صورتحال ڪڏهن خـراب ٿينـدي آهي. جڏهن ته عزيـز پـٽي، بهـادر آبـاد، فيروزآبـاد، گلشــن اقبـال، جمشـيد ڪــوارٽر، ڪــورنگي انڊســٽريل ايريــا، لانــڍي، ڪوڪراپــار، موبينــا ٽائون، سـولجر بـازار، ٽيپـو سـلطان ۾ زمـان ٽائون گهڻي قدر پرامن علائقا رهيا آهن. انهن علائقن ۾ جيتـوڻيڪ ايم ڪيـو ايم جـو اڏ ڪـان وڏيڪ ووٽ بينڪ موجود آهي، پر پوءِ به هنن علائقن کي دهشتگرديءَ جو شڪار قـرار نـه ٿو ڏئي سـگهجي. ضـلعي اوپـر تي مجمـوعي طــور نظــر وجهڻ ســان جيڪــا صــورتحال ســـامهون اچي ٿي، اِهـــا هيءَ آهي تـــه هن ضلعي جو اڏ ڪـان گهڻ حصـو نسـل پرسـت دهشتگرديءَ جي ور چڙهيل آهي.

ڪراچي ضلعي اولهه ۾ 20 پوليس ٿاڻــا موجود آهن جن مان 8 ٿاڻن کي ڇـڏي ڪـري باقي 12 ٿاڻا يا علائقا دهشتگردي ڪـان بچيـل آهن. ضلعي اولهه جا بلديه ٽائون، مومن آباد، اورنگي، اورنگي ايڪسٽينشن، پاڪ ڪــالوني، پير آباد، سرجاڻي ٽـائون ٿاڻـا يـا علائقـا نسـل پرسـت دهشـتگردن هٿـان سـٽيو شـڪار بڻبـا رهيا آهن. جڏهن تـه هـاڪس بي، حب ريـور، ڊاڪس، جيڪســن، منگهوپـير، منـوڙو، مـاڙي پور، موچڪو، شـير شـاهه، سـائيٽ ۾ ٽي پي ايڪس جا علائقـا مڪمـل طـور ايم ڪيـو ايم

جي دهشتگرديءَ ۾ لاقانونيت واري لهر کان پاڪ رهيا آهن. مجموعي طور ضلعو اولهه جو اڌ کان گهڻ حصو دهشتگرديءَ جو شڪار آهي.

ڪراچي ضلعي سينٽرل ۾ 10 ٿاڻا موجود آهن. جنهن جا ذري گهٽ سڀ ٿاڻا يا علائقا دهشتگرد سياست جو ڳڙهه بڻيل آهن. جيڪڏهن ايئن چئجي ته ان ۾ ڪو به وڌاءُ نه ٿيندو ته هي ضلعو مڪمل طور تي ايم ڪيو ايم جي احتجاج، ڀڃ ڊاهه، قتل ۽ غارتگري واري سياست جو ڳڙهه بڻيل آهي. هن ضلعي ۾ گلبهار (نئين گوليمار)، گلبرگ، جوهر آباد، خواجه اجمير نگري، لياقت آباد، ناظم آباد، نيو ڪراچي، نارٿ ناظم آباد، شريف آباد ۽ تيموريه شامل آهن.

ڪراچي جو نئون ٺهيل ضلعو ملير 11 ٿاڻن تي مشتمل آهي. جيڪڏهن هن علائقي کي ڪراچي جو سڀ کان پُرامن ضلعو قرار ڏجي ته ان ۾ ڪو به وڌاءُ نه ٿيندو. هن ضلعي ۾ صرف هڪ علائقو ملير سٽي دهشتگردي کان متاثر ٿيندو رهيو آهي، جڏهن ته ٻيا علائقا تقريبن پرامن رهيا آهن ۽ انهن علائقن ۾ گڏيل آباديون موجود آهن. انهن آبادين ۾ به وڏي ۾ وڏو تعداد سنڌي ماڻهن جو رهندڙ آهي. هي اڪثريتي طور تي سنڌي ماڻهن جو ضلعو قرار ڏئي سگهجي ٿو. ڇاڪاڻ ته هن ضلعي ۾ سنڌين جا وڏا

وڏا ڳوٺ ۽ آباديون موجود آهن. ملير ضلعي ۾ ايئرپورٽ، ڪنٽونمينٽ، گلزار هجري، ملير سٽي، ميمڻ ڳوٺ، سڪن، بن قاسم، اسٽيل ٽائون، گڏاپ، قائد آباد ۽ ابراهيم حيدري شامل آهن.

ڪراچي جي پنجن ضلعن مان ٻه ضلعا يعني ڏکڻ ۽ ملير مڪمل طور تي دهشتگرديءَ کان آجا قرار ڏئي سگهجن ٿا، جڏهن ته ضلعي اوڀر ۽ ضلعي اولهه جا اڌ اڌ حصا نسل پرست لاقانونيت جو شڪار آهن، باقي هڪ ضلعو سينٽرل مڪمل طور تي دهشتگردن جو ڳڙهه بڻيل آهي. ان تجزئي جي بنياد تي اها ڳالهه ثابت ٿئي ٿي ته مجموعي طور تي ڪراچيءَ جا 2 ضلعا ايم ڪيو ايم جي دهشتگردي واري سياست جي ور چڙهيل آهن ۽ ٽي ضلعا ان کان مڪمل طور تي آجا آهن. اسان جيڪڏهن علائقن ۽ ٽائن جي حساب سان ورڇ ڪريون ته ڪراچي جي 84 ٽائن مان 27 ٽائن کي ڇڏي ڪري باقي 54 ٽائنا ايم ڪيو ايم جي دهشتگردي کان آجا رهندا آيا آهن يا ان جي مڪمل اثر هيٺ نه آهن. اتي گڏيل آباديون رهنديون آهن، يا وري جيڪڏهن ڪنهن ڪنهن هنڌ اردو ڳالهائيندڙ اڪثريت ۾ به آهن ته هو ايم ڪيو ايم جي دهشتگرديءَ واري سياست جي اثر هيٺ نه آهن.

هي سڄو منظر نامو ظاهر ڪري ٿو ته

سڄو شهر دهشتگردن جي هٿن ۾ يرغمال نه آهي. نـه وري هـتي رهنـدڙ سـڄي آبـادي ايم ڪيــو ايم جي نســل پرســت سياســت جي حمـائتي آهي. ان ڪـري سياسـتدانن ۾ نـام نهاد قومي پريس کي حقيقتن کي لتاڙڻ کان پاسو ڪرڻ گهرجي. هيـل تـائين گهـٽي پـاڳي شــهر جــا اُهي علائقــا ئي مهــاجر تنظيمن ۾ فرقيوار جماعتن وچ ۾ ويڙهـه ۾ دهشـتگردي جــو شــڪار رهيـا آهن، جن ۾ اڪـثريت اردو ڳالهائيندڙن جي رهنـدڙ آهي. اردو آبـادي جي اڪثريتي علائقن ۾ جبري چندن جي وصولي، هڪ ٻئي جي مخالفن کي اغوا ڪرڻ، مــارڻ، گهـر ۾ دڪــان ســاڙڻ، واپـارين، دڪانـدارن، ريڙهي وارن کي ڪاروبار بند رکڻ تي مجبور ڪرڻ وارا ڪي ٻيا نه پر اردو ڳالهائيندڙن جــا پنهنجــا ئي نــام نهــاد خــير خواهــه ۾ ســندن تنظيمون آهن.

ڪـراچي کان ٻاهر رهنـدڙ مـاڻهن ۾ اهـو تاثر پيدا ڪيو ويو آهي تـه دهشـتگردي سـبب سڄو شهر ان جي لپيٽ ۾ اچي وينـدو آهي ۾ سڄي ڪـراچي جو ڪاروبـار ۾ عـام زنـدگيءَ جو وهنوار ٺپ ٿي ويندو آهي، ڪنهن به طرح حقيقي صــورتحال جــو عڪس پيش نــه ٿــو ڪـــري. جنهن وقت ڪـــراچي جي چوٿـــائي حصي جي آبادين کي دهشتگردي جو شــڪار بڻـايو وينــدو آهي، بلڪـل ان ئي وقت سـڄو شـهر، ان جـو واپـار، ٽرانسـپورٽ، آفيسـون،

صـــــنعتي ادارا، بندرگاهـــــه، هـــــوائي اڏو، ڪاروباري مرڪز ۾ بـازارون ڪليـل هونـديون آهن. اتـان جي مـاڻهن کي اهـا بـه خـبر نـه پوندي آهي ته ڪـورنگي، ليـاقت آبـاد، نـاظم آباد يا گلبهار ۾ ڇا وهي واپرائجي رهيـو آهي. ڪراچيءَ ڏانهن اينڊز ويندڙ رسـتا ڪن هنـڌن تي معمولي گڙٻڙ ڪانسواءِ بلڪــل روان دوان رهندا آهن.

هي سـڄو منظــر نــامو دهشــتگردن، سندن آقائن، حمايتن ۾ نام نهاد قومي پريس جي انهن دعوائن کي رد ڪري ٿو ته ڪراچي شهر مڪمل طـور هڪ دهشـتگرد ٽـولي جي هٿن ۾ يرغمــال آهي ۾ هــو جنهن وقت بـــه چاهي سڄي شهري زندگي کي مفلوج ڪري سگهي ٿو.

(ڇپيل روزاني عوامي آواز ڪراچي، 30 آگسٽ 1995ع)

✶✶✶

ايم ڪيو ايم جي طوفاني پرچار جو توڙ ڪڍڻ جي ضرورت

ايم ڪيو ايم جي اڳواڻ الطاف حسين مهاجرن (اردو ڳالهائيندڙن) لاءِ سنڌ جي حدن اندر الڳ وطن جوڙڻ لاءِ پرڏيهي قوتن جي مدد حاصل ڪرڻ خاطر ڪوششون وٺڻ شروع ڪيون آهن. هُن مهاجرن کي الڳ قوم تسليم ڪرائڻ ۾ سندن لاءِ الڳ جاگرافيائي خطو حاصل ڪرڻ لاءِ چين جي صدر جيانگ زيمن، وزيراعظم لي پنگ، گڏيل قومن جي سيڪريٽري جنرل بطرس غالي، آمريڪا جي خاتون اول هيلري ڪلنٽن سميت بيجنگ ۾ ٿيندڙ عورتن جي عالمي ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪندڙ ملڪن جي سربراهن کي مدد ۾ سهڪار ڪرڻ لاءِ الڳ خط لکيا آهن.

مهاجر تنظيم جي اڳواڻ عورتن جي عالمي ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيندڙ حڪومتي نمائندن ۾ سماجي تنظيمن جي اڳواڻن کي اهي خط ان وقت روانا ڪيا آهن، جڏهن وزيراعظم بينظير ڀٽو ڪانفرنس ۾ افتتاحي خطاب ڪرڻ لاءِ چين رواني ٿي چڪي آهي. الطاف پنهنجن خطن ۾ پاڪستان حڪومت ۾ قانون لاڳو ڪندڙ ادارن سميت عدالتي نظام تي زبردست الزام تراشي ڪندي پرڏيهي ملڪن ۾ گڏيل قومن جي اداري تي زور ڀريو آهي ته هو ”مهاجر قوم“ لاءِ الڳ ”مهاجر وطن“ حاصل ڪرڻ واري جدوجهد ۾ سندس ساٿ ڏين ۾ پاڪستان حڪومت

کي مهاجرن مٿان ظلم ۽ زيادتيون بند ڪرڻ لاءِ پنهنجو اثر ۽ رسوخ استعمال ڪن.

ايم ڪيو ايم جي اڳواڻ طرفان هي ڪو پهريون پيرو ملڪ ۽ ان جي آئين خلاف بغاوت نه ڪئي وئي آهي، پر هن ڪان اڳ به هُو افغانستان جي صدر برهان الدين رباني کي ڪراچي جي صورتحال کي ”بهتر“ بنائڻ ۽ مهاجرن کي ”حق“ وٺرائي ڏيڻ لاءِ مدد جي اپيل ڪري چڪو آهي. جڏهن ته ايم ڪيو ايم (الطاف) هلندڙ مهيني پاڪستان حڪومت، ان جي فوج، عدليه ۽ ٻين ادارن خلاف عالمي سطح تي احتجاج جو هفتو ملهائڻ جو اعلان ڪيو آهي. ان احتجاجي هفتي دوران عالمي سطح تي مهاجرن جي الڳ وطن لاءِ راهِ هموار ڪئي ويندي. مهاجرن سان نام نهاد ظلم ۽ متڀيد وارين ڪارروايين کي بنياد بڻائي نه صرف پاڪستان کي دنيا اندر بدنام ڪيو ويندو، پر ان کي ٽوڙڻ لاءِ عالمي حمايت حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي.

نسل پرست تنظيم جي قائد الطاف، سنڌ اندر مهاجرن لاءِ الڳ وطن جون جيڪي سرحدون بيان ڪيون آهن ۽ هو جن علائقن تي بد نظر وجهيو ويٺو آهي. اُن جو هُن عورتن جي عالمي ڪانفرنس جي سربراهه ڏانهن لکيل خط ۽ اظهار ڪيو آهي. الطاف موجب ڪراچي، حيدرآباد، نواب شاهه ۽

سـكر وارن علائقن مهـاجر اكـثريت سـان رهائش پذير آهن، ان كــري انهن علائقن كي ”مهاجر وطن“ شامل ثيڻ گهرجي. الطاف جي ان نـــام نهـــاد ”مهـــاجر وطن“ جـــون سرحدون هندستان سان ملندڙ هونـديون. اُن كـــري هـــو ان حاصــلات لاءِ پاكســتان جي دشمن ملڪ ڀـارت جي مـدد جـو خواهشـمند رهيو آهي.

كيترائي ڀيرا پاكستان حكــومت ان جا ڳچها ادارا ان ڳالهه جا ثبـوت مُهيـا كــري چكا آهن ته ايم كيو ايم جا نه صـرف ڀـارت سـان گهاٽـا رابطـا آهن، پـر ڀـارت هن تنظيم جي كــاركنن كي فــوجي تــربيت ڏئي رهيــو آهي. جــــيئن كين كنهن بــــه وقت پنهنجن مكروه مفادن لاءِ استعمال كـري ســگهجي. ايم كيــو ايم جي ڀـارت ســان ڳجهن رابطن واري منظـــر اســـان كي افغانســـتان جي كــردار كي بــه نــه وســارڻ گهــرجي. كجهــه اعليٰ سـطحي ذريعن ان ڳالهــه جــو انديشــو ظاهر كيو آهي ته افغانســتان جي حكــومت ٻيــون جنگبــاز قوتــون ڀــارت جي آشــيرواد سان قبـائلي علائقن ذريعي ايم كيــو ايم كي هٿيــار گــولا بــارود پهچــائي رهيــون آهن. پاكســـتان ڀـــارت جي گـــڏيل ســـرحد تي ســخت حفــاظتي اپــائن ســبب افغانســتان ذريعي ايم كيـــو ايم كي هٿيـــار رســـائڻ كي وڌيڪ سولو ذريعو قرار ڏنو پيو وڃي.

هن وقت جــڏهن ڪــراچيءَ ۾ امن جي قيام لاءِ حڪومت ۽ ايم ڪيــو ايم وچ ۾ ٻيهــر ڳــالهيون شــروع ٿي چڪيــون آهن، ان ڳالهــه جو انديشو ظاهر ڪيو پيــو وڃي تــه ايم ڪيــو ايم قيــادت ڪنهن نـــه ڪنهن بهـــاني ســـان ڳالهين جي عمل مان فرار ٿيڻ جي ڪــوشش ڪندي. ڇاڪــاڻ تــه هيــل تــائين هــو ”امن لاءِ سرچاءُ“ واري ڏس ۾ گهٽي سنجيده نــه رهي آهي. سياســي مبصــرن مــوجب ايم ڪيــو ايم ڳــالهين ذريعي حاصــل ٿينــدڙ وقت ۾ نــرمي دوران پنهنجي طــاقت جمــع ڪــرڻ، ٽڙيــل ۽ منتشر قوت کي ٻيهر متحده ڪــرڻ تي وڌيڪ ڌيــان ڏينــدي آهي. جيئن حڪــومت ۾ ان جي ادارن تي پرپور تيــاري ســان ٻيهــر حملي آور ٿي سگهجي. ايم ڪيو ايم جي حڪمت عملي ۾ ان سان لاڳاپيل نيت ڪهــڙي بــه هجي، پــر ڳــالهين جي ڇهين دؤر دوران هُن ٻيهــر بليڪ ميلنگ ۽ دٻاءُ وارن حُربن کي استعمال ڪــرڻ شـــروع ڪـــري ڏنـــو آهي. تنظيم جي هڪ عورت ڪارڪن سيما زرين جي گرفتاري کي مسئلو بنائي ٻيهــر هڙتــال ڪــرائڻ، ســاڙٻار ۽ هنگامن جي تياري ڪئي پئي وڃي. عوام کي اشتعال ڏيارڻ لاءِ پنهنجا پراڻا حُربــا اســتعمال ڪيا پيا وڃن.

ڪــراچي ســميت ســنڌ جي ٻين انــدرين علائقن ۾ ايم ڪيو ايم تيزي سان پنهنجــو اثــر وڃائي رهي آهي. ايم ڪيو ايم قيادت کي اڳ

جنهن نمــوني اردو ڳالهائيـنــدڙن جي جــذبن سان کيڏڻ □ ڪاميابي حاصل ٿيندي هئي، اُها ڏينهـــون ڏينهن گهٽجي رهي آهي. گــــذريل مهيني هڙتال لاءِ ڏنـل سـڏ جي مـوٽ ان جـو وڏو ثبـوت مهيـا ڪيـو آهي. ڇاڪـاڻ تـه نـه صـرف ڪـراچيءَ □ عـوام زبردسـتي هڙتـال ڪـان لاتعلــق □ بــيزار رهيــو، پــر حيــدرآباد، نوابشاهه، سـکر □ مـيرپور خـاص □ بـه ڪـو ردعمـل نظـر نـه آيـو. جنهن ڪـري سياسـي مبصــــرن مــــوجب ايم ڪيــــو ايم جي زور زبردستي هڙتال ڪرائڻ وارو اثر هاڻ صـرف ڪــراچيءَ جي مهــاجر آبــاديءَ وارن علائقن تـــائين محـــدود ٿي چڪـــو آهي. جيڪـــڏهن حڪومت اردو ڳالهائيندڙن جي اڪثريت وارن علائقن □ عــوام کي تحفــظ مهيــا ڪــرڻ □ ڪامياب ٿي وڃي ته دهشـتگردي □ دٻـاءُ جي ذريعي ايم ڪيو ايم پاڻ کي گهڻو وقت زندهه رکي نه ٿي سگهي.

هن وقت، جڏهن حڪـومت □ ايم ڪيـو ايم وچ □ ڳالهيون هلندڙ آهن ته حڪومت کي وڏ کان وڏ ان ڳالهه تي ڌيان ڏيڻ گهرجي تــه ايم ڪيـــو ايم جي ملڪ کـــان ٻـــاهر ٿينـــدڙ پاڪستان دشمن پرچار جو اثرائتو توڙ ڪــڍيو وڃي. نــه صــرف ايم ڪيــو ايم جي انســان دشمن عملن کان ملڪ جي عـوام کي بـاخبر رکيو وڃي، پــر عــالمي ســطح تي بــه ان کي وائکو □ نروار ڪرڻ گهرجي. سياســي تنظيم

جي ويس ۾ ايم ڪيو ايم جيڪي انسانيت دشمن ڪارروايون ڪري رهي آهي، انهن کي ثبوتن سان دنيا جي آڏو آندو وڃي. ٻاهرين ملڪن ۾ موجود پاڪستاني سفارتخانن مٿان ذميواري عائد ڪرڻ گهرجي ته هو ايم ڪيو ايم جي بي بنياد ۽ گهڻ طرفي پرچار کي ثبوتن سان رد ڪن. ريڊيو، ٽي وي، وڊيو فلمن، اشاعتي سلسلن ۽ اخبارن ذريعي نه صرف ايم ڪيو ايم جي ملڪ دشمن ڪاروائين کي منظر عام تي آندو وڃي، پر هُن پنهنجي منظم دهشتگرديءَ ذريعي سنڌين، پنجابين، پٺاڻن، بلوچن سميت اردو ڳالهائيندڙن سان جيڪي ڪيس ۾ ڪلور ڪيا آهن، تي کي به نروار ڪيو وڃي.

ايم ڪيو ايم هيل تائين پروپيگنڊا جي طوفان ذريعي نه صرف مڃيل حقيقتن جي سڌي سنئين لتاڙ ڪئي آهي، پر انتهائي مهارت ۽ فنڪاري سان پاڻ کي مظلوم ثابت ڪرڻ ۾ به چڱي خاصي ڪاميابي حاصل ڪئي آهي. جيستائين ايم ڪيو ايم جي طوفاني پرچار جو توڙ نه ڪڍيو ويندو، تيستائين عالمي سطح تي حڪومت پاڻ کي نام نهاد انساني حقن جي لتاڙ واري هاءِ گهوڙا کان بچائي نه ٿي سگهي. انساني حقن جي عالمي ادارن جي مبصرن کي نه صرف اصلي صورتحال کان آگاهه ڪيو وڃي، پر کين هتي اچڻ جي دعوت ڏئي، انهن ماٺهن

سان ملايو وڃي، جيڪي ايم ڪيو ايم جي دهشتگرديءَ جو شڪار ٿيا آهن. انهن علائقن جو دورو ڪرايو وڃي، جتي ايم ڪيو ايم متوازي حڪومت قائم ڪري ٽارچر سيل ٺاهيا، خانگي جيل جوڙيا، ماڻهن کي رڍن ۽ ٻڪرين وانگر ڪٺو. ماڻهن جي گهرن تي ناجائز قبضا ڪيا، واپارين، دڪاندارن ۽ ريڙهين وارن کان زبردستي ڀتا ۽ پنگ وصول ڪيا آهن. ان ڳالهه ۾ ذري برابر به شڪ نه آهي ته ايم ڪيو ايم ملڪ دشمن ۽ دهشتگرد تنظيم آهي، پر ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته ان جي اصلي چهري کان ملڪ جي عوام سميت ڌيهه پرڏيهه جي ماڻهن کي انگن اکرن ۽ ثبوتن سان واقف ڪيو وڃي. ان سان گڏوگڏ اردو ڳالهائيندڙ آبادي جي اهڙي قيادت کي اڳيان آڻي عوام جا بنيادي مطالبا ۽ گهرون تسليم ڪيون وڃن، جيڪي ملڪي سالميت، سنڌ جي وحدت، امن ۽ پائيچاري ۾ پختو يقين رکندڙ هجن. چاڪاڻ ته جيستائين گهڻ طرفا اپاءُ نه ورتا ويندا، تيستائين ڪراچيءَ کي مڪمل امن، سُڪون ۽ خوشحالي نصيب ٿي نه ٿي سگهي.

(چپيل روزاني عوامي آواز ڪراچي، 5 سيپٽمبر 1995ع)

✶✶✶

بدامني ڦهلائيندڙن کي انعام ڏيڻ جو اعلان

سنڌ جي گاديءَ واري شهر ڪراچيءَ ۾ هڪ گروهه طرفان تشدد، لاقانونيت، ڪوڙي ۽ بي بنياد واويلا ۽ هاءِ گهوڙا نه صرف سنڌ پر وفاقي حڪومت جي پاليسين تي به اثر انداز ٿي رهي آهي. هڪ مخصوص گروهه جي بليڪ ميلنگ ۾ ڏماچوڪڙيءَ جو ڪو انصاف پريو نبيرو ڳولڻ بدران کين مختلف هيلن بهانن، لالچن ۽ رعايتن ذريعي رام ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي. ڪجهه ڏينهن اڳ ايم ڪيو ايم سان ڳالهيون ڪندڙ حڪومتي ٽيم جي نمائندي جناب اين ڊي خان فرمايو هو ته ڪراچيءَ جي نوجوانن مان بي روزگاري ختم ڪرڻ لاءِ کين 50 هزار ملازمتون ڏنيون وينديون. ان ئي اعلان کان اڳ سنڌي جي وڏي وزير سيد عبدالله شاهه، حيدرآباد ۾ هڪ تقريب کي خطاب ڪندي دهشتگرديءَ ۾ ملوث ماڻهن کي صلاح ڏني هئي ته هو هٿيار ڦٽا ڪري پيش پون ته کين ملازمتون ڏنيون وينديون. جڏهن

ته وزيراعظم محترما بينظير ڀٽو ڪراچيءَ لاءِ اڳ ئي ڪيئي ارب روپين جي پيڪيج جو به اعلان ڪري چڪي آهي.

اسان حڪومت طرفان ڪراچيءَ جي ترقيءَ لاءِ پيڪيج ۾ هتان جي نوجوانن کي ملازمتون ڏيڻ واري اعلان تي ارها ناهيون. اسان جي هميشه کان اها خواهش ۾ گهر رهي آهي ته ڪراچيءَ سميت سڄي سنڌ، پر پورو پاڪستان ترقيءَ ۾ تعمير جون منزلون طئه ڪري، ملڪ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان بي روزگاريءَ جو خاتمو آندو وڃي. ڪنهن به مخصوص گروهه بدران سڄي ملڪ جي عوام کي بنا ڪنهن مت ڀيد جي ترقيءَ ۾ خوشحاليءَ جا موقعا ميسر ٿيڻ گهرجن. خاص ڪري انهن علائقن تي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ جي ضرورت آهي، جن کي ماضيءَ ۾ ڪن مخصوص بنيادن تي يا ته نظرانداز ڪيو ويو آهي يا وري هٿ وٺي کين تباهيءَ جي ڪنڌيءَ تي پهچايو ويو آهي.

هتي اسان اندرين سنڌ خاص ڪري ڪراچيءَ جي قديم رهواسين سان وقت بوقت ٿيل زيادتين، ارهه زوراين، کين زندگيءَ جي هر شعبي ۾ پوئتي ڌڪڻ، اجا به جيڪڏهن ائين چئجي ته سندن وجود ميسارڻ وارين سازشن ۾ مڪارين ڏانهن حڪمرانن جو ڌيان ڇڪائڻ جي ضرورت محسوس ڪيون ٿا. چاڪاڻ ته هتان جي

قديم باشندن کي ان ڪري نظرانداز ڪيو ويو آهي، جو هو احتجاجن، هڙتالن، بليڪ ميلنگ ۽ هاءِ گهوڙا واري سياست کان پاسيرا رهيا آهن. جڏهن ته اسان جي ملڪ جي حڪمرانن، ڪامورن ۽ سياستدانن جو مزاج ئي ڪجهه ان قسم جو جڙيل آهي، جو جيستائين ڪين ڪنهن بهتر قدم کڻڻ جي لاءِ بدتر حالتن جي منهن مقابل نه ڪيو ويندو آهي، تيستائين هو پنهنجي فرض کان غافل رهندا آهن.

پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ ڪراچيءَ ۾ جيڪي به هائوسنگ اسڪيمون ٺهيون، تن سبب سنڌين جا گهٽ ۾ گهٽ 150 کن قديم ڳوٺ ۽ انهن جون زرعي زمينون والار هيٺ اچي ويون. قديم رهواسين کي شهري آباديءَ کان الڳ ٿلڳ رکڻ ۽ سندن شهري ڪردار کي ئي ختم ڪرڻ لاءِ مختلف هيلن بهانن سان ڪين ڳوٺ ڇڏائڻ ۽ لڏائڻ جو عمل جاري رهيو. جيڪو اڄ تائين ڪنهن نه ڪنهن شڪل ۾ موجود آهي.

سنڌ جي ڳاديءَ واري شهر مان ورهاڱي کان پوءِ اٽڪل 500 سنڌي ميڊيم اسڪول مرڳو ختم ڪيا ويا يا وري اردو ميڊيم ۾ تبديل ڪيا ويا. جنهن ڪري هي شهر پنهنجن ئي ڌٽين ۾ مالڪن لاءِ ڏينهون ڏينهن اوپرو بڻجندو ويو. تان جو صورتحال اتي وڃي رسي جو هن شهر جا دعويدار ۽

مالڪ ئي پيا بڻجي ويا. جيڪي هاڻ اصل وارثن جي مستقبل بابت فيصلا ڪرڻ جا حقدار بڻجي ويٺا آهن.

ڪراچيءَ جي ماڻهن کي فيضياب ڪرڻ بابت جيڪي به اعلان ۽ اقرار ڪيا پيا وڃن ۽ شهر جي ترقيءَ ۽ تعمير لاءِ جيڪي پيڪيج جوڙيا ويا آهن، انهن بابت وضاحت ٿيڻ گهرجي ۽ عوام کي اعتماد ۾ ورتو وڃي، ته ڇا اهي رعايتون ۽ فيضيابيون صرف هڪ خاص گروهه لاءِ مخصوص هونديون يا انهن جي عمل ۾ اچڻ سان هن شهر ۾ صدين کان آباد ڳوٺن ۾ ان ۾ رهندڙ مسڪين ماڻهن جي قسمت ۾ به ڪا تبديلي ايندي. ڇاڪاڻ ته هڙتالن، احتجاجن ۽ تشدد جي ڌنڌ ۾ ٿيندڙ اعلان هتان جي قديم باشندن جي دلين ۾ نون وسوسن ۽ انديشن کي جنم ڏئي رهيا آهن. ڪٿي ائين نه ٿئي ته بدامني ڦهلائيندڙن کي ان جي خاتمي جو ته انعام ملي وڃي پر جيڪي ماڻهو بدامنيءَ جو ڪاج بڻايا ويا آهن، تن کي صرف شرافت ۽ صبر جي توفيق ئي نصيب ٿئي. جيڪڏهن ان قسم جو ڪو به عمل موجوده دور يا ايندڙ مستقبل ۾ ورجايو ويو ته اهو نه صرف دهشتگرديءَ ۽ لاقانونيت ۾ ملوث ماڻهن جي حوصلي افزائي جو سبب بڻبو، پر ٻين پرامن ۽ شريف قسم جي ماڻهن کي به اها واٽ وٺڻ جي ترغيب ڏيڻ برابر ثابت ٿيندو. ڇاڪاڻ ته

جڏهن پنهنجو ننڍڙي کان ننڍڙو حق وٺڻ لاءِ به بندوق کڻڻ کان سواءِ ٻيو ڪو چارو نه رهندو ته پوءِ عام ماڻهو بس ۽ سيٽ حاصل ڪرڻ لاءِ به پستول ڪڍيو بيٺا هوندا.

اسان اڳ به چوندا آيا آهيون ۽ هاڻ به چئون ٿا ته بي روزگاري صرف ڪراچيءَ جو مخصوص مسئلو ناهي. هيءُ نه صرف سڄي سنڌ پر ذري گهٽ پوري ملڪ جو مسئلو آهي. ڪراچيءَ ۾ پوءِ به روزگار جا موقعا موجود آهن. خاص ڪري اردو ڳالهائيندڙ آبادي ملازمتن (خانگي توڙي سرڪاري)، واپار، هنر، ڪارخانيداريءَ ۾ اندروني سنڌ ۾ رهندڙ ماڻهن کان وڌيڪ اڳتي آهي. ڪراچيءَ ۾ ته ماڻهن کي به ٻه نوڪريون به آسانيءَ سان ملي وينديون آهن، پر سنڌ جي اندرين علائقن ۾ ماڻهو 1500 رپيا پگهار واري نوڪريءَ لاءِ به حيران ۽ پريشان هوندو آهي. هاڻي جيڪڏهن حڪومت هڪ مخصوص گروهه جي ٻچ ڍاهه، هڙتالن ۽ بليڪ ميلنگ واري سياست جو شڪار ٿي سڀ ملازمتون ۽ ترقيءَ جا موقعا سندن مٿان گهورڻ گهري ٿي ته اها ڳالهه سڄي سنڌ جي عوام سان وڏي ناانصافي قرار ڏني ويندي. شرافت، حب الوطنيءَ، رواداريءَ ۽ امن پسنديءَ جو مظاهرو ڪندڙ ماڻهن جا حق جيڪڏهن هڙتالن ۽ تشدد جي ذوڙ هيٺان لتجي ويا ته ان سان سنڌ ۾ وسيع پيماني تي اڪيلائي،

محـرومي ۽ ويڳـاڙپ وارو احسـاس پئـدا ٿي
ســگهي ٿــو. جيڪــو اڳــتي هلي ملڪ جي
سالميت ۽ اسـتحڪام لاءِ سـنگين صـورتحال
کي جنم ڏئي سگهي ٿو.
ان ڪري حڪومت کي دهشــتگرديءَ ۽
لاقانونيت ختم ڪرڻ لاءِ وسيع تر آبـاديءَ جـا
حق ڪنهن بليڪ ميلر گروهه کي انعـام طـور
ڏيڻ کان پاسو ڪرڻ گهرجي. تـرقيءَ، تعمـير
۽ ملازمتن جي ورڇ اهــــڙي بنيـــــاد تي ٿيڻ
گهرجي، جنهن سـان نـه صـرف ڪـراچي پـر
سڄي سنڌ بنـا ڪنهن مت ڀيـد جي ضـرورت
پٽاندڙ هڪ جهڙا موقعـا مـاڻي سـگهي. جـتي
لياقت آباد ۽ ناظم آباد کي اضافي سهوليتون
ملن، اتي گهٽ ۾ گهٽ ڪـــاڇي ۽ ٿـــر جي
ماڻهن کي به جيئڻ لاءِ بنيـادي سـهوليتون تـه
نصيب ٿي سگهن. ان سان گڏوگـڏ ڪـراچيءَ
جي قديم باشندن جي مستقل بحاليءَ جا بـه
بندوبســت ٿيڻ گهــرجن. ســندن آبــادين ۾
زندگيءَ جون سڀ بنيادي ضرورتون مهيا ٿيڻ
گهرجن، ڪين روزگـار ڪـرڻ، ننـڍيون ننـڍيون
صنعتون قائم ڪـرڻ ۽ هنر سيکارڻ لاءِ خـاص
اپــاءُ ورتــا وڃن. ان ســان گــڏ ڪين پنهنجي
مادري زبـان سـنڌيءَ ۾ پرائمـري کـان اعلى
سـطح تـائين تعليم ڏيڻ جي سـهوليت مهيـا
ڪــئي وڃي. اعلى تعليمي ادارن ۾ ســنڌي
ٻوليءَ کي پنهنجي گهربل مڃتا ملڻ گهـرجي.
خاص ڪري اندرين سنڌ کان آيـل سـرڪاري

ملازمن لاءِ ڪالونيون تعمير ڪري ڪين رهائش جي مستقل سهوليت مهيا ڪئي وڃي. ان سان نه صرف سنڌ جي ڳاديءَ واري شهر رهندڙ ديس ڏٽين محروميءَ واري احساس جو خاتمو ٿيندو پر هو به هتي رهندڙ ٻين ماڻهن سان ڪلهو ڪلهي ملائي شهر جي تعمير ترقيءَ واري عمل شريڪ ٿي سگهندا.

دهشتگردن طرفان ڪوڙي بي بنياد واويلا جي اثاريل ڏوڙ سچي سنڌ جي ماڻهن جا حق لتجڻ نه گهرجن. بدامني ڦهلائيندڙن کي خوش ڪرڻ لاءِ انعامن جا اعلان ٿيڻ بدران بنا ڪنهن رياءَ جي انهن سڀني ماڻهن علائقن سان انصاف ٿيڻ گهرجي، جن کي هيل تائين نظرانداز ڪيو ويو آهي. قومي وسيلن جي ورڇ ڪان اڳ اها جاچ ٿيڻ گهرجي ته هيل تائين ڪنهن پنهنجي حق ڪان به وڌيڪ رعايتون ماڻيون آهن ڪنهن کي صرف جيئڻ جو به حق نه ملي سگهيو آهي. ان لاءِ اعلى عدالتون موجود آهن. اڃا ڪارا پڌرا ٿيڻ ڪان پوءِ ئي سڀني ماڻهن کي انصاف ملي سگهي ٿو ساڻن ماضيءَ ٿيل زيادتين جو ازالو ڪري سگهجي ٿو. سنڌ مستقل امن لاءِ اهو ئي فارمولو سڀني ماڻهن لاءِ قابل قبول ٿي سگهي ٿو. نه ته ٻي صورت بليڪ ميلنگ، دٻاءَ زور زبردستيءَ رستي رعايتون حاصل

ڪرڻ جو سلسلو هڪ ڀيرو شروع ٿيو ته ان جي آڏو بند ٻڌڻ مشڪل ٿي ويندو.

(چيپل روزاني عوامي آواز ڪراچي، 15 سيپٽمبر 1995ع)

✶✶✶

حڪومت – ايم ڪيو ايم ڳالهين ▯ تعطل: گهرو ويڙهه جي سازش

ايم ڪيو ايم حڪومت ڳالهيون ڀيهر رولڙي ▯ پئجي ويون آهن. ايم ڪيو ايم جي قيادت هن ڀيري به ٻن دهشتگردن جي مارجي وڃڻ واري واقعي کي بنياد بنائيندي، حڪومت سان احتجاج طور ڳالهيون معطل ڪرڻ جو اعلان ڪيو آهي. ڳالهين ▯ ان تعطل سان ئي ڪراچيءَ جي رڳن ▯ دڪندڙ تاندن ڀيهر دونهون ڇڏڻ شروع ڪيو آهي. هڙتالن، ڦيٽا جام ▯ ننڍي وڏي دهشتگردي

وارا هٿيار مڏا ٿيڻ ڪانپوءِ هن پيري ايم ڪيو ايم جي ڳالهين واري ٽيم جي سربراهه اجمل دهلوي ”گهرو ويڙهه“ ٿيڻ، ٻي معنيٰ ۾ شروع ڪرائڻ جو دڙڪو ڏنو آهي.

شهري نسل پرست تنظيم ڪراچيءَ ۾ امن جي قيام متعلق ڪيتري سنجيده آهي ۾ هن جي عوام سان ڪيتري خير خواهي رهي آهي. ان بابت هاڻ ڪنهن به شڪ جي گنجائش نه رهي آهي. هر هفتي ڪونه ڪو بهانو بڻائي رستن تي لاش ڪيرايا وڃن ٿا. گاڏيون ساڙيون وڃن ٿيون. زهريلا بيان ڏئي امن پسند ۾ قانون جي حڪمراني ۾ يقين رکندڙ ماڻهن کي مشتعل ڪرڻ جو ڪوبه موقعو هٿان نه ٿو وڃايو وڃي. ان سڀ ڪجهه ڪرڻ ڪانپوءِ به پاڻ کي مظلوم، بي قصور، محتاج قرار ڏيڻ لاءِ طوفاني واويلا ختم ٿيڻ جو نانءُ ئي نه ٿي وٺي. ٻيو ته ڇڏيو پر هن سڄي ڌماچوڪڙي ۾ پاڻ کي حق تي هئڻ، پنهنجي پوزيشن بهتر بنائڻ لاءِ ڳالهين جي ميز تي به موجودگي برقرار رکي پئي وڃي. جيئن دنيا کي اهو تاثر ڏنو وڃي ته هو ويچارا شريف، الله لوڪ، سڀ جي پلي وارا ۽ سرچاءَ لاءِ عالمي جمهوري اصول موجب ”ڳالهين“ ۾ يقين رکندڙ آهن. ان حڪمت عملي اختيار ڪرڻ تي ايم ڪيو ايم جي قيادت کي بنا ڪنهن هٻڪ جي داد ملڻ گهرجي. ڇاڪاڻ ته حڪومت به سندس ان

حڪمت عملي جو توڙ ڪڍي نه سگهي آهي.

پلا، هي ڪا مذاق جي ڳالهه آهي، جو اوهان ڳالهين جي ميز تي به موجود هجو ۽ اوهان جون آڱريون ڪلاشنڪوف جي ٽرگر تي به هجن. ان سان گڏوگڏ نشرياتي ۽ اشاعتي ذريعن تي به اهڙو ڪنٽرول موجود هجي جو هو توهان جي ڪوڙ کي به سچ ثابت ڪرڻ لاءِ ڪمپيوٽر ۽ ڪلڪيوليٽر کنيو حساب ڪتاب ڪندا وتن. حڪومت جا وزير، ڪامورا ڪڙا پنهنجي ڪل بچائڻ ۾ پورا هجن، روز وضاحتون ۽ معذرتون ڇپجنديون رهن. پوءِ به ڪاٽيارا اوهان نه پر حڪومت وارا ئي هجن.

ڪالهوڪي ڳالهه آهي ته ايم ڪيو ايم جي ڳالهين واري ٽيم جي سربراهه اجمل دهلوي ڳالهيون شروع ٿيڻ کان اڳ چيو هو ته جيڪڏهن اسان جا مطالبا پورا نه ڪيا ويا ته پوءِ غير ملڪي مداخلت ٿي سگهي ٿي. ملڪ جي وحدت خطري ۾ پئجي سگهي ٿي. پر ان جو حڪومتي ڌر ڪوبه نوٽيس نه ورتو. ائين محسوس ڪيو ويو ته اهي ڌمڪيون مملڪت خدا داد پاڪستان ۽ ان جي هڪ صوبي سنڌ کي نه پر سمنڊ پار ڪنهن بيواهي ملڪ يا رياست کي ڏنيون ويون هيون. امن جي خواهشمند عوام پوءِ به اعتراض نه ڪيو ۽ ڳالهين جي جاري رهڻ کي بهتر عمل قرار ڏئي اهو زهريلو ڍڪ پري

ورتو. پر معاملو اتي به ختم نه ٿيو، امن لاءِ هلندڙ ڳالهين دوران هر هفتي نه صرف هڙتال ٿيندي رهي، پر جڏهن به حڪومت تي دٻاءُ وجهڻ جي ضرورت محسوس ڪئي وئي ته هر روز جاري رهندڙ قتل عام کي وڌيڪ وسيع ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. سنڌين پنجابين ۽ پٺاڻن کي ٻڌي جي حساب سان ماري نه صرف حڪومت تي دٻاءُ وڌايو ويو پر تشدد کي ”گهرو ويڙهه“ طرف ڌڪڻ جي سازش ڪئي وئي.

ڳالهين دوران ايم ڪيو ايم جي قيادت جو جيڪو به رويو سامهون آيو، تنهن مان اها ڳالهه پڌري ٿي بيٺي ته هو ڪنهن به طرح دليل جي بنياد تي ڏي وٺ ڪرڻ نه ٿا چاهين. هو ڳالهين کي صرف پنهنجي پوزيشن بهتر بنائڻ ۽ پنهنجي دهشتگرد ونگ کي بچائڻ جو هڪ ذريعو سمجهن ٿا. جنهن ڪري ڳالهيون ڪنهن به نتيجي طرف وڌي نه سگهيون آهن. هونئن به هڪ ڳالهه عالمي طور تي مڃيل آهي ته جڏهن به ڪن تڪراري ڌرين ۾ ڳالهين جو عمل شروع ٿيندو آهي ته تحريڪن، احتجاجن، پيچ ڊاهه ۽ خونريزي واري عمل کي اول ٻنجو ڏنو ويندو آهي. ان ئي شرط هيٺ ڳالهيون شروع ٿينديون آهن، پر هتي ته ان جي بلڪل ابتڙ عمل پيو ٿئي. جنهن ڪري عوام اهو پڇڻ جو حق رکي ٿو ته آخرڪار انهن بي نتيجا ڳالهين شروع

ڪرڻ ۾ انهن کي جاري رکڻ جو کھڙو جـواز آهي.

هڪ طـرف ملڪ خلاف عـالمي سـطح تي گلا ۾ خـواري جي پـنـڌي پـاري وئي آهي، مختلـف ملڪن ۾ پاڪســتان، ان جي فــوج، عــدالتن ۾ ســول انتظاميــا خلاف بي بنيــاد پرچار ۾ مظـاهرا ڪيـا پيـا وڃن. ٻـئي طـرف گـــڏيل قـــومن جي اداري، آمريڪـــا، چين، افغانستان سميت هڪ هڪ پاڪستان دشمن پاڙيسري ملڪ کي اڻ سـڌي طـرح مـداخلت ڪرڻ جـا نياپـا موڪليـا پيـا وڃن. مثـان وري دهشـتگردي ذريعي ڪـراچي ۾ رهنـدڙ اصـل ديس ڏٽين سنڌين، پنجـابين، پٺـاڻن ۾ بلـوچن جو منظم قتل عام ڪري معـاملي کي گهـرو ويڙهه ڏانهن ڌڪيو پيو وڃي.

هن ســچي صــورتحال ۾ حڪومــتي ڌر طرفان صرف انتظامي اپاءَ اختيـار ڪـرڻ يـا ڳالهين کي منٿ ميڙ ذريعي جاري رکڻ عوام لاءِ ڪنهن به قسم جو آٿت ۾ ڏي ثـابت نـه ٿـو ٿـئي. رٽـائرڊ جـنرل نصـير اللـه بـابر بـه پـاڻ آزمائي چڪــو آهي، اين ڊي خــان پنهنجي ٽيم سميت عقل ۾ دليل جـا سـپ گهـوڙا ڊوڙائي ٿڪجي پيو آهي. هاڻ ٻڌايو وڃي تـه آخرڪـار هن مصــيبت مــان عــوام جي جنــد ڪــيئن ڇٽندي؟ جيڪڏهن عوام کي ان جـو سربسـتو ۾ اطمينان جوڳو جواب نه مليو تـه پـوءِ خـدا نه ڪري جو مسٽر اجمل دهلويءَ جو گـذريل

ڏينهن وارو دڙڪو سچ ثابت ٿي پوي. چاڪاڻ ته عوام ڪيستائين پاڻ کي ايئن بي يارو مددگار حالت ۾ ڏسڻ ۾ رهڻ جو جوکم برداشت ڪندو. پوءِ چا هڪ منظم دهشتگردي کي منهن ڏيڻ لاءِ عوام دفاعي ڪارروائي ڏانهن مائل نه ٿيندو! اسان انتهائي ڏک ۽ افسوس سان اها ڳالهه ڪرڻ گهرون ٿا ته ڪراچي ۾ دهشتگردي ڪندڙن، پرامن سنڌين، بلوچن، پنجابين ۽ پٺاڻن لاءِ ان ڪانسواءِ ٻي ڪا به واٽ نه ڇڏي آهي ته هو به پنهنجي ”خالص بچاءَ“ لاءِ اهو ڪجهه ڪن، جيڪو هيل تائين هنن برداشت ڪيو آهي. پوءِ صورتحال اها وڃي بيهندي جو هر ماڻهو چيلهه سان پستول ٻڌي گهمندو وتندو. بس ۾ سيٽ حاصل ڪرڻ لاءِ به هٿيار جو سهارو حاصل ڪرڻو پوندو. ماڻهو سڀ ڪم ڪار ڇڏي وتندا انهن عملن جي ذميوار ماڻهن کي ڳوليندا، جن ڪين هٿيار کڻڻ تي مجبور ڪيو آهي. پوءِ پاڻ ته بيروت، سرائيوو ۽ ڪابل کي به مات ڏئي ڇڏيندا سين.

پر ڇا ان سان اجمل دهلويءَ جو سنڌ ورهائڻ وارو خواب پورو ٿي ويندو؟ يا ڪراچيءَ جي اردو ڳالهائيندڙ عوام جون نام نهاد مصيبتون ۽ مشڪلاتون ختم ٿي وينديون؟ اسان سمجهون ٿا ته ائين نه ٿيندو، ان ڳهرو ويڙهه مان وڏ کان وڏ نقصان اردو ڳالهائيندڙن جو ئي ٿيندو. هنن جا مسئلا حل

ٽيڻ بدران نه صرف تمام گهڻا وڌنـدا پـر هـو پــاڻ کي مڪمــل اڪيلــو ڪــري چــوطرف پنهنجن مخــالفن جي تعــداد ۽ اضــافو آڻي ڇڏينـدا. جيڪي تعـداد ۽ طـاقت جي لحـاظ کــان هــر صــورت ۾ ڪــائن وڌيڪ آهن. ان ڪري ايم ڪيـو ايم جيڪـڏهن واقعي پنهنجي اردو ڳالهائيندڙ ووٽرن جي خيرخواهه آهي ته ان کي پنهنجن مطـالبن مڃـرائڻ لاءِ معـاملي کي گهرو ويڙهه ڪـرائڻ طـرف ڌڪڻ بـدران سياسي واٽ اختيار ڪــرڻ گهـرجي. ڇاڪــاڻ ته ان سان نه صـرف سـندن ئي ووٽـرن کي نقصان رسڻ جو انديشو آهي، پـر خـود ملڪ ۾ جمهوريت ۽ جمهوري ادارن جـو وجـود بـه داءَ تي لڳي سگهي ٿو. جنهن سان ڪنهن جو به فائدو نه ٿيندو. عوام دشمن قوتون اهــڙي طرح پنهنجا من پسند مفاد حاصل ڪـرڻ جـو موقعو ته هٿ ڪري وٺنديون، پر ان سان هر نسلي ۽ لساني ڌر سان واسطو رکندڙ عوام سُـک ۽ سـانت کـان محـروم ٿي وينـدو. ان ڪــري حڪــومت سـميت مخــالف ڌر ۽ ٻين مڙني ملڪ ۽ سـنڌ جي گهڻ گهـرين پـارٽين، تنظيمن ۽ انفــرادي ڪـــردار رکنـــدڙ ڌرين ۽ شخصيتن فرض عائد ٿو ٿئي ته هـو ايم ڪيـو ايم طرفان گهرو ويڙهه ڪـرائڻ جي سـازش کي ڪچيءَ ۾ ئي نه صرف اگهاڙو ڪن پر ان کي ناڪام بنائڻ لاءِ گس ۽ طريقا ڳولي لهن. ڇاڪاڻ ته هي صرف سنڌ جو معاملو نــاهي،

پر ان سان پاڪستان جي قسمت به لاڳاپيــل
آهي. خدا نه ڪري ته ملڪ جا دشــمن عــوام
ڪي ويڙهائڻ ۽ نه ڪٿنڌڙ تشدد کي جنم ڏيڻ ۾
ڪامياب بنجي وڃن.

(چپيل، روزاني عوامي آواز، 1 آڪٽوبر
1995ع)

✶✶✶

اڪين ۾ قيد ٿي ويل شهر جي ڪهاڻي

ڪـــراچي، جيڪـــو اڄ ڪالهـــه ”شـــهر
خموشــان“ طــور ڏاڍي اهميت مــاٽي چڪــو
آهي. ان جـــا ڏينهن ۽ راتيـــون هـــر گذرنـــدڙ

گهڙيءَ سان وڌيڪ اذيت ناڪ بڻجنديون پيون وڃن. شهر کي دوزخ جون اماڙيون بچائيندڙ آرام □ آهن. حڪمران به چون ٿا ته روشنين واري اڳوڻي شهر جون رونقون موٽي رهيون آهن، حالتون ڪجهه قدر سڌريون آهن □ انهن جي بهتري جي اجا به اميد موجود آهي. پر منهنجي شهر جا ماڻهو ايذا ته گهايل آهن، جو هنن کي سڪڻا آسرا به سيني □ بڙڇيون بڻجي رتورت ڪري رهيا آهن. ماڻهو هن آزاريندڙ صورتحال جا ايذا ته هيراڪ بڻجي ويا آهن، جو جنهن ڏينهن ڪا خوفناڪ خبر ذهنن سان نه ٽڪرائبي آهي يا جنهن هفتي هڪ به ڏينهن ڪاروبار بند نه ٿيندو آهي ته ويچارا ماڻهو! اباڻڪا بڻجي پوندا آهن. ننڍڙي واقعي تي به دڪانن جا شٽر هيٺ ٿيڻ شروع ٿيندا آهن □ رستن تان سواريون غائب ٿيڻ لڳنديون آهن. هن ٻهڪندڙ □ ڇهڪندڙ شهر جا ماڻهو ايترا ته ماٺ ٿي ويا آهن، جو رستي هلندي يا گاڏين □ سفر ڪندي هڪ ٻئي سان ڪنهن مسئلي تي بحث ڪرڻ ته ڇا، پر سيٽ حاصل ڪرڻ لاءِ به اشارن جو سهارو وٺندا آهن. ائين لڳندو آهي ته ڪنهن پيئڻ بلا سندن ساهه ڦوڪي ڇڏيو هجي □ بي جان بت روبوٽ وانگر چرپر ڪندا رهندا هجن. ماٺ جي هن ننگر □ جيڪڏهن ڪا شيءِ چرپر □ هوندي آهي ته اها صرف بندوق جي نالي ئي هوندي آهي. جيڪا پنهنجي آواز سان

هن شـهر جي زنـدگي جي علامت بڻجي وئي آهي.

مان ڪراچيءَ جـو شـهري آهيـان، مـان پنجابي به آهيان، سنڌي بـه آهيـان، مـون کي پناڻ، بلوچ ۽ اردو ڳالهائيندڙ بـه سـڏيندا آهن. منهنجي ڪهاڻي ايڏي گهڻي پراڻي به ڪانهي. چار پنج سال اڳ جي ڳالهه آهي. جو منهنجي جسـم کي ٽڪـر ٽڪـر ڪيـو ويـو. واري واري سـان هـر ٽڪـر کي ڦٽڪـايو ويـو، چچريـو ۽ چيچلايـــو ويـــو. ڪـــڏهن مـــون کي پنجـــابي سمجهي ماريو ويو، ڪڏهن سـنڌي سـمجهي ڪُنو ويو. ڪڏهن پناڻ ۽ بلـوچ قـرار ڏئي لتن هيٺان لتاڙيو ويو. مون کي ڳيـا ڳيـا ڪـرڻ لاءِ اهڙي ته ڪـاتي اسـتعمال ڪـئي وئي جـو ان کي ڳنڍڻ ۽ ٽاڪڻ لاءِ ڪو سرجن ئي پيدا نـه ٿيو آهي. مان ٽڪر ٽڪـر ٿيـل شـهري پنهنجـو ئي لاش کلهن تي کـــڻي پنهنجي ســـڃاڻپ تلاش ڪنـــدو رهيس. پـــر ڪوبـــه مـــون کي پنهنجي سـڃاڻپ واپس ڏيـاري نـه سـگهيو. منهنجي ڳيا ڳيا ٿيـل لاش جـا ٽڪـرا ٻـورين ۾ بنـد ڪـري سـنڌ جي ٻهـراڙين ۽ پنجـاب جي ڪيتن ڏانهن روانو ڪيا ويا. رت ٿيلهين ۾ پـري سـرحد ۽ بلوچسـتان روانـو ڪيـو ويـو. پـر منهنجـو روح هن شـهر جي گهـٽين ۾ پنهنجي سڃاڻپ حاصل ڪرڻ لاءِ ڀٽڪندو رهيو.

منهنجـو روح ايـڏو تـه خـوفزده ٿي ويـو آهي. جو بس ۾ سـيٽ تي ويـٺـل مـاڻهوءَ جي

پاسو بدلائڻ تي بـه چـرکي پـوي ٿـو. ان جي هٿ ۾ خنجر، ٽي ٽي پستول يا هينـڊ بم تلاش ڪري ٿو. پر نااميد ٿيڻ کان پوءِ پنهنجي سفر جي سـاٿيءَ جي اکين ۾ بـه خـوف کي ليٽـا پائيندو ڏسي شرمسار ٿي وڃي ٿو. هـو مـون کان خوفزده آهي ۽ مان هن جي وجـود کـان ڊنل آهيان.....! هو بس ۾ چڙهن ٿا، هنن جي هٿن ۾ خنجــر ۽ ٽي ٽي پســتول آهن. جيــئرا جاڳنـدا مـاڻهو سـراپجي وڃن ٿـا، ڪـو ڪنهن ڏانهن نه ٿو نهـاري، سـڀ خـاموش آهن. هـر ڪـو پنهنجي واري جـو منتظـر آهي. بت بڻجي ويل ماڻهن جا کيسا خـالي ۽ ٻـانهون ٻُسـيون ٿي وڃن ٿيون. هو هليـا وڃن ٿـا. مـاڻهو مـاٺ آهن. زنـــدگي روان دوان نظـــر پـــئي اچي. چاڪـاڻ تـه هي ڪـراچيءَ جي قـديم وسـتي ليـاري آهي. جنهن کي هن شـهر جي مـاءُ بـه چيو ويندو آهي.

منهنجو زخميل روح لياقت آباد ۽ نـاظم آباد جي شاهي رستن تي سـفر ڪـري رهيـو آهي. بســن ۽ ويئــل، ڪــارن ۽ ٽيڪســين ۾ ڊوڙندڙ ۽ ساهه منجهايو پيادل هلنــدڙ پنهنجن ئي پاڇن کان ڊنل آهن. ڪير ڪنهن کي نه ٿو سـڃاڻي، ڪـير ڪنهن سـان ڳالهـائڻ لاءِ تيـار ناهي. ڪليل ۽ ڪشادين فٽ پاٿن وارو علائقو پنهنجن ئي ماڻهن جو ويري بڻجي ويو آهي. اڌ رات تائين روشن رهندڙ بازارون شـام ٿينـدي ئي ويــران ٿيڻ لڳن ٿيــون. مــاڻهو ڊوڙنــدي

ٻوڙندي گهرن اندر بند ٿي رهيا آهن. گهٽيون واسينگ بڻجي ڪائڻ اچن ٿيون. ماڻهو گهرن اندر بند هوندي به رنڌڻي ۾ گلاس ڪرڻ سان سراپجي وڃن ٿا. گولين جي نڪائن تي اکيون پٽرائجي وڃن ٿيون. اوچتو منهنجي بس آڏو پيلي ٽيڪسي بيهي ٿي. چار ڄڻا ڪلاشنڪوفون تاڻي بس ۾ ڏوڪي پون ٿا. سنڌي اٿي بيهن، ٻيا ويهي رهن...... نه نه پنجابي ۽ بلوچ به اٿي بيهن. ڪوڙ ڳالهائندڙ ڪي موت جي ننڊ سمهاري ڇڏيندا سين. ٿي ڄڻا ڪنبجي وڃن ٿا. منهنجو بي چين روح انهن جي اکين ۾ نهاري ٿو. شڪليون به ساڳيون آهن، اکين جي چمڪ ۾ به ڪو فرق نظر نه ٿو اچي. ماڻهن جا ساهه مٺ ۾ آهن. هر ڪو پنهنجي دل جي ڌڙڪن ڪان به خوفزده ٿي ويو آهي. بس ۾ باقي بچي ويل ماڻهن جي منهن تي نه ته ڪاوڙ ۽ ڪروڌ نظر ٿو اچي نه وري شرمساري ڪان ڪنڌ ئي جهڪن ٿا، جذبن ۽ احساسن ڪان عاري ماڻهو سفر جاري رکن ٿا. هي پاڻ کي مهذب ۽ باشعور سڏائيندڙ ترقي يافته ماڻهن جو علائقو آهي.

ڪجي گرائونڊ پرسان پٽڪندڙ روحن جو ميڙ متل آهي. منهنجو روح به اُن ميڙ ۾ شامل ٿي وڃي ٿو. رات جو پويون پهر آهي. روحن جي هن ميڙ ۾ ڪجهه نون مهمانن جو اضافو ٿيڻو آهي. نڪاءَ ٿين ٿا. اونداهيءَ جو

سينو چيريندڙ گوليون آسمان ڏانهن اڏام ڪن
ٿيون. ٻه ٽي ڪارون گرائونڊ جي پر واري
گهٽي ۾ بيهن ٿيون. اڪين تي پٽيون ٻڌل ۽
هٿ پويان جڪڙيل ٻي ساها ماڻهو لاٿا وڃن
ٿا. اسان جا روح نون ايندڙ مهمانن جو
استقبال ڪن ٿا. نون مهمانن کي اسان جي
قافلي ڏانهن روانو ڪرڻ کان اڳ هڪ کوٺي
۾ جمع ڪيو وڃي ٿو. کوٺيءَ جي پٽين تي
رت جا نشان لڳل آهن ڇت ۾ ڦاسي ڏيڻ جا
رسا لڙڪي رهيا آهن. پٽين ۾ ڪل هٽي
ماڻهن کي جانورن وانگر ٻڌڻ جا بندوبست
ٿيل آهن. نوان مهمان به ساڳي طرح جڪڙيا
وڃن ٿا. هن جو هٿ وڍيو پيو وڃي. هڪ
بليڪ ٽائيگر رڙ ڪري ٿو هي پنجابي آهي،
هڪ هڪ عضوو ڪري وڍيوس پوءِ ڇيخون
آسمان ڏانهن بلند ٿين ٿيون. فضا سوڳوار
بڻجي وڃي ٿي. هر عضوي ڪٽجڻ تي چنڊ
ماتم ڪرڻ لڳي ٿو. تارن جي اکين مان لڙڪ
وهي هلن ٿا. اسان نئين مهمان جي آجيان
جي تيارين ۾ آهيون. هڪ ڇٽي کي ڦاسي
ڏني وڃي ٿي، ڪنڌ ۾ ڦاهو وجهڻ کان اڳ
سندس ننهن ڇڪي ڪڍيا وڃن ٿا. عضوا پڳا
وڃن ٿا. عرش اوچنگارون ڏئي روئي پوي ٿو.
ثابت ۽ ٽڪرا ٽڪرا ٿيل لاش بنگلاديش جي
سٽيءَ ۾ نهيل ٻورين ۾ بند ڪري ڪجي
گرائونڊ جي ڪليل پٽ ۾ ترقي يافته ۽
باشعور ماڻهن جي وستي گلبهار ۾ لياقت

آباد جي رستن تي اڇلايا وڃن ٿا. اسان پنهنجي قافلي ۾ شامل ٿيندڙ نون مهمانن جي منهن ۾ نهاريون ٿا. هو نه پنجابي لڳن ٿا، نه سندن چهري تي سنڌي، بلوچ يا پٺاڻ جو لفظ اُڪريل آهي. هو سڀ اشرف المخلوقات انسان ئي نظر اچي رهيا آهن.

اسان جا پٽڪيل روح انبوهه جي شڪل ۾ رستن تي نڪري پون ٿا. هيسيل، هراسيل، ڇرڪيل ماڻهو ايڏا ته بي خبر بڻجي ويا آهن، جو هو پنهنجي ئي عزيزن ۾ دوستن کي نه ٿا سڃاڻين. هو اوچتو پرسان موٽر سائيڪل يا ڪار بيهڻ تي به ڇرڪي پڳهر ۾ وهنجي وڃن ٿا. ڦٽاڪي يا ٽائر ڦاٽڻ جو آواز تي به سندن ساهه لُڪي ۾ اٽڪي پوي ٿو. اسان جا پٽڪيل روح ايڏي سينٽر ٽاور آڏو قطار ٺاهي بيٺا آهن. جتي اسان جي قافلي ۾ شامل ٿيندڙ وڏيڪ 15 ماڻهن جو آڌر ڀاءُ ڪرڻو آهي. سرائيڪي ديس جي منڙن ماڻهن، بابا بُلي شاهه جي وارثن کي گلي لڳائڻو آهي. اسان جا ويڳاڻا روح لاش ڪٽي ايندڙ، انهن کي گاڏين مان لاهيندڙ ۾ ميڙاڪا ڪري ڏسندڙ ماڻهن جي اکين ۾ جهاتي پائن ٿا. اڙي، هي ڏوڻ وانگر ساهه ڪٽندڙ ماڻهن جون اکيون ته هڪ هنڌ بيهجي ويون آهن. جيئرن جاڳندن ماڻهن جو ڏيک ڏيندڙن جا ساهه ته پرواز تي چڪا آهن. هي ته هڪ ٻئي کان اهو به پڇي نه ٿا سگهن ته هنن کي ڪنهن ماريو آهي.

هنن پورهيو ڪندڙ پيرن اگهاڙن جو ڏوهه کهڙو هو. هي ماڻهو صرف لاش ڍوئيندڙ ۾ قبرون کوٽيندڙ ڇو بڻجي ويا آهن؟ اسان جا اباڻڪا بڻجي ويل روح هڪ ٻئي کان اکين ئي اکين ۾ سوال ڪن ٿا. اوچتو اسان جي وچ ۾ 6 سالن جي معصوم ٻالڪ جو روح اچي ڦهڪو ڪري ٿو. جنهن کي اغوا ڪرڻ کانپوءِ تشدد ڪري سندس ئي شلوار سان ڦاهو ڏئي ماريو ويو آهي. سندس ٻي جان جسم کي 10 رپين جي ٻوري ۾ بند ڪرڻ بدران پکين ۾ جانورن جي ڪاج ٿيڻ لاءِ قبرستان ۾ اڇلايو ويو آهي. هي 6 سالن جو ٻالڪ منهنجو پٽ آهي، هڪ روح زور سان زمين تي ڪرندي رڙ ڪري ٿو. هي ٻالڪ منهنجي جگر جو ٽڪرو آهي. فضا مان آواز بلند ٿئي ٿو. اسان سڀ پنهنجي ئي جگر جي ٽڪري کي ڪلهن تي کڻي سندس قاتل تلاش ڪرڻ لاءِ نڪري پئون ٿا.

(ڇپيل روزاني عوامي اواز ڪراچي 7 نومبر 1995ع)

✶✶✶

سنڌ اندر وهندڙ رت ۾ فرق

سنڌ جي گاديءَ واري شهر ڪراچيءَ ۾ گذريل ڪجهه مهينن اندر اهڙو ڪو سپاڳو ڏينهن مشڪل ملندو، جنهن ڏينهن ڪي پنج ڏهه ماڻهو نه ماريا ويا هجن. هاڻ ته بي گناهه شهرين جي موت جون خبرون پنهنجي اهميت به وڃائي ويٺيون آهن. ڪنهن وڏي واقعي کان سواءِ ڪو ماڻهو انن ڏهن موتن واري خبر کي پڙهڻ لائق به نه سمجهندو آهي. انهن خبرن جي اهميت، هيبت ۾ خوفناڪي صرف انهن ماڻهن لاءِ باقي رهجي وئي آهي، جن جا ڪونڌر پٽ، للهنگ پائر ۾ جيون ساٿي واٽ ويندي ماريا ويندا آهن. اُهي بدنصيب ئي اسپتالن جي مڙده خانن ۾ ايڏي جي سرد خانن جا چڪر ڪاٽيندا آهن، جن جا جگر جا ٽڪرا گهر نه پهچندا آهن.

هي صورتحال صرف هن بدنصيب شهر ۾ موجود ڪانهي، پر ان کان ٿوري جهڪي بدليل انداز ۾ منهنجي واهڻ ۾ وستين ۾ به ساڳين وحشتن سان موجود آهي. اتي به ڌاڙيلن هٿان عام شهري ماريا ويندا آهن. پوليس وارا ڌاڙيلن جي گولين جو ڪاج ٻڌجندا

آهن. عام شهري ڏاڙيلن ۽ پوليس جي ٻتي ڏاڍ ۽ ڏهڪاءَ جو شڪار ٿيندا آهن. اهي وارداتون هر روز نه ته هفتي وار ضرور پيون ورجائبيون آهن. ڪٿي عام شهري ته ڪٿي وري پوليس وارا پنهنجن پونئيرن کي جدائي جو درد ڏئي ويندا آهن. پريا پاڳيا گهر اجڙي ويندا آهن. خاندان بي سهارا بڻجي ويندا آهن. رت ڪٿي گهڻو، ڪٿي ٿورو، وهندو ضرور رهندو آهي. پر منهنجي ديس ۾ وهندڙ رت ۾ ساڳيو رنگ ۽ خوشبوءَ هجڻ جي باوجود ڏاڍو فرق اچي ويو آهي. ساڳيا منهن مهانڊا رکندڙ شهرين جي موت ڪان پوءِ انهن تي افسوس ڪرڻ جا انداز بدلجي ويا آهن. ڏهاڳ جا ڏکَ سهندڙ ونين، وڇوڙي جا عذاب ڀوڳيندڙ مائرن، ڀائرن، ڀينرن کي دلداري ڏيڻ ۽ سندن ڏک گهٽائڻ جا طريقا تبديل ٿي ويا آهن. شايد گولي جي ٻوليءَ ۾ ڪو فرق اچي ويو آهي يا وري ان کي هلائيندڙ هٿن جي چرپر ۾ ڪا تبديلي آهي، نه ته رت ڪٿي به وهي، ڪيئن به وهي، ڪير به وهائي، ان متعلق راءِ ۽ عمل ۾ فرق ڏاڍو عجيب ۽ اچرج جوڳو نظر اچي ٿو.

منهنجي وطن جي ”شهر خموشان“ ۾ دهشتگردن هٿان ماريل ماڻهن ۾ به فرق ڪيو وڃي ٿو. هيءُ عام شهري جو لاش آهي، هيءُ پوليس واري جو ميت آهي، هيءُ پوليس آفيسر جو مڙهه آهي. سيني سان

الڳ الڳ ورثاءُ ڪرڻو آهي. سندن وارثن ۾ به سندو وجهڻو آهي. ڪنهن جي لاش کي سرڪاري اعزاز سان ڪٽائي وڃي، ڪنهن کي ايڏي جي ايمبولينس جي حوالي ڪجي، ڪنهن کي ڏڪويل، ڦريل ۽ لٽيل پيرين اگهاڙن وارثن جي جهولي ۾ وجهجي، ڪهڙي متاثر خاندان کي امداد ڏيڻ لاءِ 5 لک ڏجن، ڪنهن کي 2 لک ملڻ گهرجن، ڪنهن جي نصيب ۾ هڪ لک جو چيڪ لکي ڇڏجي. اهو سڀ ڪجهه، جنهن کي ماڻهوءَ جي مان ۽ مرتبي ۾ فرق سان پيٽ ڪجي يا ڏڪويل خاندانن جي ڇچريل دلين تي لوڻ ٻرڪڻ جو نالو ڏجي. منهنجا پنهنجا، منهنجي عوام جا چونڊيل حڪمران ڪري رهيا آهن.

قصو صرف اتي دنگ نه ٿو ٿئي. منهنجي ڀهراڙين ۾، ڳوٺن ۾ واهڻن ۾، سڪرنڊ ۾ لاڙڪاڻي ۾ ڏاڙيلن هٿان موت جي منهن ۾ ويندڙن لاءِ ته ڪو دعا جا سڪٽا هٿ کڻڻ لاءِ به تيار ڪونهي. ڪو ايڏي به ڪونهي جو ڪفن جا 3 وال ڪپڙو ئي ڏئي. متاثر خاندانن جي مالي مدد ڪرڻ ته ڇا پر ڪو سندن مٿي تي هٿ رکڻ وارو به ڪونهي. ماڻهو ماريا وڃن ٿا، گهر اجڙي وڃن ٿا. خاندانن جو تاجي پيٽو تباهه ٿي وڃي ٿو. پر مارييندڙ هٿن ۾ فرق هجڻ ڪري ساڻن اهو ورتاءُ نه ٿو ڪيو وڃي، جيڪو منهنجي سنڌ جي گادي واري شهر ۾ ٿي رهيو آهي.

حڪمرانن طرفان ڀهراڙين ڌاڙيلن ڦورن
هٿان مـوت جي منهن وينـدڙن لاءِ ڪــو بـه
معاوضو ڏيڻ جو فيصلو نه ٿو ٿئي. ڇاڪاڻ ته
ڌاڙيل ڳوناٺا حڪومت جو مسئلو ناهن. هـو
قومي مسئلي واري زمري نه ٿـا اچن. هي
سڀ ڪجهه هنن جو پنهنجـو خـالص انـدروني
معاملو آهي. جنهن سان سـرڪار کي ڪوبـه
سروڪار ڪونهي.
عام ماڻهن کي ته ڇـڏيو پـر پـوليس جـا
سپاهه، جيڪي ڌاڙيلن سان مقـابلن ماريـا
وڃن ٿـا. تن جي اهميت سـاڳي عهـدي جي
باوجود ڪراچيءَ قتل ٿيندڙ جـوانن جيـتري
نه ٿي ڄڙي. هنن لاءِ ساڳيا اعزاز معاوضـا
ڏيڻ لاءِ قــانون جي آڏو ڪــاردار تــارون اچي
وڃن ٿيون. جن کي اورانگهڻ سان اسان جـا
اصول قاعدا قانون زخمي ٿيڻ جو انديشــو
آهي. هڪ هنـڌ قـومي سـلامتيءَ جـو سـوال
آهي، ٻئي هنڌ رڳو ننڍي پئمـاني تي بـدامنيءَ
جـو مسـئلو آهي. ان ڪري مارينـدڙ هٿن
مارجندڙ جيئرن جاڳندن ماڻهن فرق ڪــرڻ
لازمي آهي. ان تي اعتراض ڪندڙ ڪنهن بـه
طـــرح ملڪ جي اســتحڪام، امن امـــان
ترقيءَ جا سڄڻ ٿي نه ٿا سگهن، ڇاڪاڻ تــه
هـو سـنڌ وهنـدڙ رت فـرق ڪـرڻ کـان
قاصر آهن.
شل ايئن نه ٿـئي جـو مـاڻهو مـرڻ کـان
اڳ مرڻ واري جاءِ مارڻ واري هٿ متعلق

اڳوات فيصلو ڪرڻ تي مجبور ٿي پون.

(چپيل، روزاني عوامي آواز ڪراچي، 21 نومبر 1995)

✶✶✶

سنڌي ۾ اردو ڳالهائيندڙن ۾ پنهنجائپ وڌڻ گهرجي

سنڌ ۾ رهندڙ هڪ لساني گروهه ڪجهه ڏينهن کان سنڌي ٻولي خلاف خاموش جنگ شروع ڪري ڏني آهي، سنڌي ٻولي جي بنيادي حقن کان انحراف ڪيو پيو وڃي، هونئن ته پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ سنڌي ٻولي کي اهي حق نه ڏنا ويا جيڪي برطانوي قبضي دوران به ان کي ميسر هيا، برطانوي دور ۾ سنڌي سنڌ جي واحد سرڪاري زبان هئي، جيڪا هر قسم جي سرڪاري لکپڙهه، تعليمي ادارن سميت هرهنڌ رائج هئي. سنڌ ۾ برطانوي گوري سميت هر مقرر ٿيندڙ آفيسر لاءِ اهو لازم

قرارِ ڏنل هو ته هو سنڌي ٻولي سکي ۽ اهڙو امتحان پاس ڪري. پر بعد ۾ پاڪستان ٺهڻ بعد انهن قانونن جي انحرافي ڪئي وئي. سنڌ جي شهرن مان سنڌي ٻوليءَ کي هڪ سازش هيٺ نيڪالي ڏني وئي. ٻهريان ته اردوءَ کي پاڪستان جي واحد قومي ٻولي قرارِ ڏنو ويو. بعد ۾ بنگالين طرفان سخت احتجاج بعد بنگاليءَ کي به پاڪستان جي قومي ٻولي قرارِ ڏنو ويو. جڏهن ته اولهه پاڪستان جي اصلوڪين قومن سنڌين، پنجابين، پٺاڻن ۽ بلوچن جي ٻولين کي قومي ٻولي جو درجو نه ڏنو ويو.

پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ پارت کان لڏي آيل لساني گروهه، اڌ صدي کان به وڌو عرصو گذرڻ باوجود سنڌ ۾ پنهنجي الڳ سڃاڻپ برقرار رکڻ تي نه فقط بضد آهي پر هو ثقافتي ۽ لساني شاونزم جو شڪار ٿيندي هتان جي قديم ۽ اصلي رهواسين ۽ انهن جي قومي وجود مٿان حاوي ٿڄڻ جي ڪوشش ۾ مصروف آهي. هو پنهنجي هندستاني ٻولي اردو کي ترقي ڏيارڻ جي نانءُ تي ٻين پاڪستان جي قومي ٻولين جي وجود کي منڌيئڙو ڏيڻ جي حد تائين وڃڻ لاءِ تيار ٿي وڃي ٿو. خود ان ئي ثقافتي گروهه جي اثر رسوخ هيٺ هتان جون اصلي وطني ٻوليون پنجابي، سنڌي، بلوچي، پشتو ۽ سرائڪي پنهنجي اها منزل نه ماٽي سگهيون

آهن، يا اها ترقي نه ڪري سگهيون آهن، جيڪو سندن حق آهي.

اڄ جڏهن سنڌ □ سنڌي □ اردو ڳالهائيندڙن منجهه ويجهڙائپ وڌي رهي آهي، ان وقت ٻيهر ٻولي واري مسئلي کي کڙو ڪري سنڌ منجهه محبتن جي ماحول کي تيلي ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي. 1972ع □ جڏهن سنڌ اسيمبلي □ ٻوليءَ وارو بل آندو ويو هو ته ان وقت شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي حڪومت پنهنجين ڪمزورين سبب اردو ڳالهائيندڙ ڪامورا شاهيءَ جي اثر □ رسوخ هيٺ سنڌي ٻوليءَ کي نه فقط پاڪستان جي قومي ٻوليءَ جو درجو نه ڏياريو پر سنڌ کي به ٻن ٻولين وارو صوبو قرار ڏنو ويو. هي نفرتن جي باهه ان وقت کان شروع ٿيل آهي. جنهن وقت سنڌ اسيمبلي جي واضح اڪثريت سنڌي ٻوليءَ کي سنڌ جي واحد سرڪاري زبان قرار ڏيڻ جو ٺهراءُ منظور ڪيو هو ته ان تي ان ئي وقت عمل ڪرايو وڃي ها، پر مرڪزي حڪومت سنڌ اسيمبلي جي ٺهراءُ تي عمل ڪرائڻ بدران سنڌ کي ٻن ٻولين يعني سنڌي □ اردو ٻولي وارو صوبو قرار ڏياري سنڌ جي قومي تشخص کي هاڃو رسايو، جنهن جو اڄ به اسان ڪيتو لوڙي رهيا آهيون.

هن وقت تاريخ جي تسلسل هيٺ سنڌ جو قومي تشخص اجاگر ٿي رهيو آهي،

ننڍيون ننڍيون ثقافتي اقليتون سنڌي قوم منجهه تاريخي ضرورت هيٺ ضم ٿي رهيون آهن، اهو عمل ڏگهي تاريخي تسلسل جو نتيجو آهي. ڇاڪاڻ ته جڏهن به قومن جي تشڪيل ٿيندو آهي ته ننڍا ننڍا ثقافتي ۽ لساني گروهه ان خطي جي وڏي ثقافتي گروهه يا قوميت ۾ ضم ٿيڻ شروع ٿيندا آهن، ان ئي تسلسل هيٺ پاڪستان ٺهڻ کان اڳ يا پوءِ جيڪي به غير سنڌي لساني گروهه سنڌ ۾ آباد ٿيا، اهي وقت گذرڻ سان هن قوم منجهه ضم ٿيڻ لڳا ۽ ان جي ٻوليءَ ۽ ڪلچر کي قبول ڪري ورتو. جن ۾ خاص ڪري بلوچ نسل ۽ بعد ۾ پنجابي برادري اهڙا ثقافتي گروهه يا اقليتون هيون، جيڪي سنڌي قوم منجهه تيزي سان ضم ٿيڻ لڳيون ۽ اهو عمل اڄ به جاري آهي. جڏهن ته گذريل ڪجهه صدين اندر هتي جيڪي فاتح گروهه آيا سي به وقت گذرڻ سان سنڌي قوم جو حصو ٿي ويا. جن ۾ ارغون، ترخان، پٺاڻ ۽ ايراني اهم جاءِ والارين ٿا. پٺاڻ دراني، مغل ۽ ان قسم جون ٻيون برادريون اڄ به ائين ئي سنڌي قوم جو اڻ ٽٽ حصو آهن، جيئن سيد، رند، مگسي ۽ ٻيون برادريون سنڌ جي قومي وجود سان سلهاڙيل آهن.

هاڻي جڏهن سنڌ ۾ سنڌي قوم جو تشخص تاريخي تسلسل هيٺ سگهارو ۽

جٽادار ٿي رهيو آهي ته ان کي هر سطح تي نه فقط تسليم ڪيو وڃي پر ان عمل کي وڌيڪ هٿي ڏني وڃي.

هاڻ جڏهن هڪ لساني گروپ 1972ع واري سنڌي ٻولي ايڪٽ کي پيهر بحث هيٺ آڻڻ جي ڳالهه ڪئي آهي، ته ان وقت اسان سنڌ واسي پنهنجو پراڻو جائز مطالبو دهرائيندي حڪومت کان گهر ٿا ڪريون ته آئين جي ٻولين واري ايڪٽ ۾ ترميم ڪري سنڌي ٻولي کي قومي ۽ سنڌ جي واحد سرڪاري زبان جو درجو ڏنو وڃي ۽ ان کي سرڪاري سطح تي اهي مڙئي سهولتون ڏنيون وڃن، جن جي اها اهل آهي. ڇو جو حڪومت ڪيتري وقت کان هڪ مخصوص طبقي جي غلط ۽ گمراهه ڪن پروپيگنڊا جي اثر هيٺ اچي سنڌي ٻوليءَ جي جائز حقن ۾ گهرن کي نظر انداز ڪندي رهي آهي، جڏهن ته سنڌي پاڪستان جي واحد ترقي يافته ۽ شاهوڪار زبان آهي، جيڪا پاڪستان جو 4 ڪروڙ عوام ڳالهائي ۽ سمجهي سگهي ٿو. جيڪا سنڌ جي 80 سيڪڙو عوام جي زبان آهي، ٻيو ته ٺهيو پر 1973ع جي آئين هيٺ سنڌي ٻولي کي جيڪي حق مليل هئا، سي به حڪومت هڪ مخصوص اقليت کي خوش ڪرڻ لاءِ نه ڏنا آهن ۽ هميشه ان کي نظرانداز ڪرڻ واري پاليسي تي عمل ڪيو آهي.

حقيقت ۾ سنڌي ٻولي، ايترا حق پنهنجي ڌرتيءَ تي به نه ماڻي سگهي آهي، جيترا کيس سندس اهميت ۽ افاديت تسليم ڪندي ٻاهر پرڏيهه ۾ مليا آهن. دنيا جي انصاف پسند ملڪن سنڌي ٻوليءَ جي قدر ۽ قيمت کي تسليم ڪندي، سنڌي ماڻهن جي جذبن ۽ امنگن جو احترام ڪندي سنڌي ٻوليءَ کي بهتر سهوليتون ڏنيون آهن. اسان جي پاڙيسري ملڪ هندستان جتي صرف 50 کان 60 لک سنڌي رهندڙ آهن، اتي سنڌي ٻوليءَ کي هندستان جي قديم ٻولي تسليم ڪيو ويو آهي. (هندستان ۾ سنڌي سميت 16 قومي ٻوليون قرار ڏنل آهن.) بمبئي، نئين دهلي ۽ ڪڇ ڀڄ جي ريڊئي ۽ ٽي وي تان جهجهي انداز ۾ سنڌي پروگرام ايندا آهن. اتي سنڌي ميڊيم اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ سنڌي ٻوليءَ جا ڌار شعبا قائم ڪيل آهن.

هندستان ته ڇڏيو پر انڊونيشيا، هانگ ڪانگ، ملايا، سنگاپور ۽ ٿائيلينڊ ۾ سنڌي پروگرام ريڊيو ۽ ٽي وي تان پيش ڪيا ويندا آهن ۽ انهن ملڪن ۾ سنڌي ٻارڙن لاءِ سرڪاري سطح تي پنهنجي مادري ٻوليءَ ۾ تعليم وٺڻ لاءِ اسڪول کليل آهن. پر ٻئي طرف سنڌي ٻوليءَ کي پنهنجي ماتر ڀومي (جنم هنڌ) ۾ سرڪاري ريڊيو ۽ ٽي وي تي جائز حصو نه ٿو ملي. ڪراچي، سنڌ جي

گاديءَ واري شهر ۾ سنڌي اسڪول ۽ ڪاليج ناهن، زندگيءَ جي هر شعبي مان سنڌي ٻوليءَ کي نيڪالي ڏني پئي وڃي. اخبارن، رسالن، ۽ ڪتابن مٿان عتاب نازل آهي. سنڌي ٻوليءَ جي واڌاري لاءِ ٿيندڙ هر ڪوشش کي مشڪوڪ نظرن سان ڏٺو وڃي ٿو.

ٿيڻ ته ائين ڪپندو هو ته سنڌ ۾ ريڊيو ۽ ٽي وي توڙي ٻين سرڪاري توڙي خانگي نشري ۽ اشاعتي ادارن ۾ سنڌيءَ جو 90 سيڪڙو عمل دخل هجي ها ۽ پنجاب جتي 3 لک سنڌي ڳالهائيندڙ، بلوچستان جتي 8 لک سنڌي ڳالهائيندڙ رهن ٿا، اتي سنڌي ۾ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ مرڪزي سرڪار تناسب جي حساب سان سنڌي ميڊيم تعليمي ادارا کولي ها ۽ اتي جي نشرياتي ۽ اشاعتي ادارن ۾ سنڌي ٻوليءَ کي تناسب جي حساب سان جڳهه ملڻ گهرجي ها. جڏهن ته دنيا جي ڪن ملڪن ۾ جتي هزارن ۾ سون جي تعداد ۾ سنڌي رهن ٿا، اتي به انهن کي پنهنجي مادري ٻوليءَ ۾ تعليم پرائڻ ۽ پنهنجي ٻولي ۾ ريڊيو ۽ ٽي وي تان پروگرام ڏسڻ ۽ ٻڌڻ جو موقعو ملي ٿو. آل انڊيا ريڊيو جي هڪ معلوماتي پروگرام موجب دنيا جي 78 ملڪن ۾ سنڌي زبان جا پروگرام ريڊيو ۽ ٽي وي تان نشر ٿين ٿا.

ان صورت ۾ اسان پڇڻ گهرون ٿا ته

جتي 4 ڪروڙ سنڌي ڳالهائيندڙ آهن ۽ جيڪو ديس سنڌي ٻوليءَ جو وطن آهي، اتي سنڌي زبان سان اها ٻه اکيائي ڇو ٿي ڪئي وڃي؟

سنڌي زبان سان تعصب رکندڙ ڌرين کي ماضيءَ مان سبق پرائڻ گهرجي ۽ کين هاڻ پنهنجي مستقبل تي ويچار ڪندي پرامن ۽ عزت واري ان فيصلي کي قبول ڪرڻ گهرجي ته سنڌي ٻوليءَ جو سنڌ پيدائشي وطن آهي ۽ هوءَ ئي هن وطن جي واحد نمائنده ٻولي آهي. هنن کي ڪڙي منهن ٻه سنڌ جي واحد لساني ۽ ثقافتي حيثيت کي تسليم ڪرڻو پوندو. سنڌي ٻوليءَ جون پاڙون هن ڌرتيءَ جي پاتال ۽ ڪتل آهن ۽ جيڪا ٻه ڌر ان کي اکيڙڻ جي ڪوشش ڪندي سا پاڻ نقصان هيٺ ايندي. پاڻ هتان جي اصل وارث ٻوليءَ سان ٽڪراءَ جو شڪار ٿي تباهه ۽ برباد ٿي ويندي. ڇو جو سنڌي ٻولي هزارين سالن کان هتي ٻاهران ايندڙ قومن جي زبانن سان منهان منهن ٿيندي ۽ ڌارين قومن جي ثقافتي ۽ لساني شاونزم جو مقابلو ڪندي، هن منزل تي پهتي آهي. جتي ڪيس ڪابه طاقت نه مٽائي سگهي ٿي ۽ نه نظرانداز ڪري سگهي ٿي.

اسان سنڌ جا 90 سيڪڙو سنڌي ڳالهائيندڙ ۽ سمجهندڙ سرڪار کان گهر ٿا ڪريون ته:

- سنڌي ٻوليءَ کي پاڪستان جي قومي ۽ سنڌ جي واحد صوبائي زبان تسليم ڪيو وڃي ۽ ان کي سرڪاري سطح تي ترقي وٺرائي مختلف سطحن تي رائج ڪيو وڃي.
- سنڌ جي ريڊيو ۽ ٽي وي اسٽيشنن تان 90 سيڪڙو ۽ باقي صوبن مان تناسب مطابق سنڌي پروگرام ڏنا وڃن. ريلوي اسٽيشنن، روڊن، شهرن ۽ ڳوٺن، آفيسن ۽ ٻين سرڪاري عمارتن جا نالا سنڌيءَ ۾ لکرايا وڃن. سرڪاري آفيسن ۾ سنڌي کي لکپڙهه جو ذريعو بڻايو وڃي.
- سنڌ جي گاديءَ واري شهر ڪراچيءَ ۾ سنڌي ميڊيم تعليمي ادارا کوليا وڃن ۽ مقابلي جي امتحانن لاءِ سنڌيءَ کي تسليم ڪيو وڃي.
- سنڌي ڪتابن، رسالن ۽ اخبارن کي اشتهارن ۾ پني جي ڪوٽا پوري ڏني وڃي. سرڪاري ادارن ۾ انهن جي دستيابي کي يقيني بنايو وڃي. سنڌي اديبن ۽ صحافين کي ملڪ جي ٻين اديبن ۽ صحافين جيترا حق ڏنا وڃن.
- سنڌي ٻوليءَ جي ترقيءَ لاءِ سرڪاري سطح تي ادارا ۽

لائبرريون کوليون وڃن ۾ اڳ کليل
ادارن کي ترقي وٺرائي وڃي.

✶✶✶

بهارين جي لڏپلاڻ ۾ غير فطري جوڙجک جي بقا جو سوال

مسلم ليگ حکومت، هن پيري به پنهنجي گذريل دور وانگر بهارين کي پاکستان گهرائڻ لاءِ جاکوڙ شروع کري ڏني آهي. ان سلسلي ۾ بهارين جي آبادکاريءَ لاءِ کجهه اسلامي ملکن، اسان

جي مـان واري حڪـومت جي امـداد ڪـئي آهي. ميـان نـواز شـريف جي حڪـومت نـه صــرف بهــارين کي بنگلاديش مــان لــڏائي پاڪستان آڻڻ گهري ٿي پر کين روزگـار مهيـا ڪرڻ لاءِ به اڳواٽ بندوبسـت ڪيـا پيـا وڃن. جيئن هو هن پياري ملڪ ۽ اچي نه صرف ان جا باقاعدي شهري بڻجي وڃن، پر هو خداداد مملڪت پاڪستان جي تعمير ۽ ترقيءَ ۾ بــه امــداد طــور ملنــدڙ رقم تي حصــيدار بڻجي وڃن. بهــارين کي گهــرائڻ، رهــائش فــراهم ڪــرڻ ۽ کين روزگــار مهيــا ڪــرڻ جــو هڪ اهــڙو ملڪ طرفــان اعلان ڪيــو ويــو آهي، جنهن جا خــود لکين شــهري اجهي ۽ روزگـار کان محروم آهن. جنهن سبب هتي نه صـرف سياسي ۽ معاشـي ڇڪتـاڻ عـروج تي پهچي چڪي آهي، پر سماجي اڻ تڻ به بغاوت وارو رُخ وٺي رهي آهي. مــاڻهو روزگــار نــه هئڻ سـبب سـڀ آسـرا لاهي خودڪشـي ڪـرڻ طــرف مائــل ٿي رهيــا آهن. جيڪــو ملڪ ۽ حڪومت پنهنجي عوام کي رهائش ۽ روزگار فـراهم ڪـرڻ کـان لاچـار آهي، پـاڻ پـرڏيهي قرض کڻي ملڪ جو چرخــو هلائي رهي آهي، اها درياهـه دليءَ جـو مظـاهرو ڪـري 6 لـک بهارين کي گهرائڻ جا انوکا اعلان ڪري رهي آهي. حڪــومت جي ان قــدم جي ســنڌ جي رهواسين کي ڇڏي ڪري به ملڪ جي مڙني ساجهه وند ماڻهن طرفان حمايت ڪرڻ يا ان

فيصــلي ڪي دانشــمنداڻو قــرار ڏيڻ ضــرور
حيرت جوڳو هجڻ گهرجي.
پاڪســتان ۾ اڳ ئي لکين غــير ملڪي
پناهگير موجود آهن. خاص ڪري ســنڌ ۾ 25
کان 30 لک غير قانوني پرڏيهي هتان جي
معيشت کي ڏانـوانڊول ڪيـو ويٺا آهن. مٿان
وري حڪومت جي پرڏيهي وزير جناب گــوهر
ايوب خان چيو آهي ته بهارين کي سنڌ ۾ بـه
آبـاد ڪيــو وينــدو. ســنڌ جي مــاڻهن ســان
پاڪسـتان جي قيـام کـان وٺي جيڪـا ويـڌن
رهي آهي، ان يقينن ســندن هن ملڪ ۾ رهڻ
تـان ارواح ڪڍ ڪــري وڌو آهي. ڇاڪــاڻ تـه
سنڌ واسين گذريل 50 سالن ۾ جيڪا به گهر
يـا مطـالبو ڪيـو آهي، ان جـو سـدائين ابـتڙ
جواب ڏنو ويو آهي. هتان جي مـاڻهن جـڏهن
غير قانوني پرڏيهين جي واپسيءَ جو مطـالبو
ڪيـو تـه ان جي بـدلي ۾ سـندن قسـمت ۾
افغان پنـاهگيرن جـا ڪٽڪ بـه اچي ڪڙڪيـا.
هاڻي وري حڪــومت ديناداسـتي بهـارين کي
سنڌ ۾ آباد ڪرڻ جـا اعلان ڪـري رهي آهي.
جيڪــڏهن اچــا بــه ڪــا ڪــثر رهجي وئي تــه
هندستان مان به مسلمانن کي لڏائي يـا غـير
قانوني سرحد پار ڪرائي هتي اچي آباد ڪيـو
ويندو. جيئن سنڌ جي ماڻهن يعني اصل ديس
ڌڻين ســـــنڌين کي اقليت ۾ آڻي پنهنجي ئي
ڌرتيءَ تي وارثيءَ واري حــق کــان محــروم
ڪيو وڃي. هي صورتحال ڪا تازو پئدا ٿيل نه

آهي، پر پاڪستان ٺهڻ واري ڏينهن کان بنا
ڪنهن معاهدي جي هندستان مان لکين
مهاجر لڏائي سنڌ □ آباد ڪيا ويا، پوءِ وري
ون يونٽ ٺهڻ کان پوءِ پنجابين، پٺاڻن □
ڪشميرين جا لکين خاندان آڻي هن ڌرتيءَ
تي ورسايا ويا. اڄ به اتر □ اولهه کان سنڌ
تي ماڻهن جي يلغار بددستور جاري آهي.

مسلم ليگ حڪومت پنهنجي اڳئين دور
□ به بهارين کي بنگلاديش مان گهرائي
پنجاب □ آباد ڪيو هو، پر پوءِ سنڌ واسين جو
اهو موقف سچ ثابت ٿيو ته اهي سپ بهاري
لڏپلاڻ ڪري اچي سنڌ □ آباد ٿيا. هن وقت
پنجاب جي علائقي ميان چنو □ بهارين لاءِ
ٺهرايل گهر يا ته خالي ٿي چڪا آهن يا وري
انهن تي پسگردائيءَ جي ماڻهن پنهنجا ديرا
ڄمايا آهن. مسلم ليگ پنهنجي اڳئين
حڪومت □ ته بهارين کي سنڌ □ آباد نه
ڪرڻ جو يقين ڏياريو هو پر هيل ته ان
سڪٽي دلاسي جي به ضرورت محسوس نه
پئي ڪئي وڃي. چاڪاڻ ته هاڻي کين الله
جي مهربانيءَ □ پنهنجن جي ڪرم نوازين
سبب وڏو مينڊيٽ ملي چڪو آهي. تنهن
ڪري هو هاڻ پاڻ کي ننڍن صوبن ته ٺهيو پر
خود پاڪستان ڏانهن به جوابده نه ٿا
سمجهن. اهو ئي سبب آهي جو صوبن کي
اعتماد □ وٺڻ کان سواءِ فيصلا ڪري سندن
مٿان مڙهيا پيا وڃن. مسلم ليگ جي

حڪــومت پنهنجي هڪ اتحــادي ايم ڪيــو ايم
کي خوش ڪرڻ لاءِ ايترو اڳتي وڃڻ لاءِ تيــار
آهي جــو پلي ان پيشــقدميءَ ســان ملڪ جــا
بنياد ئي لـڏي وڃن. آخرڪــار ســنڌ ســان هي
هيــڏيون وڏيــون دشــمنيون ۽ ارهــه زورايــون
ڪهــڙو رنــگ ڏيکارينــديون ۽ انهن جــو دنــگ
ڪٿي ٿيندو!
هاڻوڪي حڪومت پنهنجي وجود ۾ اچڻ
کان پوءِ گذريل 10 مهينن اندر جيڪي فيصــلا
ڪيا آهن، انهن مــان ڪنهن بــه طـرح ملڪ ۾
ٻڌيءَ ۽ پائيچاري، صــوبن وچ ۾ پــائپيءَ وارن
لاڳــاپن جي بــوءِ نــه ٿي اچي. هــر فيصــلو
وڇوٽيون وڌائي رهيو آهي. هر قدم ملڪ جي
مجموعي مفادن لاءِ ڪارو وار ثابت ٿي رهيـو
آهي. هڪ طـرف تـرقيءَ ۽ تعمـير جـا اعلان
ٿين ٿا ته ٻئي طرف سـنڌ ۾ ڪيـتي بنـدر رٽـا
ختم ڪــئي وڃي ٿي. هڪ طــرف پنجــاب ۾
موٽر وي جي ٻنهي پاســن ڪـان صـنعتڪاريءَ
جون خوشخبريون ٻڌايون پيون وڃن تـه ٻـئي
طرف سنڌ جي نواب شاهه، لاڙڪاڻي ۽ دادو
ضلعن ۾ صنعتي علائقن جو خاتمو آنـدو وڃي
ٿو. ڪراچي، حيـدرآباد، ڪـوٽڙي ۽ سـڪر جي
صـنعتي علائقن مــان ڪارخانـا ۽ فيڪـٽريون
پنجاب منتقل ڪيـون وڃن ٿيـون. هڪ پاسـي
بجليءَ جـــو بحـــران ختم ڪـــرڻ لاءِ حڪمت
عملي جوڙي وڃي ٿي ته ٻئي طـرف سـنڌ ۾
نون نهندڙ پراجيڪٽن لاکڙا پـاور پـراجيڪٽ ۾

ٽر مان نڪرندڙ ڪوئلي تي بجلي گهر جوڙڻ وارن منصوبن تي ڪم بند ڪرڻ جا حڪم نامه جاري ٿين ٿا. آخرڪار سنڌ جا ماڻهو حڪومت جي اهڙن قدمن ۾ ڪارروائين کي کهڙو نالو ڏين. ڇا هو اهو سمجهڻ ۾ تصور ڪرڻ ۾ حق بجانب نه هوندا ته پنجاب جي نمائندگي ڪندڙ حڪومت اصل ۾ سنڌ تان لادعوى ٿي وئي آهي ۾ هو سنڌ کي پاڪستان جو حصو نه ٿي سمجهي يا ان کي اهو درجو ڏيڻ لاءِ تيار نه آهي. اصل ۾ هيءُ حڪمران ته گوري انگريز کان به گوءِ کڻي ويا آهن. انگريز به جنهن ملڪ ۾ قوم کي پنهنجي قبضي ۾ ڪندا هئا ته اُتي ڦرلٽ ڪرڻ باوجود ترقياتي منصوبن جو به ڄار وڇائيندا هئا. ان جو واضح مثال برصغير ۾ ريلوي جي رٿابندي ڪرڻ آهي. انگريزن به پنهنجي مفتوح ڪالونين ۾ ترقياتي ڪم ڪرايا، اتان جي مقامي زبانن کي ترقي ڏياري. پيو ته هنن ڪنهن قوم کي اقليت ۾ بدلائڻ لاءِ اتي غير قانوني پرڏيهين جي آبادڪاري جهڙو ڏُرم نه ڪيو. پر هيءُ ته انهن آقائن کان به اُتر لهڻن. ڇا هي سڀ ڪجهه هڪ صوبي کي ڪنداٽتو ڪري ويڙهي کان ڌار ڪرڻ يا ڪيس مجبورن پاڻ کان ڇني پلو آجا ڪرڻ واري سلسلي جي ڪڙي ته نه آهي. ڇاڪاڻ ته 50 سالن ۾ سنڌ سان جيڪي به مهربانيون ڪيون ويون آهن، اهي

ڪنهن بــه طــرح پــائپيءَ ۽ بــرادريءَ وارن اصولن سان ٺهڪندڙ نه آهن.

جيڪڏهن پنجاب جي نمائنــده حڪــومت کي واقع ايترا ججها وسيلا موجود آهن ته پوءِ ڪيس ان خير واري ڪم جي شــروعات ســنڌ ۾ رهنـــدڙ پنجـــابين، افغـــانين، ڪشـــميرين، برمين، بنگالين کان ڪرڻ گهرجي. پنجاب جا پٽ آبـاد ڪــرڻ لاءِ ۽ اُتي افــرادي قــوت جي کوٽ کي ختم ڪــرڻ لاءِ هتـان پنهنجن پيـارن کي لڏائي وڃي اُتي آباد ڪــرڻ گهــرجي. ڪين اُتي گهر به موجود ڪري ڏنـا وڃن ۾ روزگــار ســان بــه لڳــايو وڃي. آخرڪــار هي ســپ مهربانيون سنڌ سان ڇــو پيــون ڪيــون وڃن. هــوئنن بــه نيڪ ڪم جي شــروعات هميشــه پنهنجي گهــر کــان ڪــرڻ گهــرجي. اصــل ۾ ماڻهن کي لڏپلاڻ ڪــرائڻ واري پــراڻي شــوق جو ٺي پورائو ڪرڻو آهي ته پوءِ سنڌ ۾ رهندڙ پنجابين کي لــڏائي پنهنجي ديس ۾ آبـاد ڪيــو وڃي. هــو پنهنجن ســان ملنــدا ۽ ســاڻن گــڏ رهندا ته حڪومت کي مدو پورو ڪــرڻ جــون بـــه دعـــائون ڏينـــدا ۽ خـــود پاڪســـتان جـــو مستقبل بـه محفـوظ رهجي وينـدو. آخرڪـار حڪومت ايڏي وڏي ڇڳائي ڪرڻ کان ڇو ٿي غافل رهي.

اسان ملڪ جي حقيقي خــيرخواهن آڏو ســـنڌ جـــو ڪيس رکنـــدي ڪين گـــذارش ٿـــا ڪريـون تـه پيلي ملڪ کي 50 سـال ٿي ويـا

آهن □ هـو هـاڻي پنهنجي بـالغپڻي جي عمـر مان مٿي چڙهي آيو آهي، آخرڪار اوهان کي بـالغ ٿيڻ □ ڪيـترو وقت لڳنـدو. چاڪـاڻ تـه ملڪ جي نام نهـاد حـامين □ خـيرخواهن جي نابالغيءَ سبب ملڪ اڳ ئي ٻه ٽڪر ٿي چڪو آهي. هاڻي ڇا هو ان ٽوڙ ڦوڙ واري عمل کي واڌ ويجهــه ڏئي ٻن جي انــگ کي چــار واري انگ تائين پهچائڻ گهرن ٿا.

هڪ طرف سنڌ سـميت سـڄي ملڪ □ غير قانوني پرڏيهين جون لوڏون لڳل آهن، ته ٻئي طرف بهـارين لاءِ پـني فنـڊ ڪـٺي ڪـرڻ وارو عمـل احمقپـڻي کـان وڌيڪ ڪجهـه بـه نظر نه ٿو اچي. جيڪڏهن پاڪستان □ رهندڙ مڙني ماڻهن کي حـق ڏيـٺا آهن تـه پـوءِ اهـڙا احمقپڻي وارا فيصلا ڪرڻ بدران سنڌ سميت سڄي ملڪ □ رهندڙ غير قانوني پرڏيهين کي نيڪـالي ڏيڻ لاءِ اُپـاءَ وٺڻ گهـرجن. بهـارين، برمين، بنگالين، هندسـتانين، افغـانين وغـيره کي پنهنجن پنهنجن ملڪن ڏانهن موڪلڻ جـو بندوبســت ڪــرڻ گهــرجي. ان نيڪ ڪم لاءِ جيڪڏهن پرڏيهه کان پنـٺو بـه پئجي وڃي تـه ان □ ظاهري طور شرم اچڻ جهـڙي ڪـا بـه ڳالهه موجود نـاهي. بـاقي جيسـتائين بهـارين جي لڏپلاڻ جو سوال آهي، ته پوءِ هـو نـه تـه هتي موجود ڇئني صوبن سـان ڪـو واسـطو رکن ٿا نه وري هنن جو باقي بچيل پاڪسـتان سان ڪو واسـطو □ رشـتو موجـود آهي. هـو

هن وقت بنگلاديش جـــا شـــهري آهن، پـــر جيڪڏهن ڪين اتي ڪو مزو نه ٿو اچي ته پوءِ ڪين پنهنجي اصـــل وطن بهـــار (هندســـتان) ڏانهن ئي واپسيءَ جو سـفر ڪـرڻ گهـرجي. چاڪاڻ ته غير فطري طـور جڙيـل ملڪن يـا وفـاق جي بقـا جي ڪهـڙي ضـمانت آهي؟ ڪين آخـر ڪيسـتائين اهـڙي لـڏپلاڻ مـان روز بروز گذرڻو پوندو.

(چيپل روزاني عوامي آوازِ ڪراچي،
10 جنوري 1998ع)

✶✶✶

مهاجرن جي لڏپلاڻي ذهنيت کي
ڪو ٿاڪو لڳڻ گهرجي

اردو ڳالهائيندڙ مهاجرن جي لڏپلاڻي ذهنيت کي ڪو ٿاڪو لڳندو نظر ئي نٿو اچي. هو هر چوٿين پنجين سال پنهنجي ان ذهنيت ۽ ڪراهت پري سوچ جو اظهار ڪرڻ جي پاڙ ضرور پوري ڪندا آهن. تازو مهاجرن جي نمائنده جماعت متحده قومي موومينٽ پنهنجي پاران پياري پاڪستان جي ٻيڙي ٻوڙڻ لاءِ 21 نقاطي ايجنڊا جو اعلان ڪيو آهي، جنهن موجب هنن نه صرف بنگلاديش ۾ رهندڙ بهارين کي پنهنجي هرج خرچ تي پاڪستان گهرائڻ جي ڳالهه ڪئي آهي پر ملڪ ۾ ڊزن کن نوان صوبا جوڙڻ جو به مطالبو ڪيو آهي. هنن جو ڊزن کن نون صوبن پٺيان اصل ۾ مقصد اردو ڳالهائيندڙ مخلوق لاءِ ڪو آکيرو جوڙڻ ئي آهي. پر هنن انهي ڪار خير ۾ بروهين ۽ مڪرانين سميت ننڍڙن ننڍڙن نسلي ۽ قبائلي گروهن کي به الڳ قوميت جو درجو ڏئي سندن لاءِ الڳ وطن يا خطن جي گهر ڪئي آهي. هتي بحث اهو ناهي ته بروهي ۽ مڪراني ڪو الڳ قوميت آهن يا نه ۽ نه وري معاملو اهو آهي ته اهڙن ننڍڙن نسلي ۽ برادري سطح

جي گروهن پاڻ پنهنجي لاءِ اهڙي گهر ڪئي
آهي. پر اصل ۾ مهاجرن کي پنهنجو گناهه
لڪائڻ لاءِ ان سڄي ڏوهاري عمل ۾ پين به
مسڪين ۽ گگدام ماڻهن کي شريڪ ڪرڻ
جي شوق ڪنيو بيٺو آهي. ملڪ اندر جيڪو
تبديلين جون نئون طوفان اٿيو آهي ۽ نئين ۽
سگهاري حيثيت رکندڙ ڏر ملڪ مان
بدعنوانين، اقربا پروري، معاشي بدحالي ۽
نندن صوبن سان ٿيل زيادتين جي ازالي جي
ايجنڊا هٿ ۾ کنئي آهي ته ان سڄي ڏمچر
مان متحده قومي مووومينٽ پنهنجا ڪين
جهڙا مفاد ماڻڻ لاءِ سرگرم ٿي وئي آهي.
بحرانن جي پئداوار جماعت خود موجوده
گهوٽالي مان پنهنجو جياپو ڳولڻ لاءِ نون
رستن جي متلاشي آهي. متحده جي قيادت
اصل ۾ ته موجوده قيادت سان خير خواهي
۽ ملڪ سان محبت جي دعويٰ جي بنياد تي
جيڪا ايجنڊا پيش ڪئي آهي، سا ملڪ سان
خير خواهي بدران ان کي وڌيڪ ڏچن ۾
گهرو ويڙهه ۾ مبتلا ڪرڻ جي سازش آهي.
هو نه صرف سنڌ کي پنهنجن نفرتن جو ٻارڻ
بڻائڻ گهرن ٿا پر خود بلوچستان ۾ به
تڪرارن جو بي بنياد ٻج ڇٽڻ گهرن ٿا. هنن
کي نه ته بروهين ۽ مڪرانين سميت ڪنهن
ٻئي نسلي يا قبائلي گروهه سان ڪا
همدردي آهي ۽ نه وري پاڪستان لاءِ ئي
سندن دل ۾ ڪو درد موجود آهي. اصل ۾ هو

گذريل وڏي عرصي کان سنڌ ۽ بلوچستان جي ساموندي پٽي تي هڪ الڳ وطن يا رياست جوڙي اتي پنهنجي نوعيت جو هڪ ٻيو اسرائيل جوڙڻ واري ايجنڊا تي ڪاربند آهن. ان لاءِ ضروري آهي ته بلوچن ۽ نفرتن ۽ تڪرارن جا ٻج ڇٽي ان ساموندي پٽي ۾ سنڌن حيثيت ۽ طاقت کي ڪمزور ڪيو وڃي. جيئن اڳتي هلي ان سڄي ساري علائقي تي پنهنجي حاڪميت جا بنياد پختا ڪري سگهجن، متحده جي هي ايجنڊا اصل ۾ پاڪستان کي بحرانن مان نيڪالي ڏيڻ بدران ان کي وڌيڪ گهوٽالن جي ور چاڙهي ڪمزور ڪري اينڌڙ مستقبل ۾ ان کان ساموندي پٽي الڳ ڪرڻ جي هڪ خوفناڪ سازش آهي.

هن وقت جڏهن متحده قومي موومينٽ پنهنجي اگهاڙي ۽ جارح شڪل ۾ سنڌي جي سامهون اچي چڪي آهي ته ان وقت ان جي ليپا پوچي ڪندڙ انهن سنڌي قومپرست گروهن کي پنهنجا قبلا درست ڪرڻ گهرجن، جيڪي متحده ۽ سندس قائد تان گهورون گهورڻ لاءِ ڪو به موقعو هٿان نه وڃائيندا هئا. متحده کي پنهنجي جيءَ ۾ جايون ڏيندڙ قومپرستن کي پنهنجي ناتجربيڪاري ۽ انڌي عشق جو احتساب ڪرڻ کپي. اسان جي ساٿين جو ان وقت عقل ۽ فهم ڪيڏانهن ويندو آهي، جڏهن هو

پنهنجن ئي گهڻ گهـرن جي ڏنـل صـلاحن کي لتـاڙي کـانئن ڪنـاره ڪشـي اختيـار ڪـري پنهنجو اتحادي اهڙي گروهه کي بڻائينـدا آهن، جنهن جـو وجـود ئي مڪـاري ۽ منـافقت تي بيٺـل هونـدو آهي. متحـده جـون ڪجهـه ئي مهينا اڳ سنڌ لاءِ سر گهورڻ جـون دعوائـون ۽ سنڌين سان پنهنجو وجـود منسـلڪ ڪـرڻ جـون خـاطريون سـنڌ جي اصـل ديس ڌڻين سـان تـاريخي دغابـازي ۽ فـريب ڪانسـواءِ ڪجهه به نـه هيـون. هن ٽـولي اهي ويسـاهه گهاتيون ڪو پهريون پـيرو نـه ڪيـون آهن پـر هنن کي جڏهن به اهڙو موقعو مليـو آهي تـه هنن ان ئي وڻ کي ڪٽڻ جي ڪوشش ڪـئي آهي، جنهن جي ٽـارين تي سـندن بـه آکـيرا جڙيل آهن.

متحده جي پائي صاحبن کي آخـر ڪـير سمجهائي ته اوهـان فطـري يـا بين القـوامي کهڙن قانونن ۽ اصولن هيٺ پنهنجي لاءِ الڳ قـوميت ۽ الـڳ وطن جي گهـر ڪـري رهيـا آهيو. جڏهن توهان پاڻ اهو تسليم ڪيو ٿا تــه مڪراني ۽ بروهي بلوچ قوم جو حصـو نـاهن ته پوءِ جنهن ٽولي کي اوهان مهـاجر قـوميت جو نالو ڏيو ٿا. ان جي الڳ وحدت جـا اوهـان وٽ ڪهـڙا پيمانـا آهن. ڇـا ڪـراچي سـميت سـنڌ جي ٻين ننـڍن وڏن شـهرن ۾ رهنــدڙ ڪڇين، ڪـــانواڙين، خـــواجن، گجـــراتين، راجسـتانين کي اوهـان پنهنجي ان نـام نهـاد

مهاجر قـوميت جـو حصـو سـمجهيو ٿـا. انهن
جـون ٻوليـون، ثقـافتون ۽ نسـلي ويجهـڙائپ
اوهان جي ٽولي بدران سـنڌ ۽ سـنڌين سـان
وڌيڪ ويجهي ۽ پڪي پختي آهي. هو ته اصل
۾ آڳـاٽي سـنڌ جـو حصـو رهيـا آهن. هنن کي
کهڙي قانون ۽ اصول هيٺ مهاجر ٽولي جــو
حصــو بڻــائي پنهنجي عــددي اڪــثريت جي
دعويٰ ڪئي پئي وڃي.
اڄ جڏهن نـئين قيـادت ملڪ کي آئيـني
بحــران مــان ڪــڍڻ لاءِ ڏڳ ۽ واٽــون تلاش
ڪـــري رهي آهي، مرڪـــز ۽ صـــوبن وچ ۾
اختيـــارين جي منصـــفاڻي ورڇ لاءِ حڪمت
عمليـون جـوڙڻ جـون ڳـالهيون ڪيـون پيـون
وڃن، ان وقت متحـده طرفـان هي اڇـرج ۾
وجهڻ جهــڙي ايجنــڊا اصــل ۾ ملڪ ۾ امن
امــان جي صــورتحال پيــدا ڪــرڻ جي هڪ
خوفناڪ منصوبابندي آهي. هو پاڪستان کان
پنهنجـا ويـر پـاڙڻ لاءِ ان کي گهـرو ويڙهـه ۾
مبتلا ڪــرڻ جي ســازش ســٽي رهيــا آهن.
پاڪسـتان اڄ جن چئن قـومن جي ڍانچي تي
بيٺل آهي، انهن قـومن کي نـه صـرف پنهنجـا
صدين کان الڳ وطن آهن، پر پنهنجـا علحـده
تهـذيبي ۽ تـاريخي وجـود آهن. جيڪي ڪنهن
به آئيني ترميمن جا محتـاج نـاهن. قومـون ۽
انهن جا وطن نه تـه ڪاغـذن جي ٽڪــرن تي
جڙنـدا آهن ۽ نـه وري انهن کي ڪنهن آئيـني
حڪم نامن هيٺ تهس نهس ڪـري سـگهجي

ٿو. ان ڪري ڪنهن به ٽولي طرفان سنڌ □ بلوچستان جي تاريخي وحدتن سان هٿ چراند اصل □ هن ملڪ سان وڏي بدخواهي □ دشمنيءَ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه هوندي. اهڙي ڪنهن به عمل جي ملڪ جو ڪو به ساڃهه وند ماڻهو حمايت نٿو ڪري سگهي. خود موجوده فوجي قيادت ڪي ملڪ □ تڪرارن □ فسادن جو ڪارڻ بڻجندڙ قوتن جي لڏ پلاڻي ذهنيت ڪي ڪو سنڌائتو ٽاڪو هٽڻ گهرجي.

(ڇپيل روزاني سچ ڪراچي، 16 نومبر 1999ع)

✶✶✶

ضلعي حڪومتون ۾ اختيارن جي ورڇ

سنڌ ۾ هڪ ٽوٽڪو مشهور آهي تـه هڪ ماڻهو قبرسـتان ۾ وڃي تـازن دفن ٿيـل ميتن جا ڪفن لاهي ايندو هـو، جنهن سـبب سـڄي علائقي ۾ ان خلاف نفـرت ۽ ڌڪـار موجـود هـئي. هـو جـڏهن مـرڻ ڪنـڌي تي پهتـو تـه پنهنجي پٽ کي گهرائي چيائين ته ابا منهنجي مئي کان پوءِ تون اهـڙو ڪم ڪجـانءِ، جـيئن ماڻهو مون کي چڱو چون. سـو جـڏهن ڪفن چور مري ويو ته سندس وفـات بعـد هن جي فرزند به ساڳيو ڌنڌو اختيار ڪيـو. پـر هُن ان ۾ اها واڌ ڪئي جو نه صرف مردن جـا ڪفن لاهڻ لڳو، پر سندن ڪن به ڪـٽي ايـندو هـو. جـڏهن مـاڻهن اهي وارداتـون ڏٺيـون تـه هـو چوڻ لڳا ته هن کان ته سندس مرحـوم والـد ڏاڍو چڱو هـو، اُهـو تـه صـرف ڪفن لاهيـندو هـو، ڪن تـه نـه ڪٽيـندو هـو! سـو ان ڳالهـه وانگر پياري پاڪستان جي موجوده حڪـومت به سڌارن ۾ رائيٽ سائيزنگ سميت اختيـارن جي ورڇ جي نالي تي جيڪي ڪم شروع ڪيا آهن، تن جي آڏو اڳــوڻي وزيــراعظم نـــواز شريف جـا قـدم ۽ ڪرتـوت تـه ڏاڍا معصـوم ٻڌجي وڃن ٿـا. اڳـوڻي حڪــومت تي وڏي ۾ وڏو الزام اهـو هـو تـه هن صـوبن کي آئين ۾ مليل خودمختياري تي راتاهو ڏيڻ شروع ڪيو هو. خـاص ڪـري ننـڍن صـوبن کي مضـبوط

مرڪز ۾ معنيٰ ۾ پنجاب جو دست نگر
ڪرڻ لاءِ ڳري مينڊيٽ جي حوالي سان اهڙا
آئيني ۾ قانوني قدم کنيا ويا، جنهن سبب
ننڍن صوبن جي رهي کهي سياسي ۾ مالي
خودمختياري به پنهنجي انت تي رسي وڃي
ها. ان سلسلي ۾ سينيٽ کي باءِ پاس ڪري
قانون سازي ڪرڻ ۾ ننڍن صوبن جي
وسيلن تي مختلف بهانن سان قبضا ڪرڻ
جو هڪ نه کٽندڙ سلسلو شروع ڪيو ويو.
نواز شريف حڪومت جي پهرين ڏينهن کان
ننڍن صوبن خاص ڪري سنڌ ۾ ترقياتي
عمل بند ڪيا ويا. سنڌ ۾ ڪيٽي بندر جي رٿا،
ٿر جي ڪوئلي تي بجلي جي رٿا، نواب
شاهه، لاڙڪاڻي ۾ دادو ۾ صنعتي علائقا قائم
ڪرڻ وارا منصوبا هڪ ئي ڌڪ سان ختم
ڪيا ويا. آدمشماريءَ جا پنجاب پسند نتيجا
ڏئي سنڌ جي اڪثريت تسليم ڪرڻ کان
انڪار ڪيو ويو. ڪالاباغ ڊيم جي مئل گهوڙي
۾ پيهر ساهه وجهڻ جي ناڪام ڪوشش
ڪئي وئي، سنڌ کان سپر هاءِ وي جي آمدني
ڦرڻ لاءِ ڪراچي حيدرآباد موٽروي جي
ٽيڪس وصولي ۾ تعمير جو ٺيڪو فوجي
فائونڊيشن حوالي ڪرڻ جو اعلان ڪيو ويو.
مطلب ته صوبن کي مڪمل اپاهج ڪرڻ جي
ڪوبه موقعو نه ڇڏيو ويو.

نواز شريف حڪومت جي خاتمي بعد
جڏهن جنرل پرويز مشرف جي سربراهيءَ

۾ فوج اقتدار جون واڳون سنڀاليون ته چيف ايگزيڪيوٽو پنهنجي پڌري ڪيل پهرين ايجنڊا ۾ ان ڳالهه جو شدمد سان ذڪر ڪيو ته ماضي ۾ صوبن سان زيادتيون ڪيون ويون آهن، ڪين بي اختيار ڪري اختيارن جي مرڪزيت قائم ڪري ملڪ جي سالميت کي ڇيهو رسائڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. جنهن ڪري نئين حڪومت وفاق ۾ صوبن وچ ۾ لاڳاپن جو نئين سر جائزو وٺي ماضيءَ ۾ ٿيل ناانصافين جو تدارڪ ڪندي. صوبن کي وڌ کان وڌ بااختيار ۾ مالي طور مستحڪم بنايو ويندو. فوجي حڪومت جي اها ايجنڊا اهڙي هئي، جنهن جي سڄي ملڪ ۾ خاص ڪري ننڍين قومن جي عوام منجهه اها اميد پيدا ڪئي ته هاڻي مضبوط مرڪز ۾ ملڪي سالميت جي خوبصورت نعري هيٺ وڌيڪ بيداد نه ٿيندو. پر بعد ۾ اختيارن جي ورڇ جي نالي تي ضلعي حڪومتن جي قيام جو اعلان ڪيو ويو. ان نئين اختياراتي جوڙجڪ کي ايتري تہ تشهير ڏئي وئي آهي جو ان هڻ وٺ مان اهو تاثر زور وٺندو پيو وڃي ته ڄڻ نواز شريف حڪومت جو تختو ئي فقط ان ڪري اونڌو ڪيو ويو هو، جيئن ضلعي حڪومتون قائم ڪري سگهجن. احتساب سميت اقتدارِ چونڊيل نمائندن حوالي ڪرڻ واري مامري کي به هن نئين ايجنڊا جي ڌُنڌ ۾ لڪايو ويو آهي. هاڻي صوبن سان انصاف

بابت ڪنهن ايجنڊا جو نه ذڪر نڪري ٿو ۽ نه وري ساڻن ماضيءَ ۾ ڪيل زيادتين بابت ئي ڪا مثبت پيش رفت نظر اچي ٿي. تازو حڪمرانن جي بيانن رستي عوام کي اهي تلقينون ٿيڻ لڳيون آهن ته هاڻي ڪين صوبائيت پرستي مان نڪرڻو پوندو. هاڻي ته حڪومت جي ويجهن ذريعن کان اهي خبرون به اچڻ لڳيون آهن ته حڪمرانن جي اصل ايجنڊا ضلعي حڪومتن کان به ڪا ٻي آهي. جنهن مطابق پنجاب ۽ سنڌ کي ٽن ٽن حصن ۾ ورهائڻ لاءِ انتهائي خاموشيءَ سان رٿابندي ڪئي پئي وڃي. ان ڏس ۾ تازو قومي سلامتي ڪائونسل صوبائي حڪومتن کان مشورا به طلب ڪيا آهن. ان فارمولي هيٺ سنڌ کي سکر، حيدرآباد ۽ ڪراچي ڊويزنن ۾ ورهائي، ڊويزنن کي الڳ صوبن جو درجو ڏنو ويندو. جن جا گورنر ۽ اسيمبليون به الڳ هونديون. ڪراچي ڊويزن واري صوبي ۾ بلوچستان جي ساموندي پٽي سميت ٺٽي جون ساموندي حدون به شامل ڪري ان کي وفاق جي انتظام هيٺ رکيو ويندو.

موجوده حڪمرانن جي نئين منصوبي کان پوءِ اها ڳالهه ثابت ٿي چڪي آهي ته هي حڪمران اصل ۾ هڪ خطرناڪ ايجنڊا تي ڪم ڪري رهيا آهن، جنهن جو انت آخرڪار ملڪ کي مضبوط ۽ مستحڪم ڪرڻ بدران

ويتر تڪرارن ۾ وڌي ويڙهه جي ور چاڙهي ڇڏيندو. ملڪ ۾ خاص ڪري سنڌ جا ڪجهه مخصوص حلقا ڪافي وقت کان اهو رينگٽ رچائيندا رهيا آهن ته پاڪستان ۾ وڌيڪ صوبا جوڙيا وڃن. ڪي 36 صوبن قائم ڪرڻ جي صلاح ڏيندا رهيا آهن، ته ڪي وري 12 صوبن تي ڳت ڏيو بيٺا آهن. ان سلسلي ۾ مهاجر نسلي تنظيمون ڪجهه وڌيڪ اڳڀريون رهيون آهن. جڏهن موجوده حڪومت اقتدار سنڀاليو هو ته ڪجهه ئي ڏينهن بعد متحده (مهاجر) قومي موومينٽ جي اڳواڻن پريس ڪانفرنس ڪري سنڌ ۾ مهاجرن لاءِ الڳ صوبي جي گهر ڪئي هئي. خود مهاجر قومي موومينٽ (آفاق گروپ) گهڻي وقت کان ان منصوبي تي هوم ورڪ ڪرڻ ۾ مصروف آهي. مهاجر گروپن کي ان مطالبي جي حمايت ۾ اڳوڻي فوجي جرنيل اسلم بيگ جي به حمايت حاصل رهي آهي. جيڪڏهن موجوده حڪومت جي جوڙجڪ تي به نظر وجهجي ته ان ۾ به هن وقت ملڪ تي مهاجر حاڪميت جو مڪمل قبضو نظر اچي ٿو. وفاقي ڪابينا، قومي سلامتي ڪائونسل ۾ نام نهاد ٿنڪ ٽينڪ ۾ چونڊي چونڊي مهاجر ڪامورا شاهي، سرمائيدارن ۾ دانشورن کي اڳتي آندو ويو آهي. بيوروڪريسيءَ ۾ به اڻ محسوس ڪندڙ طريقي سان مهاجر آفيسرن کي اهم پوسٽن تي مقرر ڪري

سنڌي ڳالهائيندڙن کي کنڊائتو کيو پيو وڃي. حڪومت جي انهن عملن کي جيڪڏهن نون صوبن قائم ڪرڻ واري فارمولي سان جوڙيو وڃي ته ڳالهه پڌري پٽ ٿي بيهي ٿي ته موجوده حڪمران نه ته ملڪ کي بدعنوان ڪلچر ۽ اقتصادي بدحاليءَ مان نجات ڏيارڻ گهرن ٿا ۽ نه وري هو صوبن کي اختيار ڏيڻ ۾ مخلص آهن. هي ته صوبائي خودمختياريءَ جي آڙ ۾ صوبن جي وجود کي ئي ملياميٽ ڪرڻ گهرن ٿا.

جيڪڏهن نون صوبن واري ڳالهه کي پاسيرو رکي صرف ضلعي حڪومتن جوڙڻ واري منصوبي جو ئي ڇيد ڪجي ته ان سان بند بوتل مان جيڪو جن نڪرندو، سو سڄي ملڪ جي وحدت کي پنهنجي لپيٽ ۾ آڻي ڇڏيندو. حڪمران هر وقت عوام کي اهو باور ڪرائڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن ته سندن سيني مسئلن جو حل فقط ئي فقط ضلعي حڪومتون قائم ڪرڻ ۾ آهي. ائين ٿيڻ سان اصل ملڪ جو نقشو ئي بدلجي ويندو. هتي ايڏي ته خوشحالي ايندي جو عوام ماضيءَ جي مڙني تلخين ۽ بي واجبين کي هڪ خواب وانگر وساري ويهي رهندو. آخر عوام کي اهو به ٻڌايو وڃي ته ضلعي حڪومتون ڪهڙو جادوئي ڏيئو هونديون، جو ان جي روشن ٿيڻ سان ملڪ مان ٻاٽ اونداهيءَ جو خاتمو اچي ويندو ۽ هر طرف

نسورو نُور ئي نُور هوندو.

اسان سمجهون ٿا ته ضلعي حڪومتون اصل ۾ صوبن کي وڌيڪ بي اختيار ڪرڻ ۽ مرڪز کي وڌيڪ مضبوط ڪرڻ جي هڪ ڪوشش آهي. ڇاڪاڻ ته انهن ضلعي حڪومتن جو انتظام سڌو سنئون مرڪز جي هٿ وس هوندو. مرڪز ئي کين فنڊ ۽ رقمون مهيا ڪندو. جيڪي وفاق جي ئي مرضيءَ سان خرچ ڪيون وينديون. جنهن بعد صوبائي حڪومتن جو وجود بي معنى بڻجي ويندو. صوبا وڌيڪ بي اثر ۽ بي اختيار بڻجي ويندا. ان ڪري هي سڄي ايجنڊا اصل ۾ ملڪ کي ٻيهر ون يونٽ طرف وٺي وڃڻ جي خوفناڪ سازش کان سواءَ ٻيو ڪجهه نه آهي. هي ون يونٽ جو اڻ اعلانيل عمل آهي. جيڪڏهن ضلعي حڪومتون پنهنجو پاڻ الڳ الڳ ٽيڪس مڙهين، انهن مان ڪجهه حصو مرڪز کي ڏين، پنهنجي پنهنجي نوعيت جون ترقياتي رٿائون شروع ڪن ته پوءِ صوبائي حڪومتن جو ڪهڙو ڪارج هوندو؟ ان ڪري هن قدم جي انتها لازمي طور صوبن جي الڳ وجود جو خاتمو هوندو.

حڪمران هڪ طرف فرمائين ٿا ته صوبن کي مالي محتاجيءَ مان ڪڍي پاڻ پرو بڻايو ويندو، پر ضلعي حڪومتن سان اهو عمل ڪهڙي طرح تڪميل تي رسي سگهي ٿو. ان جو ڪو به فارمولو عوام آڏو پڌرو نه

پيو ڪيو وڃي. هن وقت جڏهن مرڪز صوبن کي ئي صحيح نموني حق ۾ سندن حصي پٽاندڙ فنڊ نه ٿو ڏئي، سو ڪهڙي طرح هر ضلعي کي فنڊ ڏيڻ ۾ انهن جي صحيح ورهاست کي يقيني بڻائي سگهندو. ملڪ جي موجوده جوڙجڪ موجب سڀ ڪان وڏيڪ ضلعا پنجاب ۾ آهن، ان ڪري لازمي طور اتي ئي وڏيڪ رقمون مهيا ڪيون وينديون. جنهن سان ٻين ضلعن مان حاصل ٿيندڙ ٽيڪس ۾ ٻي آمدني مان مرڪز کي ملندڙ حصو به پنجاب ۾ ئي خرچ ٿيندو. جنهن سان ننڍن صوبن کي هن وقت جيڪو ٿورو گهڻو حصو ملي ٿو، بعد ۾ هو ان ڪان به محروم ٿي ويندا. جيڪڏهن ضلعن کي پنهنجي حدن ۾ ايندڙ ٽيڪس پاڻ وصول ڪرڻ جو مڪمل اختيار ڏنو ويو ته پوءِ سنڌ ۾ ڪراچي بندرگاهه ۾ ڪارخانن وغيره مان ملندڙ ٽيڪس وصوليءَ مان سڄو ملڪ ته شاهوڪار ٿي ويندو پر بدين، ٺٽي ۽ دادو جا ماڻهو ”ڪنهن در ڏيندا دانهڙي“ وارو معاملو ٿي ويندو. جنهن سبب ضلعا صوبن ڏانهن جوابده هجڻ بدران سڌو سنئون مرڪز جا محتاج ٿي پوندا. حڪمران ضلعي حڪومتن جي نالي تي جيڪا منصوبابندي ڪري رهيا آهن، ان رستي هو اڳتي هلي صوبائي حقن ۾ اختيارن وارو معاملو هميشه لاءِ دٻائڻ يا پس منظر ۾ موڪلڻ گهرن ٿا.

چاڪاڻ تہ اهڙي جوڙجڪ بعد هر ضلعو صرف انفرادي طور پنهنجي لاءِ ئي مرڪز ڪان ٻين جي حصي مان ڪجهہ وڌيڪ ٽڪر حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ۾ رڌل رهندو. ان سان نہ رڳو مرڪز کي وڌيڪ سگهارو ۽ مضبوط ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي. پر صوبن جي الڳ قومي وجودن، حقن، تاريخ، ثقافت ۽ ٻوليءَ کي بہ مليا ميٽ ڪيو ويندو.

حڪمران آخرڪار اهو چئو ٿا وساري ويهن تہ پاڪستان ۾ صوبا ڪنهن انتظامي جوڙجڪ جو نالو نہ پر اهي الڳ تاريخي وطن ۽ حقيقتون آهن. انهن جو پاڪستان ٺهڻ کان بہ اڳ الڳ ملڪن جي صورت ۾ وجود هيو. هو صدين کان الڳ تاريخ، ٻولي، ثقافت ۽ جاگرافيائي بنيادن تي قومي وحدتون رهيا آهن، ان ڪري قومي وحدتن سان انتظامي جوڙجڪ جا نالي تي هٿ چراند ڪنهن بہ طرح ملڪ جي مفاد وٽان نہ هوندي. ان ڪري پاڪستان ۾ صوبا کي انتظامي ضلعا يا تعلقا ناهن، جن ۾ آبادي وڌي وڃڻ ڪري سندن انتظام هلائڻ لاءِ کين وڌيڪ حصن ۾ ورهايو وڃي. جيڪڏهن اهو فارمولو صوبن سان لاڳو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي تہ اهو قصو اتي ختم نہ ٿيندو، پر ڪي مٿي ڦريا اڳتي هلي ملڪ جي بہ انتظامي ورهاست تي وڃي دنگ نہ ڪن.

اسان کي اها ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي اچي ته آخرڪار موجوده حڪومت مسئلن جو پينڊورا باڪس کولڻ جي ڪوشش ڇو پئي ڪري. هن ڪي صرف ملڪ ۾ نين چونڊن رستي ملڪ جون واڳون چونڊيل نمائندن حوالي ڪرڻ واري ايجنڊا تي ئي ڪم ڪرڻ گهرجي. آخر هڪ غير نمائنده حڪومت کي اهو مينڊيٽ ڪنهن ڏنو آهي، جو هو ملڪ جي قسمت سان هٿ چراند ڪري. جيڪڏهن ضلعي حڪومتن يا ڊويزنل سطح تي نون صوبن جوڙڻ جي ڳالهه ڪئي وئي ته تڪرارن جو اهڙو ته سلسلو شروع ٿيندو، جنهن کي منهن ڏيڻ جي ملائڪن کي به طاقت نه هوندي. اڄ تائين ملڪ ۾ اها دانهن ٿيندي رهي آهي ته هن يا هُن صوبي کي گهٽ حصو يا پتي يا اختيار ڏنا پيا وڃن. پر صوبن اندر ڪڏهن به ضلعن مان اها دانهن نه ٿي آهي ته نواب شاهه کي گهٽ حصو ڏنو پيو وڃي ۽ سانگهڙ دادو وارا نانصافي ڪري رهيا آهن. پر نئين فارمولي سان تضاد گهٽجڻ بدران ويتر وڌي ويندا. مرڪز ۽ صوبن وچ ۾ هلندڙ جنگ ضلعن ۽ ڊويزنن تائين ڦهلجي ويندي.

جيڪڏهن موجوده حڪومت کي اختيارن جي ورهاست جو ايترو ئي شوق آهي ته پوءِ ان جي بسم الله وفاق کان صوبن کي اختيار ڏيڻ سان ڪئي وڃي،

جيڪو لڳ ڀڳ ملڪ جي اڪثريتي آباديءَ ۾ ٽن ننڍن صوبن جو گڏيل مطالبو رهيو آهي. اصل ۾ ٿيڻ ته ائين کپي ته صوبن کي نه رڳو سياسي پر مالي خودمختياري به ڏني وڃي. انهن کي ٽيڪس لاڳو ڪرڻ، وصولي ۽ خرچ ڪرڻ جا اختيار ڏنا وڃن. معدني وسيلن تي صوبن جي مالڪي تسليم ڪئي وڃي. وفاقي کاتن، ڪارپوريشن ۾ چئني صوبن کي برابري جي بنياد تي ملازمتون ۽ ٻيا موقعا فراهم ڪيا وڃن. ساڳي طرح فوج ۽ رينجرز سميت ٻين وفاقي فورسن ۾ به برابر جو ساڳيو فارمولو برقرار رکيو وڃي. ڇاڪاڻ ته وفاق چئني صوبن جو نمائنده ادارو آهي. اتي آبادي بدران برابري جي بنياد تي نمائندگي هجڻ گهرجي. جيئن ڪنهن به صوبي سان صرف آبادي جي گهٽ وڌائي سبب ناانصافي ٿي نه سگهي. هن وقت حالت اها آهي جو ٽي صوبا جيڪڏهن هڪ ڳالهه تي متفق به ٿين ته به پنجاب جي قومي اسيمبليءَ ۾ اڪثريت سبب پنهنجي ڳالهه مڃائي نه ٿا سگهن. ان ڪري سياٽي ڪمزور ضلعا کهڙي طرح اسلام آباد کان پنهنجا حق حاصل ڪري سگهندا. لاڙڪاڻي جو مسئلو ڪراچي بدران اسلام آباد مان ڪيئن حل ٿي سگهندو. ان ڪري دانشمنديءَ جي تقاضا اها آهي ته موجوده حڪمرانن کي آئيني معاملن سان ڇيڙڇاڙ ڪرڻ بدران ملڪ ۾ نيون

چونڊون ڪرائي اقتدار چونڊيل نمائندن جي حوالي ڪرڻ گھرجي. جيڪڏهن پينڊوار باڪس کولڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته پوءِ حڪمرانن کي مسئلن ۽ مشڪلاتن جي چار ۽ ڦاسي ناڪامين کان سواءِ ٻيو ڪجهه به پلئه نه پوندو. ملڪ به وڌيڪ قومي تڪرارن ۽ تضادن جي ور چڙهي ويندو.

(چپيل روزاني سچ ڪراچي، 2 مارچ 2000ع)

✶✶✶

سنڌ ۽ ٻوليءَ وارو تڪرار:
پيرا ڪنهن ڏانهن وڃن ٿا

سنڌي ٻوليءَ جي آئيني، قانوني ۽ اخلاقي حقن جي حوالي سان پيدا ٿيل بحران اڃا ماٺو نه ٿيو آهي. اٿلندو هن

معـامليَ ۾ پين ڪيـترن ئي سـوالن انديشـن
کي جنم ڏنـو آهي. ٻـوليءَ واري مـامري بعـد
ڪلي پيـل پينـڊورا بـاڪس مـان نـوان نـوان
خطرا خوفناڪيون نڪري نروار ٿيـون آهن.
اصل هن بحران وقت ڪانئ اڳ انهن چهـرن
کي بي نقـاب ڪـري وڌو آهي، جيڪي سـنڌ
سـان محبتن جـا نقـاب اوڍيـو چـالاڪيون
چالبـازيون ڪـرڻ مصـروف هئـا. سـنڌ جي
ڪهـڙي نمـوني پينـگ ڪـئي پـئي وئي، ادارن
کي ڪيئن تباهه بربـاد ڪيـو پـئي ويـو، اهي
سـپ ڳـالهيون سـنڌ جي سـاڃهه ونـدن ڪـان
لڪل ته نه هيون، پـر شـاطر مـاڻهن ٺـولن
هـر مڪـاريءَ منـافقيءَ کي سـنڌ سـان
محبتن واري غلاف ويڙهي پيش پئي ڪيـو.
جنهن ڪري ڪيترائي معصـوم مـاڻهو سـندن
چالاڪين چالبازين کي سمجهي نـه سـگهيا
 فقـــط نعـــرن اعلانن جي اٿنـــدڙ ڌوڙ
حقيقتون لڪجي ويون.

سـنڌ پيـدا ٿيـل تـازي بحـران ڪجهـه
شين کي وڌيڪ واضح چٽو ڪري لوڪ جي
اڳيان آندو آهي. ان پهـرين شـيءَ اهـا آهي
تـــه هن بدنصـــيب خطي تي هڪ ئي وقت 2
حڪمرانيـون موجـود آهن. هڪ طـرف وڏي
وزير ارباب رحيم جي لولي لنگڙي حڪـومت
پنهنجن مڙني ڪمزورين قبـاحتن سـان گـڏ
پساهه پئي کڻي ته ٻئي طرف گورنر عشـرت
العبـاد جي نگـرانيءَ هيٺ حڪمـران ڌر جي

اتحادي جماعت ايم ڪيو ايم جي متبادل پر
انتهائي طاقتور ترين حڪومت موجود آهي.
ظاهري طور تي ته سنڌ اسيمبلي موجود
آهي پر ان جو وجود نه هجڻ جهڙو ڏيک ڏئي
رهيو آهي. سنڌ حڪومت ۾ شامل اتحادي
جماعت ايم ڪيو ايم جا وزير ۾ صلاحڪار،
وڏي وزير ۾ اسيمبليءَ ڏانهن جوابده نه آهن.
پر هنن لاءِ هر حڪم ۾ پاليسي نائين زيرو ۾
گورنر هائوس کان اچي ٿي. اهو ئي سبب
آهي جو سنڌ مڪمل طور تي هڪ خوفناڪ
انتظامي بحران جي ور چڙهي وئي آهي.
انتظامي کاتن جا عملدار ان پريشانيءَ ۾
مبتلا آهن ته ڪنهن جو حڪم مڃجي ۾ ڪنهن
جي حڪم کي نظرانداز ڪجي.
شايد موجوده دور ۾ سنڌ ئي اهڙو
بدنصيب صوبو آهي، جتي هڪ ئي وقت ٻه
اٿارٽيون موجود آهن. امن امان، ترقياتي
رٿائن ۾ ٻين اهم معاملن بابت فيصلا سنڌ
ڪابينا جي اجلاس ۾ ٿيڻ بدران گورنر
هائوس ۾ ٿيندڙ گڏجاڻين ۾ ڪيا پيا وڃن.
وڏي وزير جي موجودگيءَ ۾ مختلف کاتن
کي پنهنجا ڪم سرانجام ڏيڻ يا پاليسيون
جوڙڻ لاءِ گورنر هائوس کان سڌا حڪم
جاري ڪيا پيا وڃن. جنهن جو تازو مثال
سنڌي ٻولي بابت گورنر جا تعليم کاتي جي
اختيارن کي ڏنل حڪم آهن. جنهن ۾ گورنر
عشرت العباد هڪ انتهائي حساس معاملي

تي سنڌ جي وڏي وزير سان مشورو ڪرڻ بدران يا پنهنجي يا پنهنجي پارٽي جي خواهش ڪي سنڌ ڪابينا آڏو آڻڻ بدران سڌا حڪم جاري ڪري سنڌ ۾ پيدا ٿيل محبتن ۾ پنهنجائپ واري ماحول ڪي تيلي ڏئي ڇڏي.

گورنر عشرت العباد، تعليم واري وزارت ڪي سڌو سنئون حڪم جاري ڪيا ته يارهين ڪلاس ۾ اردو ڳالهائيندڙ شاگرد ڪي آسان سنڌي جو مضمون نه پڙهايو وڃي. هن جي انهن حڪمن جي اڳياڙي ۾ پڇاڙي ڪي ڏسڻ ڪان سواءِ تعليم کاتي اهڙو نوٽيفيڪيشن جاري ڪري ڇڻ ته پنيور ڪي باهه ڏئي ڇڏي. تعيلم کاتي جي وزارت ڪنهن اڻ ڄاڻ ۾ اڌ پڙهيل وزير جي حوالي ٿيل نه آهي، جو هن ٻولي جهڙي معاملي ڪي لالو کيت جي دڪانداري سمجهندي اُڪلائي ڇڏي هجي. پر سنڌ جي تعليم کاتي جي وزارت پاڻ ڪي انتهائي اهم دانشور ۾ تعليم ماهر سڏرائيندڙ ميڊم حميده کهڙو جي حوالي ٿيل آهي. پر هن ان معاملي ڪي انتهائي سطحي ورتو. ٿيڻ ته ائين گهربو هو ته جڏهن گورنر هائوس مان 11 ڪلاس مان آسان سنڌي ٻولي جي مضمون نه پڙهائڻ بابت حڪم جاري ڪيو ويو هو ته، تعليم واري وزير کي گورنر جي حڪم تي اهڙو نوٽيفيڪيشن جاري ڪرڻ نه گهربو هو. پر اهو معاملو سنڌ جي وڏي وزير جي آڏو آڻڻ

گهرجي ها، هن مـامري تي سـنڌ ڪابينـا جي اجلاس ۾ بحث ٿيڻ گهرجي ها تـه ڇـا گـورنر کي اهڙا حڪم جاري ڪرڻ جو اختيار حاصـل آهي؟ پر حميده کهـڙو، وڏي وزيـر، ڪابينـا ۾ اسيمبليءَ جي موجـود هونـدي هڪ فـرد جي حڪمن کي اکين تي رکي نوٽيفڪيشن جـاري ڪري پـاڻ کي شـاهه کـان وڌيڪ شـاهه جـو وفادارِ هجڻ جـو ثبـوت فـراهم ڪيـو. حميـده کهڙو آئيني ۾ قانوني طرح گورنر نه پــر وڏي وزير ڏانهن جوابده هئي. پر هن خبر ناهي تـه پاڻ کي ڪنهن جو وفادارِ قرارِ ڏينـدي، اهـڙو عمل ڪري پنهنجي والد مرحوم محمد ايـوب کهڙي جي تـاريخ جـو ورجـاءُ ڪيـو. جنهن بـه پنهنجي وڏ وزارت پڪي ڪــرڻ لاءِ ونيـــونٽ جهڙو غلامي جو طوق سـنڌ جي ڪنـڌ ۾ وڌو هو.

سنڌ ۾ پيدا ڪيل بحران جا پيرا نه فقط گــورنر هــائوس ۾ تعليم واري وزيــر حميــده کهڙو جي در ڏانهن وڃن ٿا. پر خود سنڌ جي وڏي وزيـــر اربــاب رحيم جي معــاملن کــان لاتعلقي پڻ سـنڌ ۾ ڪـاوڙ ۾ ڪـروڌ کي جنم ڏئي رهي آهي. خود سنڌ جو وڏو وزير ارباب رحيم بـــوليءَ واري معــــاملي تي پنهنجن حڪمن تي عمــل نــه ڪــرائي ســگهيو آهي. سنڌ جي وڏي وزير جي حڪمن باوجود تعليم کـاتي طرفـان گـورنر هـائوس جي حڪم تي جـاري ڪيـل نوٽيفيڪيشـن کي رد ڪـرڻ جـو

نوٽيفيڪيشن جاري نه ڪرڻ ان ڳالهه جو
ڏس ڏئي ٿو ته وڏو وزير پنهنجي حڪمراني
واري حق وڃائي ويٺو آهي. مختلف ڪاتن جا
وزير ۾ ڪامورا وڏي وزير جي حڪمن بدران
گورنر هائوس ڪي اهميت ڏئي رهيا آهن.
شايد هو ان ڳالهه ۾ حق بجانب به هجن ته
سندن ملازمتون ۾ عزتون جن جي هٿ وس
آهن، انهن ڪي راضي رکڻ ۾ ئي سندن
خيروعافيت آهي.

متحده قومي مووومينٽ پوليءَ واري
معاملي تي جيڪو مؤقف اختيار ڪيو آهي،
اهو انتهائي افسوسناڪ آهي. جنهن مهاجر
قومي مووومينٽ کي متحده ۾ تبديل ڪيو ويو
۾ متحده جي اڳواڻ الطاف حسين اهي
اعلان ۾ اقرار ڪيا ته هاڻي ايم ڪيو ايم،
هڪ لساني سطح جي تنظيم نه آهي. پر اها
ملڪ جي قومي سياسي ڌارا ۾ شامل ٿي
رهي آهي. ته اها اميد پيدا ٿي هئي ته هاڻي
سنڌ مان نفرتن جو خاتمو ٿيندو، پائيچاري
واري فضا قائم ٿيندي. اڳتي هلي متحده جي
قائد الطاف حسين نه فقط سنڌي
ڳالهائيندڙن سان وڌيڪ پنهنجائپ پيدا ڪرڻ
لاءِ اڳڀرائي جي دعويٰ ڪئي پر ايم ڪيو ايم
جي سچي سنڌ ۾ خاص ڪري سنڌي
ڳالهائيندڙن منجهه تنظيم ڪاري ڪرڻ شروع
ڪئي. جنهن سان اها اميد ويتر پختي ٿي ته
اردو ڳالهائيندڙ آبادي ماضيءَ جي غلطين

مـان سـبق پرائينـدي، هـاڻي هتـان جي اصـل ڌرتي ڌڻين ســان رلي ملي رهڻ چــاهي ٿي. اردو آبادي ۽ سندن ليڊرشپ سنڌ جي ٻولي، تهـذيب، ثقـافت، آئيـني ۽ قـانوني حقن جي حـوالي سـان سـنڌي ڳالهائيـندڙن سـان گـڏ ڪلهــو ڪلهي ۽ ملائي بيهڻ گهــري ٿي. پــر اهي اعلان، واعدا ۽ اقرار فقـط دل ونـدرائڻ يا سنڌي مـاڻهن ڪي بيوقـوف بنـائڻ جي هڪ چال هئي. ڇاڪاڻ ته جيڪو الطاف حسين ۽ ان جي پــارٽي سـنڌي ٻــولي سـکڻ لاءِ اردو آبادين ۽ اسڪول ڪولڻ جي حــد تـائين اڳـتي وڌڻ جي دعويٰ ڪـري رهي هـئي، سـا فقـط 11 ڪلاس ۾ اردو ڳالهائينـــدڙ شـــاگردن ڪي آســان ســنڌي پڙهــائڻ واري عمــل ڪي بــه برداشت ڪرڻ لاءِ تيار نــه ٿي رهي آهي. ايم ڪيــو ايم، خـاص ڪـري موجـوده حڪـومت دوران جيڪـا طـاقت ۽ قـوت حاصـل ڪـئي آهي ۽ اقتـدار جي ايـوانن ۾ رسـائي حاصـل ڪئي آهي، اهڙو موقعـو ڪيس اڳ نصـيب نـه ٿيو آهي، ٿيڻ ته ائين گهربـو هـو تـه ايم ڪيـو ايم هن ئي وقت دوران سنڌ سان وفاداري ۽ محبت جو ثبوت ڏيندي اهڙا عمـل ڪـري هـا، جنهن سان اردو ۽ سنڌي ڳالهائيندڙن منجهـه ويجهـڙائپ وڌيڪ سـگهاري ٿـئي هـا. پـر ايم ڪيــو ايم جــو موجــوده دؤر ۾ ڪالابــاغ ڊيم، ٻولي، روزگار ۽ شهري حڪومتن جي حوالي سان جيڪي ڪردار سـامهون آيــو آهي، تنهن

سندس ارادن کي پڌرو ڪري ڇڏيو آهي. هڪ طرف ايم ڪيو ايم پاڻ کي لساني بدران قومي سطح جي سياسي پارٽي قرار ڏئي رهي آهي ۽ پنهنجن صفن ۾ سنڌي ڳالهائيندڙن کي شامل پئي ڪري، ٻئي طرف ان جو عمل ۽ ڪردار سنڌ سان سچائپ جي حوالي سان سوال جو نشان بڻجي رهيو آهي.

موجوده حڪومت ۾ سنڌ ۾ جنهن سطح تي ڪرپشن وڌي آهي. ان جو ماضئ ۾ مثال نه ٿو ملي. ايم ڪيو ايم جيڪا پاڻ کي ڪرپشن جي حوالي سان پاڪ ۽ شفاف قرار ڏيندي هئي، تنهن جي وزيرن ۽ صلاحڪارن پنهنجن کاتن ۾ جيڪي ڪرپشن جا مثال قائم ڪيا آهن تن جو ماضي ۾ مثال نه ٿو ملي. خاص ڪري صحت کاتي ۾ ڪرپشن جي بنياد تي متحده جي سربراهه الطاف حسين جي سهري فيصل ملڪ کي هٽايو ويو ۽ کاتي جي ڪامورن ۽ اڳوڻي صلاحڪار خلاف جاچ جو اعلان ڪيو ويو. پر اها جاچ به سرد خاني حوالي ٿي وئي. نه فقط ايم ڪيو ايم پر ٻين جماعتن ۾ مسلم ليگ (ق) سان واسطو رکندڙ وزيرن به پنهنجي حال سارو ڪٿر نه ڇڏي آهي. اها ٻي ڳالهه آهي ته ڪِن ڪرپشن ڪرڻ ۾ ان کي لڪائڻ جا اهي ڳُر هٿ نه اچي سگهيا آهن، جيڪي متحده جي وزيرن ۽ صلاحڪارن وٽ

موجود آهن. ڪرپشن ان سطح تي پهتي آهي جو خود امداد ڏيندڙ عالمي ادارن اهڙيون شڪايتون قومي سطح جي قيادت ۾ خود ايوان صدر تائين پهچايون آهن.

سنڌ ۾ بدانتظامي ۾ بحران ڏينهون ڏينهن وڌي رهيو آهي. سنڌ حڪومت جو وجود سواليه نشان بڻجندو پيو وڃي. بدامني، اغوا، قتل، ڌاڙا، اقليتن سان ناانصافين، روزگار جي ذريعن تي قبضا، ٻڌائن ٿا ته سنڌ ننڍڙي بڻجي چڪي آهي. ڌرتي ڌڻين جو ساهه ٻوساٽڻ لاءِ روز نوان حڪم ۾ فيصلا صادر ڪيا پيا وڃن. هڪ ٻئي پويان مصيبتون ۾ مشڪلاتون سنڌ جو پيڇو ڪري رهيون آهن. عوام ننڌڻڪو ۾ بي يارو مددگار بڻيل آهي. بيوسيءَ ۾ لاچاريءَ واري ڪيفيت ماڻهن کي ٻي واهه نه سجهندي پاڻ کي ماري هن قباحت ڀرئي سماج کان ڌار ٿيڻ تي اُتساهي رهي آهي.

هن سڄي صورتحال ۾ سنڌ جي ساڃهه وندن کي پنهنجو ڪردار ادا ڪرڻ کپي. پنهنجن انائن کان پاسيرو ٿي اهڙي گڏيل عمل جي رٿابندي ڪرڻ کپي، جيئن سنڌ کي چورن جي وات مان ڇڏائي سگهجي. هاڻي فقط سڪڻا اعلان، مذمتون ۾ مطالبا درد جي دوا بڻجي نه ٿا سگهن. چاڪاڻ ته اسان جيستائين سندرا ساهينداسين، ان وقت تائين ڌرتي پيرن

هيٺيان ڪسڪي چڪي هوندي.

(چپيل، روزاني سوڀ ڪراچي، 31 اڪٽوبر 2005ع)

✶✶✶